

MUGUR ANDRONIC

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN BUCOVINA

AȘEZĂRILE DIN SECOLELE IV-VI DE LA
TODIREȘTI, JUD. SUCEAVA
(Cu informații și despre situl Gáva-Holihrad)

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN BUCOVINA

THE 4TH AND 6TH SETTLEMENTS
FROM TODIREȘTI, SUCEAVA COUNTY-ROMANIA
(With informations about the Gáva-Holihrad settlement)

Editura Karl A. Romstorfer

SUCEAVA 2016

MUGUR ANDRONIC

**CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN BUCOVINA.
AȘEZĂRILE DIN SECOLELE IV-VI DE LA
TODIREȘTI, JUD. SUCEAVA**

(Cu informații și despre situl Gáva-Holihrad)

MUGUR ANDRONIC

**CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN BUCOVINA.
AȘEZĂRILE DIN SECOLELE IV-VI DE LA
TODIREȘTI, JUD. SUCEAVA**

(Cu informații și despre situl Gáva-Holihradý)

**ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN BUCOVINA.
THE 4TH AND 6TH SETTLEMENTS FROM
TODIREȘTI,
SUCEAVA COUNTY-ROMANIA**

(Whith informations about the Gáva-Holihradý settlement)

SUCEAVA/2016

Tehnoredactare computerizată: Elena Cocariu

Grafică: Dr. Mugur Andronic, Lăcrămioara Duțuc, Irina Țibulcă

Coperta: Dr. Mugur Andronic

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ANDRONIC, MUGUR

Cercetări arheologice în Bucovina : așezările din secolele IV-VI de la Todirești, jud. Suceava : (cu informații și despre situl Gáva-Holihrad) /

Mugur Andronic. – Suceava : Editura Karl A. Romstorfer, 2015

ISBN: 978-606-8698-09-0

902(498.6)

Muzeul Bucovinei

©Editura Karl A. Romstorfer; Suceava

Stefan cel Mare street – 33, Suceava – 720003

phone: 004-0230-216439; fax: 004-0230-522979

mail: contact@muzeulbucovinei.ro

www.muzeulbucovinei.ro

SUMAR

I. INTRODUCERE	7
II. CADRUL GEOGRAFIC ȘI ISTORIC.....	10
III. PREZENTAREA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE.....	16
A. Locuințe.....	16
B. Anexe gospodărești	38
IV. INVENTARUL ARHEOLOGIC.....	46
V. DATAREA VESTIGIILOR ARHEOLOGICE DE LA TODIREȘTI...	56
VI. DATE DE ARHEOZOOLOGIE LEGATE DE FAUNA DE LA TODIREȘTI – PCT. <i>LA NUCI</i>	63
VII. SONDAJUL ARHEOLOGIC ÎN AȘEZAREA CULTURII SÂNTANA DE MUREȘ PCT. <i>SĂLIȘTE</i> / 1989	65
VIII. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE APARTINÂND AȘEZĂRII HALLSTATTIENE DE LA TODIREȘTI.....	69
BIBLIOGRAFIE	75
A B R E V I E R I	82
A B S T R A C T	83
EXPLANATION OF THE CHARTS.....	84

SUMMARY

I. INTRODUCTION	7
II. THE GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL CIRCUMSTANCES.....	10
III. A PRESENTATION OF THE ARCHAEOLOGICAL COMPLEXES.....	16
A. Dwellings	16
B. Outbuildings.....	38
IV. ARCHAEOLOGICAL INVENTORY	46
V. DATING THE ARCHAEOLOGICAL RELICS FROM TODIREȘTI.....	56
VI. INFORMATIONS OF ARCHAEZOOLOGY REGARDING THE FAUNA IN TODIREȘTI-SECTOR “LA NUCI”.....	63
VII. THE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE SÂNTANA DE MUREȘ CULTURE SETTLEMENT FROM TODIREȘTI -“SĂLIȘTE” /1989	65
VIII. ARCHAEOLOGICAL FINDINGS BELONGING TO THE GÁVA-HOLIHRADY (HALLSTATT) SETTLEMENT FROM TODIREȘTI.....	69
BIBLIOGRAPHY	75
ABBREVIATIONS	82
ABSTRACT	83
EXPLANATION OF THE CHARTS.....	84

I. INTRODUCERE

După cum se știe, dincolo de prezentarea cu vechi iz propagandistic-patriotard care se mai practică uneori chiar și acum, cercetarea arheologică a vestigiilor primului mileniu creștin, când se definește etno-cultural și poporul român, ocupă un loc deosebit de important în cadrul general al investigațiilor de specialitate. În această ordine de idei perioada de trecere de la etapa finală a culturii Sântana de Mureș la cea incipientă a culturii de tip *Costișa-Botoșana*, în care se resimt - de la sit la sit - mai mult sau mai puțin apariția elementelor de cultură materială de certă cultură slavă, ni se pare că deține o importanță de excepție. Nu trebuie uitată însă nici numeroasele situri din secolele VI-VII care se pot atribui exclusiv slavilor și culturii de la vest de Nipru cu care ei vin, de tip *Korčak*.

În cazul de față, așezarea de la Todirești-Suceava considerăm că se înscrie în rândul acelor rare așezări cercetate până acum, contemporane etapei tranzitorii de care s-a amintit. De asemenea, importanța sa rezidă și prin numărul mare de complexe cercetate aici, dar și prin succesiunea a două mari faze de locuire, - distincte arheologic - și posibil și etnic.

În rândurile care urmează ne propunem introducerea în circuitul literaturii de specialitate, naționale și internaționale, a principalelor rezultate obținute în urma tuturor campaniilor arheologice din anii 1988-1989, 1992-1995, 1998 și 2013, așezarea rămânând din acest moment la nivel național - și nu numai - un adevărat sit de referință pentru perioada și zona sa. Fără să intrăm aici în amănunte, mai precizăm faptul că principalele rezultate ale cercetării de la Todirești au fost prezentate la sesiunile naționale de rapoarte arheologice, în ordinea derulării campaniilor arheologice respective.

Menționăm aici și faptul că la săpăturile din cursul toamnei anului 1992 au participat ca invitați și doi colegii din Republica Moldova, dr.

Nicolai Tel'nov de la institutul de arheologie din Chișinău și dr. Alexandru Levinschi, de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Obiectivul investigat se plasează pe cursul inferior al râului Soloneț, afluent de dreapta al Sucevei, la o depărtare de circa 2,5 km de confluența acestora și la o altă de aproximativ 16 km N-V în linie dreaptă de municipiul Suceava.

Așezarea s-a constituit în punctul numit astăzi „La Nuci” (sau „La Livadă”), pe terasa înaltă a Solonețului, dar și pe cea a afluentului său de stânga, pâraul Pietroasa, nu departe de locul confluenței lor, sit care face deci parte din bazinul hidrografic al Solonețului, microzonă deosebit de bogată arheologic după cum au demonstrat-o cercetările noastre de aici, efectuate în diverse etape, timp de aproape două decenii (**Andronic, 1997, *passim***).

Așezarea a fost cercetată perieghetic de către autor în cadrul vastelor cercetări de teren amintite ale zonei (***Ibidem*, 30-31**), ulterior în cursul celor opt campanii arheologice menționate realizându-se 51 de secțiuni, cu lungimi între 8 și 85 metri și numeroase casete adiacente lor, orientate 306° N-V, 126° S-E (sector A), respectiv 28° N-V, 206° S-E (sector B).

Și în prezenta lucrare, ținem să mai amintim, că nu am urmărit - așa cum am făcut-o și de obicei - aspectul cantitativ, spre a lungi textul cu cât mai multe informații, puțin relevante sau deloc, sau cu o bibliografie stufoasă în scopul demonstrării unei falsei erudiții. În plus, nici inventarul arheologic descoperit, sărac, nu a necesitat comentarii bogate.

Ținând cont de complexitatea etno-culturală și de întinderea geografică a culturii Sântana de Mureș (pe viitor **SDM**), oarecum în limitele geografice ale celebrei culturi anterioare Cucuteni-Tripolie (din Transilvania și până la Niprul Mijlociu), considerăm mai oportună folosirea conceptului pe acest areal întins de *complex cultural Sântana de Mureș-Černjahov (SMC)* – **idem, 2014, 35 și urm.**

În sfârșit, în aceste rânduri de început, ținem să aducem mulțumirile noastre Muzeului Bucovinei din Suceava, care a susținut financiar de-a lungul timpului toate campaniile arheologice de aici, dar și

Școlii generale din Todirești (fostului director prof. Vasile Butnaru) pentru o bună colaborare în sensul participării unor serii de elevi în cadrul fostelor practici agricole (1988-1989).

De asemeni, suntem recunoscători și colegelor Lăcrămioara Duțuc și Irina Țibulcă (grafică), și Elena Cocariu (prelucrare computerizată ilustrații), cea mai mare parte din ilustrație fiind însă realizată de autor.

Cu alese urări colegilor arheologi,
Autorul

Suceava, 24 Ianuarie, 2015

andronicmugur@yahoo.com

II. CADRUL GEOGRAFIC ȘI ISTORIC

Microregiunea din care face parte comuna Todirești face parte din zona de nord-vest a Podișului Sucevei, limitată de ramificația sudică a Obcinei Mari, numită Călugărița (805,2 m. alt.), depresiunea Solca, la vest și cursul râului Suceava, la est (pentru multe alte informații despre acest podiș vezi în **Martiniuc, 1955, p. 514** și/sau **Băcăuanu, Barbu, Pantazică, 1980, *passim***).

Întregul sistem hidrografic aparține bazinului hidrografic al râului Suceava, prin afluentul său de dreapta, principalul afluent al Sucevei în acest sector, râulețul Soloneț.

Afluent de ordinul I al Sucevei, al doilea ca importanță după Sucevița, Solonețul măsoară de la izvorul său din Obcina Cacica (ce se ridică cu peste 300-500 m deasupra marginii vestice a Podișului Sucevei) și până la vărsare 31 de kilometri, posedând un bazin hidrografic de peste 217 km². Izvorând de la o altitudine de circa 850 metri el colectează apele de pe versantul nordic al masivului Ciunci-Socu, de pe rama externă a culmii deluroase Cacica (**Tofan, 1993, p. 74-75**). Panta curgerii râului în sectorul de orogen este deosebit de mare, de peste 15 %, iar la ieșirea din depresiunea Cacica de circa 4,8%. Ocazional, la precipitații abundente, se formează mici afluenți temporari ai râului. În aval de Todirești, la vărsarea Solonețului în Suceava, altitudinea oscilează în jurul cifrei de 300 m. La Todirești, se remarcă ca altitudine dealul Osoi(u), cu 424 metri.

Valea Solonețului, pe care de altfel s-a circulat mult dintotdeauna, este inclusă depresiunii axiale Cacica-Costâna, cu lățimi variind între 5-15 km și o lungime de circa 45 kilometri (**Ibidem, p. 13**). Prin activitatea neîncetată de eroziune, apele au ajuns să fragmenteze puternic relieful. Datorită înclinării straturilor monoclinului sarmatic, de la N-NV spre S-SE, dar și datorită Legii Coriolis, de-a lungul timpului și partea mijlocie a văii Solonețului s-a adâncit, migrând spre sud și lăsând astfel terase pe partea sa stângă. Podișul teraselor, de regulă destul de plane, a oferit de mii de ani soluri bune pentru agricultură, alți factori benefici pentru

locuirea umană fiind înclinarea spre sud și orizonturile acvifere cu apă subterană, de bună calitate.

Nu departe, se află și celebra stațiune Botoșana, al cărei nume a fost inclus denumirii culturii autohtone din secolele V-VII de la răsărit de Carpați (**Teodor, 1984**).

Teritoriul comunei Botoșana se află plasat în zona de nord-vest a Podișului Sucevei, fiind limitat spre vest de Obcina Mare și spre nord de Depresiunea Rădăuți. Microregiunea este particularizată de unele forme de relief mai înalte (dealul Pietrosul, Dealul Crucii, Dealul Bâței, Dealul Arșiței), variind în intervalul dintre 400 și 500 m alt., altădată bine acoperite cu păduri, mai puțin de brad și molid și majoritar de foioase, unele exemplare de stejari cu vârstă înaintată mai existând încă, inclusiv în localitatea învecinată, Cajvana. Sistemul dispunerii acestor înălțimi, pavază într-o mică măsură în fața vânturilor reci de la nord, vest și est, creiază o modestă depresiune cu deschidere spre est și sud-est, pe culoarul pârâului Solonețul Mic (numit și Botoșanei). De regulă vânturile își mențin în mod constant direcția de deplasare.

O caracteristică a zonei de podiș este și bogăția rețelei hidrografice, ape de suprafață, cât și subterane.

Ca rețea hidrografică, arealul comunei Todirești se prezintă cu o densitate remarcabilă de cursuri de ape, atât subterane, cât și de suprafață. Întregul său sistem hidrografic aparține bazinului hidrografic al râului Suceava, apa acestor pâraie fiind colectată - așa cum s-a spus - de principalul afluent de dreapta al Sucevei în acest sector, râul Soloneț.

Clima este temperată, de nuanțe continentale. Ea cunoaște temperaturi în timpul iernii ce coboară destul de mult sub -20° , iar pe timpul verii acestea au urcat ocazional și până la $+33^{\circ}$ (**Pop, Iosep, Paulencu, 1973, p. 45, 48**). Desigur, ca efect al fenomenului de încălzire globală, pe termen scurt au intervenit deja unele variații și anomalii. Iarna se resimte influențe polare și siberiene, iar vara predomină mase de aer dinspre Oceanul Atlantic sau est-europene. Apropierea pădurii, în atingere teritorială permanentă cu omul, a favorizat un regim termic mai moderat și mai umed. În perioada contemporană media anuală a

temperaturii a fost de peste 7°, iar cea a precipitațiilor de circa 600-800 mm (*Ibidem*, p. 51, 69; Tofan, 1993, p. 54).

Cele mai importante variații de temperatură se produc datorită vânturilor, care de obicei bat dinspre nord sau vest (mase de aer polar sau siberian). Primăvara și toamna se manifestă mase de aer tropical și polar, ceea ce determină stări foarte variate ale vremii. Datorită apropierii lanțului muntos, în condițiile declanșării vânturilor de N-E și N, scăderea temperaturii aerului în altitudine se produce mai rapid din cauza faptului că masele de aer sosite aici își reduc viteza sau staționează temporar în fața barajului carpatic, ceea ce generează călduri vara și geruri prelungite iarna. Orientarea munților duce deci la un caracter mai continental al climei, față de zona centrală și de vest a țării. Legate de deplasările maselor de aer, precipitațiile medii anuale se ridică la circa 600-750 mm, existând și extreme, ani deosebit de ploioși sau secetoși. Debitul cel mai ridicat în sistemul hidrografic se înregistrează primăvara, în urma topirii zăpezilor.

Din punctul de vedere al solurilor, zona se caracterizează prin dominanța celor de tip argiloiluviale și podzolice, întâlnite în special pe platformele medii și la poalele dealurilor, cele cernoziomice levigate și erodate fiind caracteristice luncilor pâraielor (**Pop, Iosep, Paulencu, 1973, p. 51**; cf. și **Turculeț, 1995, p. 14-31**).

Mai bune pentru argicultură sunt însă cele din luncile apelor, cernoziomice levigate și erodate. Firește defrișarea intensivă desfășurată și aici, în cursul secolelor trecute, a generat în unele locuri fenomene de eroziuni accentuate și de alunecări de teren. Din cauza activității antropice de defrișări masive cu precădere în ultimele două secole (mai precis 1850-1950), cea mai mare parte a arealului comunei este lipsită de astfel de vegetație. Datorită acestor condiții, zona comunei Todirești este un landsaft agricol-pomicol și de fâneată, cu un pronunțat caracter de intervenție umană. Densitatea de locuire medie în zonă este de circa 130-140 locuitori pe kilometru².

Zona Todirești se plasează din punctul de vedere al vegetației în zona de etaj al fagului, chiar în amestec uneori cu molidul și bradul.

Sporadic se întâlnește mesteacănul, scorușul, ulmul, arțarul, teiul (vezi toponime precum „Mesteceni”, „Dumbrava”, „Poiana”...).

Bazinul hidrografic Soloneț a oferit încă din paleolitic condiții prielnice de viață umană, inclusiv unele izvoare cu slatină, atât de necesară creșterii vitelor și alimentației omului. Unelte din silex patinate din cauza vechimea lor multimilenară, probabil din paleoliticul superior, autorul a descoperit la Părhăuți-Todirești, Cajvana-Cajvana și Solonețul Nou-Cacica (**Andronic, 1997, *passim*; idem, 1989, p. 171-177**).

Tot acest bazin este punctat de microzone propice locuirii umane, în special terase de luncă, care arhivează arheologic și astăzi numeroase vestigii, începând cu cele din paleolitic. Dacă în zona cea mai înaltă ele nu se evidențiază în mod deosebit în peisajul morfologic, în zona de podiș se disting în serie completă numai pe partea stângă a Solonețului, unde se află de fapt și situl nostru.

În situl studiat s-a înregistrat un nivel sporadic Cucuteni, probabil faza B, de locuire nestatornică, demonstrat printr-un număr redus de fragmente din pastă fină cărămie, nepictată, de un fragment de toporaș de mână din marnă calcaroasă, de unul de gratoar din silex pe bot de lamă și de câteva așchii din silex, la care mai adăugăm un vas miniatural bitronconic, folosit ca pahar (**idem, 1997, p. 30-31, pl. II/3**). În cursul ultimei campanii, s-au mai descoperit două așchii nesemnificative, una din silex și alta dintr-o rocă locală.

În schimb, primei epoci a fierului aparțin resturile a trei locuințe, dintre care una plasată dincolo de pâraul Pietroasa, cercetată parțial în 2013, o fostă groapă menajeră și fragmente ceramice, inclusiv canelate, descoperite răzleț de-a lungul anilor în diverse secțiuni (**Ibidem, p. 31, pl. V/10, 15-17**).

În ruptura terenului, de pe marginea platoului spre cursul pâraului Pietroasa, s-au descoperit în 1992 resturile destul de consistente de la un vas din pastă cenușie închis spre negru, decorat cu incizii „în ghirlandă”.

Reluarea cercetării de suprafață în primăvara anului 2011 a dus la descoperirea faptului că situl hallstattian s-a întins și dincolo de cursul pâraului Pietroasa, pe terasa înaltă, dreaptă deci, a apei sale, în speță între ogrorul lui Constantin Seserman și grădina lui Lazăr Râpan, în spatele

casei celui din urmă reapărând și material ceramic Sântana de Mureș, nu și lut ars provenind de la foste locuințe, ceea ce ne-a făcut să bănuim că aici ar fi putut fi necropola așezării (pl. 1/pct. C). Din păcate sondajul din acest loc din toamna anului 2013, e drept modest, nu a dus la o astfel de descoperire.

Despre toate aceste complexe însă, vom face referiri mai târziu.

În privința nivelului de locuire a microzonei sitului, mai precis bazinul hidrografic al Solonețului, pentru perioada secolelor IV-X, cercetarea noastră de teren a dus la unele rezultate notabile:

- față de cele 6 așezări certe + una incertă și două puncte locuite + unul incert, din secolele anterioare, II-III, cultura SDM a înregistrat un salt demografic spectaculos: 11 așezări certe, 13 puncte locuite + 2 incerte. Deci circa o dublare de populație, firește datorată în principal mării migrații a triburilor gotice, dar și poate unei evoluții demografice pronunțat ascendentă. După sângeroasa invazie hunică de la 376 d. Chr. și în zona noastră de studiu s-a desfășurat o reală reducere a populației. Este totuși de presupus că în viitorul mai îndepărtat în acest bazin hidrografic vor mai putea fi atestate alte puncte unde secolul V, cel mai puțin cunoscut în fapt din primul mileniu creștin, va fi pus în evidență datorită și unor posibilități mai sigure de datare (pl. 55);
- în jurul anului 500 în zona noastră considerăm că deja apar și slavii, care desigur vor opta pentru cele mai bune forme de teren profitând și de prezența în amonte a izvoarelor cu saramură. De altfel, chiar hidronimul citat derivă din slavul „sol” (sare), la care s-a pus terminația tot caracteristică lor. „e”;
- așezările din secolele VI-VII sunt mai rare. Le-am descoperit în situl prezentat aici, în cel de la *Săliște-Todirești*, la *Comănești-Poiana* (cu un grad oarecare de incertitudine), la *Comănești/ sat Humoreni-Săliște*, sau *Pârteștii de Jos-Săliște*, la care adăugăm cunoscuta Botoșana a lui Dan Gh. Teodor. Iar pentru secolele VIII-X exemplele sunt și mai prețioase: *Todirești-Săliște* și *Cacica-Dealul Troian* și cu celălalt punct din ultimul amintit, la

numai cca. 350 m depărtare de fosta slatină Dulcea, culmea ... curtea casei de vacanță a autorului (!!!).

- ulterior, secolele XI-XII-XIII, nu sunt atestate deloc, cel puțin deocamdată.

Iată acesta este cadrul general al evoluției demografice a microzonei sitului de la Todirești până în perioada constituirii satelor medievale (*Ibidem*, p. 154-157).

Revenind la perioada care ne interesează în mod special, în cazul așezării de la Todirești nu putem vorbi despre existența unui strat de cultură propriu-zis, deoarece depunerile materiale, cât și diferențierile de nuanțe ale solului pe adâncimi mici sunt cu totul modeste. Nivelul de călcare contemporan secolelor IV-VI, în funcție și de unele denivelări recente ale solului, supus sute de ani, neîncetat, lucrărilor agricole sezoniere, în sectorul A s-a observat a fi la o adâncime de aproximativ 30-35 cm, iar în cel notat cu B, la circa -35-40 cm. De asemenea trebuie să remarcăm faptul că datorită adâncimii relativ mici până la care s-au săpat unele locuințe, a nuanțelor închise ale pământului pe o profunzime destul de mare și a frecvenței deosebit de mari a deranjamentelor stratigrafice produse de-a lungul veacurilor de activitatea a diverse rozătoare și cârțițe (crotovine), au existat destule situații unde delimitările complexelor s-a făcut cu mare dificultate și deci cu aproximație.

III. PREZENTAREA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

A. Locuințe:

Locuința nr. 1 (pl. 2): a fost descoperită în S II (1988), având formă dreptunghiulară și dimensiunile de circa 4,40 x 3,75 m. Orientarea sa, comună de altfel, cu mici variații, mai multor locuințe, era NV-SE. Deși au apărut foarte multe urme disparate de mici cărbuni, semne ale unei distrugerii finale prin incendiere, nu s-a descoperit nimic concret care să dovedească existența vreunei instalații de foc, fie ea cât de rudimentară. Realizând podeaua la o adâncime diferențiată față de nivelul antic de călcare (și la una de cca. 65-70 cm față de nivelul actual), constructorii locuinței au căutat să atenueze parțial panta naturală a terenului, care aici este înclinată mai mult spre sud.

În pământul de umplutură au apărut, la -45 cm, resturile metalice de la două cuie de dimensiuni mai mari, folosite probabil inițial la suprastructura construcției. Datorită înclinării terenului, care s-a menționat mai sus, caracteristic pentru modul cum s-au prăbușit pereții locuinței incendiate este prezența unei grupări compacte de chirpic, de 25 cm grosime, provenind de la anumite părți de pereți, între ale căror resturi năruite focul a generat temperaturi mai înalte, capabile să transforme simpla muruială în lut ars cu un coeficient ridicat de duritate. Cu ocazia desfacerii acestei grupări compacte de lut ars, sub care s-a constatat prezența unui strat de arsură, gros de 2-3 cm, s-a putut determina prin măsurătoare pe un fragment masiv de chirpic, grosimea inițială a pereților, care varia între 6 și 7 cm. Pe rețeaua densă de nuiel și crengi împletite s-a aplicat, pe ambele părți, câte un strat de lut amestecat cu pleavă, după care cele două suprafețe au fost netezite cu palmele, pe cât posibil. Singurul obiect de uz casnic care a fost descoperit în L₁ – o cute din gresie, ruptă parțial din vechime (pl. 43/7) – a apărut într-o poziție de zacere pe podea, exact sub mijlocul resturilor de năruire menționate deja, ceea ce i-a și asigurat păstrarea aici, deoarece credem că

alte bunuri refolosibile au putut fi luate de către cei care au locuit aici ulterior. În rest, pe suprafața podelei, realizată fără nici o preocupare specială, s-au găsit alături de cărbuni, numai câteva fragmente ceramice*, toate lucrute cu roata din pastă zgrunțuroasă sau fină (pl. 39/1-5, 10-17), pietre și bucăți dispartate de chirpic. Se poate data în prima etapă distinctă de locuire, ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 2 (pl. 3): identificată tot în SI (1988), avea o formă aproape pătrată (cca. 4,50 x 4,10 m), fiind orientată și ea NV-SE. Constructorul a ținut și aici cont de înclinarea naturală a terenului, căutând s-o atenueze, prin săparea diferențiată a podelei, de la -65 la -75 cm. Pe mijlocul laturii de S-E, pe o lățime de cca. 120 cm, fusese amenajată intrarea, sub forma unei coborâri în pantă, ipoteză emisă numai pe baza observațiilor legate de nuanța și pigmentarea solului cu resturi mai abundente de bucățele de cărbune și de chirpic. O caracteristică definitorie a locuinței este faptul că a posedat două instalații de foc. În colțul de vest ea a avut o vatră simplă, conturată parțial cu ajutorul unor gresii nisipoase de mici dimensiuni (pl. 49/1), iar în cel diametral opus, de est, un cuptor construit din lespezi de mai mari dimensiuni (lungime - 105 cm, lățime - 76 cm), duse - după toate probabilitățile - din albia pârâului Pietroasa de la baza platoului locuit. Vatra cuptorului a dezvăluit urme destul de slabe de arsură. Suprafața centrală a podelei a prezentat o concentrație mai deosebită de mici cărbuni, ceea ce s-ar explica prin modul de prăbușire și ardere a suprastructurii locuinței, dar probabil și prin cenușa și cărbunii rezultați cu timpul de la cele două instalații de foc.

Alături de ceramică, în cantitate destul de modestă, lucrată într-o măsură considerabilă exclusiv cu mâna și de câteva oase de bovine

* A se consulta și tabelul pentru ceramică comparativ din anexe (pl. 59-60). Deoarece descoperirile de material ceramic, cu excepția celui redus cantitativ de la nivelul podelei mai ales din zona vetrelor și cuptoarelor, doar în general *in situ*, au o foarte mare marjă de relativitate ca fiind strict contemporane locuinței respective, ținând cont de amestecul de ceramică aparținând celor două mari etape de locuire de aici, am avut în vedere spre analiză statistică - experimental - doar o parte din complexe de locuire.

plasate în apropierea vetrei, a fost descoperită o greutate de lut de forma unui trunchi de piramidă, intactă (pl. 43/1), cât și o mărgică de format mare, discoidală, (la nivelul vechi de călcare, deci în pământul de umplutură), realizată dintr-o sticlă verzuie-gălbuie având incluse în structură mici bule de aer (pl. 43/9). Locuință databilă post 376 d. Chr.

Locuința nr. 3 (pl. 4): descoperită în S II (1988), avea laturile de cca. 4,10 x 3,90 m și aceeași orientare generală NV-SE. Nivelul de călcare în ea se găsea la o adâncime medie de 60 cm. L₃ avea o vatră de foc cu un parament de formă ovală, deosebit de înalt, realizat prin suprapunerea mai multor rânduri de bolovani de râu. Baza de construire a vetrei pornea de la -90 cm. Pe circumferința interioară a paramentului, la bază, au fost puse câteva lespezi de dimensiuni mai mari. Suprafața vetrei, ușor albiată, a prezentat semnele unor arderi relativ modeste, materializate prin prezența unui strat superficial de pământ ars la cărămiziu. Notabilă este și poziția aproape centrală a vetrei, situație ce face excepție de la regulă (pl.56/1).

Făcând abstracție de cantitatea modestă de ceramică fragmentară, nu s-au descoperit alte vestigii ale vechiului inventar casnic. La nivelul podelei au mai apărut bucăți de chirpic și câteva aglomerări de cărbuni, provenind probabil de la bârnele care au format structura de rezistență a locuinței. Se datează ipotetic post 376 d. Chr.

Locuința nr. 4 (pl. 5): identificată tot în S II, cu laturile de cca. 2,65 x 2,80 m, s-a deosebit prin dimensiunile sale mai mici și orientarea sa (aproximativ N-NE/S-SV). În funcție de înclinarea pantei terenului, în realizarea podelei constructorii s-au adâncit de la -65 cm până la -80 cm. Intrarea se pare că fusese amenajată pe latura îndreptată spre cursul pârâului Pietroasa (la S). În colțul estic exista un cuptor, a cărui vatră, în momentul descoperirii, era acoperită cu pietrele prăbușite ale vechii bolți. Vatra, ușor albiată, prezenta un strat de pământ ars la cărămiziu, gros de 2-3 cm. În dreptul gurii de alimentare a cuptorului, alături de un număr apreciabil de fragmente ceramice modelate exclusiv cu mâna, - între care se detașează două funduri de vase - s-a identificat, la nivelul de călcare în

locuință, o cantitate considerabilă de cărbuni și cenușă, cât și câteva oase de animale.

Ca și în cazul celorlalte locuințe de până acum, podeaua nu prezenta urme ale unor amenajări deosebite, cu excepția unei înșiruii de lespezi de piatră care despărțea întrucâtva suprafața sa în două părți distincte. În pământul de umplutură al gropii locuinței, la -55 cm, a fost descoperită o fibulă romană din bronz, cu patină nobilă, stabilă chimic, în perfectă stare de conservare (pl. 44/1). Construcția se poate data în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 5 (pl. 6): identificată spre capătul de N-V al secțiunii IV, a avut laturile de cca. 3,60 x 3,50 m și orientarea apropiată de cea a majorității situațiilor de până acum. Podeaua a fost amenajată la o adâncime variind de la -35 la -70 cm (pl.56/6). În colțul nordic a existat inițial un cuptor de dimensiuni mai mari, realizat din lespezi masive de piatră nisipoasă și destul de friabilă, puse pe cant, provenind după toate probabilitățile din albia pâ râului Pietroasa, care și astăzi mai prezintă o cantitate apreciabilă de roci sedimentare de acest gen. Cuptorul a fost realizat destul de îngrijit și a avut următoarele caracteristici: lățimea 75 cm, lungimea 115 cm, gura de alimentare 20 cm lățime și 25 cm lungime, camera de ardere 90/40 cm și, în sfârșit, adâncimea maximă de fixare prin îngropare a lespezilor puse pe cant - 90 cm.

Deoarece, în apropierea sa, cât și în vatra propriu-zisă - evidențiată printr-un consistent strat de arsură - s-au găsit numeroase pietre de prăbușire, nu putem afirma că restul pietrelor de râu, mai mult sau mai puțin plate, împrăștiate în zona centrală a locuinței, au aparținut aceleiași instalații de foc. De fapt, sub ele nu au apărut urme ale incendierii, ceea ce ne face să credem că ele au avut rolul unui paviment, în dreptul cuptorului, acolo unde se desfășurau, de altfel, cele mai multe activități gospodărești. Singura lespede (având și cele mai mari dimensiuni) dintre cele aflate la o distanță mai mare de cuptor, care a fost folosită după toate aparențele la acoperirea sa, se afla într-o poziție de zăcere pe podea în dreptul gurii acestuia. În afară de ceramică

fragmentară, mici cărbuni și bucăți de chirpic, nu au apărut alte vestigii sau urme arheologice. Se poate data în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 6 (pl. 7): a fost identificată în S VI (1988), având laturile de cca. 3,80 x 3,55 m, cu orientare comună complexelor prezentate până acum. Intrarea se făcea probabil, ca și la L 4, pe latura de S-V, aceasta fiindu-ne aici sugerată de amplasarea concretă a celor două instalații de foc pe care le-a avut locuința. Adâncimea de identificare a podelei a variat în jurul a adâncimii de 50 cm. O mare cantitate de lespezi de piatră de râu a fost folosită în realizarea unei cvasipavimentări în zona centrală a podelei și în cea care lega cele două vetre de foc, ele însele înconjurată de o cantitate relativ modestă de pietre de mai mici dimensiuni. Între vetre era o densitate mai mare de cărbuni.

Inventarul descoperit constă numai în ceramică fragmentară, numai modelată cu mâna, grupată aproape în totalitate în jurul vetrei din colțul estic (pl.32/9). Se poate data în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 7 (pl. 8): ca și următoarea, a fost identificată prin S VII, a avut o formă patrulateră, cu laturi de cca. 3,70 x 3,70 m și o orientare NV-SE. Podeaua, neamenajată în mod special, căuta să realizeze o anumită orizontalitate fiind săpată în terenul în pantă la adâncimi variind între 80 și 100 cm. Pe colțuri și pe mijlocul laturilor s-a practicat câte o groapă (diametru 25-30 cm) adâncă de până la 30 cm pentru fixarea unor stâlpi susținători ai construcției. În colțul nordic au apărut două astfel de gropi alăturate, ceea ce interpretăm ca o posibilă intervenție cu rost de reparație ulterioară. Ca și în celelalte cazuri, urmele de cărbuni și bucățile de chirpic denotă o distrugere prin incendiere. Tot în apropierea colțului nordic al locuinței a fost construit din lespezi de piatră un cuptor menajer (75 x 65 cm; înălțime conservată – 15 cm) a cărui vatră a păstrat o suprafață arsă puternic la cărămiziu (50 x 30 cm), deși nu uniform. În schimb, din cele descoperite nu putem fi siguri că această instalație de foc, de formă dreptunghiulară, a avut practic

deasupra paramentului boltă, deși pe vatră s-au găsit mai multe lespezi de piatră.

Alături de o cutie întreagă, comună ca formă epocii (pl. 43/12), dovezile activităților casnice sunt reprezentate de material ceramic fragmentar (modest) și osteologic concentrat în jurul cuptorului. Datare incertă, oricum post 376 d. Chr., poate chiar mai târzie, în jurul anului 500.

Locuința nr. 8 (pl. 8): s-a conturat a fi plasată în cea mai mare parte peste cea anterioară, având laturile de cca. 3,15 x 3,05 m (pl.56/3). Orientarea sa se apropie mult de direcția N-S. Fără a avea amenajări speciale, podeaua a fost realizată la o adâncime variind între 70 și 80 cm, în funcție de panta terenului. La nivelul său s-au găsit numeroase fragmente ceramice, în majoritate modelate numai cu mâna și fragmente modeste de cărbune. Locuința a posedat un cuptor din lespezi de piatră cu boltă, după cum par să indice pietrele și numeroasele fragmente mărunte de chirpic descoperite deasupra suprafeței vetrei (65 x 48 cm), care se caracterizează printr-o zgurificare și ardere la roșu a pământului în profunzime, pe circa trei centimetri.

Ca inventar arheologic se remarcă o fusaiolă fațetată, important - un fragment de tipsie (pl. 33/19) ce are marginea decorată cu un șir de amprentări digitale și mai multe părți masive din câteva oale borcan modelate cu mâna, neornamentate, descoperite în apropierea amenajării pentru foc.

În apropierea colțului vestic, în afara suprafeței locuinței, la -50 cm, s-a conservat o aglomerare de pietre, cioburi și oase care au aparținut în mod normal complexului. Nu s-au observat însă urme sigure doveditoare că pe acest loc s-ar fi făcut foc. Locuința se datează și ea în etapa secundă de locuire aici.

Importanța suprapunerii lui L 8 peste L 7 este considerabilă, deoarece aceasta ne demonstrează, ceea ce era în parte demonstrat încă din prima campanie de cercetare (rezultatele analizei statistice de comparare a ceramicii pe complexe cât și prezența fragmentelor masive de chirpic aruncate în groapa nr. 2), că avem de-a face cu o locuire destul

de îndelungată pe acest loc, împărțită de noi metodologic în două etape mai sigur de departajat, perioadă de timp în care constructorul lui L 8 uitase, sau ignorase, amplasamentul exact, părăsit, al bordeiului notat L 7, suprapunându-l cvasitotal. Deci se poate data în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 9 (pl. 9): surprinsă în S VIII, a avut un plan pătrat (de 3,25 x 3,25 m) și o orientare relativ comună cu restul complexelor locative. Nivelul de călcare a fost stabilit la cca. – 65/70 cm, prezentând însă și o particularitate. Astfel, în sfertul nordic al suprafeței locuibile s-a realizat o albie cu aspectul unei vane adâncită suplimentar cu încă 25 cm. În L 9 nu s-au descoperit urme convingătoare ale existenței vreunei instalații pentru foc, fie ea cât de simplă. Exceptând două greutăți în formă de trunchi de piramidă din lut ars, în stare fragmentară, inventarul descoperirilor mai cuprinde ceramică, câteva pietre împrăștiate ici și colo și numeroase oase de vită aflate în stare precară de conservare și un fragment de maxilar de oaie. Locuința post 376 d. Chr.

Locuința nr. 10 (pl. 10): descoperită în S IX, se caracterizează prin același tip de plan pătrat (3,50 x 3,50 m) și prin incerta amplasare a intrării. Ținând cont de anumite indicii se pare totuși că ea fusese practică pe latura de S-V. Podeaua, neamenajată special, fusese săpată la o adâncime de cca. 50-60 cm (față de nivelul actual de călcare) în funcție de înclinarea pantei terenului. Deși în colțul de S-E s-au găsit relativ apropiate mai multe pietre, oase, ceramică și greutăți de lut *neperforate de dimensiuni neobișnuit de mari* (pl. 35/7, 10) în stare fragmentară, nu se poate afirma cu certitudine că acolo a funcționat vreo instalație de foc în lipsa unor urme evidente de pământ ars și cărbuni. Inventarul mai poate fi completat cu o fusaiolă fațetată, o greutate din lut, masivă (pl. 43/3), ca și două fragmente de cățuie (pl. 35/11). Se datează post 376 d. Chr.

Locuința nr. 11: identificată în S IX, a prezentat un contur dreptunghiular (3,10 x 2,60 m), având o orientare NV-SE. Adâncimea

medie a variat în jurul a 60 cm. Nu s-au descoperit urme ale unei amenajări pentru foc. În colțul de S-E a apărut o densitate deosebită de bucăți de chirpic de mari dimensiuni, ceea ce ne indică faptul că acolo probabil s-a prăbușit o cantitate mai mare de material lemnos aparținând construcției.

Alături de ceramica fragmentară (inclusiv fragment de toartă de amforă din pastă gălbuie, cu nisip fin și particule maronii – pl. 38/9) și câteva oase și pietre s-a mai descoperit și o greutate de lut fragmentară, perforată, de forma unui trunchi de piramidă (pl. 43/5), precum și mai multe fragmente de greutate masive de lut, neperforate, relativ sferice (diametru de cca. 15 cm). Se poate data mai sigur în perioada ulterioară anului 376 d. Chr.

Locuința nr. 12: Hallstatt (cf. capitolul aferent perioadei).

Locuința nr. 13: descoperită în S XI (1992), era rectangulară, aproape de forma unui pătrat (3,80 x 3,65 m), orientare NV-SE, cu adâncimea față de nivelul actual de călcare variind între 65 și 75 de cm, adâncită mai mult în partea mai ridicată a pantei naturale a terenului, cu latura vestică incertă datorită greutateților obiective de delimitare. La colțuri și pe mijlocul laturii sud-estice, datorită unor rotunjiri de contur se pare că fuseseră implantați stâlpi de susținere, dar la adâncimi ce nu au depășit cu mult nivelul podelei. Construcția nu a avut instalație de foc, sau ea a fost ulterior distrusă, fără să lase urme vizibile arheologic (focul fusese pe un pat de pietre - ?). Inventarul descoperit se rezumă doar la material ceramic fragmentar. Datare foarte incertă – fie ante 376, fie imediat post 376 d. Chr.

Locuința nr. 14 (pl. 11): a apărut în S X (1992), rectangulară (4,00 x 4,10 m), orientare NV-SE, adâncimea variind între 65 și 85 de cm, în funcție de panta terenului. În spațiul său central s-a practicat, ulterior, o groapă adâncă de 105 cm (axe de 2,50 x 1,60 m), a cărei utilitate nu ne este clară. Deoarece în colțul său nordic au apărut

numeroase pietre, care au aparținut după toate indiciile unei vetre deranjate, considerăm groapa ca efect al scoaterii lutului pentru scopuri casnice. Și aici inventarul se rezumă doar la material ceramic fragmentar. Date ante 376, în prima etapă distinctă de locuire.

Locuința nr. 15 (pl. 12): identificată în S XII, avea forma aproape pătrată (3,60 x 3,70 m), orientare NV-SE, adâncime variind în jurul a 60 cm, cu latura nord-vestică deranjată de săparea ulterioară a unei gropi aproape rectangulară (2,70 x 0,85 m), de adâncime superficială (47 cm). Fără amenajare pentru foc și fără inventar deosebit. Date incertă, ante 376, sau eventual imediat post 376.

Locuința nr. 16 (pl. 13): descoperită în S X, locuință de suprafață, de formă probabil pătrată (cca. 2,50 x 2,50 m), cu orientare NV-SE, era adâncă de cca. 40 cm. A prezentat în apropierea laturii nord-estice (de altfel singura delimitată clar și încă parțial) două grupări de materiale arheologice, una din bulgări de chirpic puternic zgurificați, ca și două fragmente dintr-o greutate de lut în formă de trunchi de piramidă, iar cea de-a doua compusă din pietre și ceramică fragmentară, fără să fie vorba însă de vreo amenajare pentru foc. Latura de N-V a fost deranjată de o groapă cvasiovală, adâncă de 80 cm, lungă de cca. 110 cm și lată de cca. 70 cm, în a cărei umplutură s-au descoperit doar două fragmente ceramice tipice culturii SDM. Date ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 17: surprinsă în S X, fiind foarte puțin adâncită (-55 cm), nu i s-a putut delimita cu exactitate conturul și pentru că nu existau urme mai consistente de chirpic și cărbuni. Laturile sale au avut lungimea de cca. trei metri. Complexul nu a păstrat urme de amenajare pentru foc. Inventarul său s-a rezumat doar la un modest material ceramic. Poate anexă la L 15 sau L 16. Date ante sau imediat post 376 d. Chr.

Locuința nr. 18 (pl. 13): cercetată în secțiunea XIII, era ușor adâncită (-70 cm), rectangulară (2,45 x 2,15 m) și orientată NV-SE. În partea nord-vestică a fost săpată o groapă până la – 100 cm, lungă de cca.

150 cm și lată de cca. 30 cm. La aceeași adâncime s-a mai săpat o altă groapă, lungă de cca. 250 cm și lată de 90 cm, care vine în atingere cu latura sud-estică a locuinței. Complexul se pare că nu a avut vreo amenajare pentru foc, dacă nu cumva ea ar fi fost distrusă fără urme vizibile ulterior prin recuperarea pietrelor, putând fi inițial doar o simplă vatră pietruită. În ambele gropi nu s-au descoperit materiale arheologice, ceea ce face datarea lor practic imposibilă. Ipotetic – ante sau imediat post 376 d. Chr.

Locuința nr. 19 (pl. 14): identificată în S XI, adâncită (adâncime maximă de 115 cm la peretele de NE și minimă de 95 cm la cel de SV), pătrată (4,25 x 4,25 m), a fost orientată NV-SE. În colțul estic a fost construit un cuptor din pietre de râu, de dimensiuni deosebite: lungime 140 cm și înălțime conservată de 83 cm. Vatra sa, amenajată dintr-un strat de pământ ars la cărămiziu gros de cca. 7 cm, avea o lungime de 65 cm și o lățime de 53 cm. În spatele camerei de ardere peretele era masiv (grosime de cca. 55 cm) din pietre, unele puse pe cant. Cuptorul a suferit în spate și pe latura de S-E o degradare prin lăsarea pe o parte a numeroase pietre.

Printre pietre s-au păstrat mai multe fragmente ceramice, din unele restaurându-se un vas (pl. 43/11). Pe latura sa de NV s-au identificat, pe colțuri, gropi de pari cu diametrul de cca. 24 cm și adâncimea suplimentară de 15 cm. Tot cu rol constructiv, s-au plasat pe axa NV-SE, pe mijlocul laturilor și aproximativ în centrul locuinței, lespezi de piatră cu rolul de fixare mai bună în sol a unor stâlpi de susținere.

Impozantul său cuptor nu a fost desfăcut, în scopul prelevării, poate, cândva, în scopuri muzeistice. Se găsește la distanța de 32,40 m distanță de marginea platoului așezării, dinspre pâraul Pietroasa. Datare în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 20 (pl. 16): a fost descoperită în S X, locuință de suprafață (-45 cm), având conturul incert și forma probabil pătrată (3,40 x 3,40 m), cu orientarea, după cele două amenajări pentru foc, comună

celorlalte complexe prezentate. Ca notă distinctă, locuința se remarcă prin existența unei suprafețe de lut de nuanțe cărămizii pe o profunzime de 6 cm (90 x 70 cm), aparținând unei foste vetre de foc cu parament din lespezi, care au fost însă, ulterior, după incendierea locuinței, așa cum indică stratul de arsură de sub ele, extrase și împrăștiate în cuprinsul spațiului locuibil, cât și prin prezența, în colțul estic a unei vetre cu parament din pietre (vatra de 60 x 40 cm, grosimea stratului de pământ ars la cărămiziu de 6 cm). Inventarul arheologic nu se rezumă numai la ceramică fragmentară, aici fiind găsite și o greutate de lut conică, un ac de cusut din bronz, o cute și două fragmente de lame de cuțit din fier. Date ipotetică post 376 d. Chr.

Locuința nr. 21 (pl. 17): surprinsă în S XII, locuință semi-adâncită (-75/80 cm), cvasirectangulară (4,45 x 3,45 m), a fost orientată NV-SE. În colțul său nordic s-a descoperit un cuptor (1,45 x 1,20 m, înălțime conservată 45 cm), cu vatra de circa 72 x 40 cm. Pe latura dreaptă a camerei de ardere, în interior, căptușire cu lespezi așezate pe cant. La extremitățile laturii de NV a locuinței s-a identificat câte o groapă de stâlp de susținere (diametru de cca. 20 cm, adâncimi 15-20 cm). Pe laturile opuse cuptorului, între ale cărui pietre s-au identificat fragmente ceramice, s-au putut observa urme dense de cărbuni provenind de la grinzi (?). Inventarul se rezumă doar la material ceramic și osteologic. Date în jurul anului 500.

Locuința nr. 22 (pl. 18): a fost identificată în S XV, dreptunghiulară (3,70 x 4,10 m), adâncită (de la -0,70 până la -1,00 m. în funcție de panta terenului), cu orientarea aproximativă E-V. Nu a avut pe podeaua neamenajată, în mod special, nici resturi mai abundente de cărbune și chirpic, cu excepția laturii de nord unde s-a putut constata o concentrare mai densă de astfel de urme. În spațiul central, cât și în partea stângă a cuptorului pe care îl avea, s-au descoperit mai multe resturi ceramice și osteologice.

Cuptorul, realizat cu multă grijă din bolovani de râu și din lespezi, s-a putut conserva pe o înălțime de maxim 40 cm. Acesta avea o lungime

de 1,20 m, o lăţime la gură de 1,07 m şi una posterioară de 0,80 m. Vatra sa a păstrat o crustă de pământ ars cu nuanţe albicioase sau cărămizii, fără să fi demonstrat prezenţa unor arderi deosebit de intense şi de lungă durată. La circa un metru în faţa cuptorului s-a descoperit o oală borcan, bine profilată, lucrată cu mâna dintr-o pastă arsă cărămiziu, poziţionată cu gura în jos (pl. 38/10; 57/B). Fiind întreagă considerăm că a fost contemporană momentului distrugerii locuinţei prin incendiere, ca şi ultim nivel de viaţă din aşezare. Vatra cuptorului avea dimensiuni de 38 x 34 cm, cu o profunzime a pământului ars de circa doi centimetri, partea centrală fiind zgurificată la nuanţe de cenuşiu deschis. Camera de ardere fusese captuşită lateral cu câteva lespezi pe cant. În gura sa (lată de circa 40 cm) zăcea o lespede lungă, ce făcuse parte din boltă, ca arc de sprijin în dreptul intrării. Dată în ultima fază a aşezării, în jurul anului 500.

Locuinţa nr. 23 (pl. 16): descoperită în S XIV, a fost de suprafaţă (-40/55 cm), imposibil de delimitat exact, de formă aproximativ pătrată (cca. 3,80 x 3,70), orientată NV-SE, având iniţial în coşul nordic un cuptor clădit cu multe plăci de dimensiuni mai mari, după cum arată pietrele găsite zăcând împrăştiat pe podea. Cuptorul a fost deranjat din vechime, negăsindu-se urme consistente de ardere ale vetrei. Cele câteva fragmente ceramice (pl. 38/7-8) au apărut dispersat (-35 cm). Dată ipotetică post 376 d. Chr.

Locuinţa nr. 24 (pl. 19): a fost puţin adâncită (-50/60 cm), urmărindu-se uşor să se atenueze panta naturală a terenului, de formă apropiată unui trapez (3,90 x 3,45 x 3,90 x 3,70 m). Prezintă o situaţie mai complicată prin datele pe care ni le oferă instalaţiile sale de foc. În plan central s-a conservat o vatră cu parament din pietre, de cca. 15 cm. Lateral dreapta s-au conservat resturi destul de modeste de la un cuptor constituit în special din lespezi puse pe cant. La aceeaşi adâncime, alături de urme foarte modeste de chirpic şi cărbune, răspândite pe partea nordică a suprafeţei locuite, s-a descoperit şi o suprafaţă de pământ ars (axe 70/55 cm) de formă ovală, care a aparţinut unei vetre, din care mai

rămăseseră prin defaectare *in situ* doar două mici lespezi de piatră. Pe marginea sa sudică pământul prezenta urme de ardere intensă pe o profunzime de aproape trei centimetri. Pornind de la aceste constatări, în lipsa unor observații de detaliu constructiv, dar și de nuanțări mai deosebite ale solului, suntem de părere că aici avem de-a face cu un prim nivel de locuire (-50/80 cm), care atenua mai bine înclinarea naturală a terenului, de care aparținea vatra defaectată și cuptorul din lespezi. În urma unei incendieri (accidentale ?) s-a adăugat pământ pe partea de miazănoapte a locuinței în scopul acoperirii stratului afectat de cenușă, fără să se distrugă intergal cuptorul, după care, în plan relativ central s-a realizat vatra cu parament despre care s-a vorbit. De fapt, sub ea, s-a observat clar existența pământului de umplutură adăugat după incendierea inițială, în care zăceau inclusiv bucăți foarte mărunte de chirpic și de cărbune. Folosirea târzie a vetrei cu parament este de altfel demonstrată și de existența, aproape numai în apropierea ei, a resturilor menajere constând din oase - în special bovine - și ceramică fragmentară, plasate în spatele său și în dreptul gurii sale. În pământul de umplutură al vetrei s-a găsit un fragment din acul unei fibule din bronz. În cadrul ceramicii fragmentare notabilă este doar partea inferioară a unei oale borcan. Se datează ipotetic în jurul anului 500.

Locuința nr. 25: locuință de suprafață (ușor adâncită spre marginea sa de N-V), amenajată la cca. -40/60cm față de nivelul actual, cu unele laturi imposibil de identificat cu maximă precizie din cauza adâncimii superficiale. Forma sa reprezintă un patrulater apropiat de pătrat (3,30 x 3,30 x 3,45 x 3,40 m), cu colțul vestic mult rotunjit. Fără instalație de foc, complexul prezenta disparat câteva grupări de lespezi de piatră sau pietre individuale. Densitatea cea mai mare de chirpic, sub formă de bulgărași de dimensiuni variabile, s-a observat în dreptul laturilor de N-V și S-E. Inventarul său se compune din cantități moderate de ceramică fragmentară SDM. Datează înainte de 376 d. Chr.

Locuințele nr. 26-27 (pl. 20): din cauza unei serii de suprapuneri și deranjamente succesive, dar și a unor adâncimi superficiale de săpare

în epocă, nu a existat întotdeauna posibilitatea unor interpretări sigure și complete.

Locuința nr. 26: a suprapus parțial următorul complex. De formă aproape pătrată (3,85 x 4,00 x 4,05 x 3,85 m), locuința, adâncă de 60 cm, avea construit în colțul estic un cuptor conservat pe o înălțime de cca. 40 cm. Notabilă este prezența deranjamentului pietrelor sale de pe laturi, care în partea dinspre gura sa fuseseră împrăștiate până spre centrul podelei. Ca și la complexul următor nu prezenta gropi evidente de pari. Materialul ceramic rezultat provine cu precădere din preajma cuptorului descris. În partea de nord a acestor suprapuneri, depășind perimetrul ambelor locuințe, la o adâncime de numai 45 cm, s-au descoperit resturi de la un grupaj de pietre, total incert un fost cuptor, constituind baza sa, care nu mai păstra însă nicio urmă a vetrei sale. O altă ipoteză – pietrele aparținuseră cuptorului locuinței nr. 27, fiind recuperate pentru cel din L 26, parte rămasă nefolosite și aruncate marginal. Notabil este și faptul că aici nu a apărut material ceramic, osteologic și nici urme de arsură.

Ceea ce a creat mari dificultăți în interpretarea datelor stratigrafice a fost însă prezența a mai multor urme de săpare din acele timpuri. În partea de N și N-V a locuințelor a existat o intervenție antropică, **groapa A**, adâncă până la -60 cm, deci până la circa -20 cm față de nivelul vechi de călcare, groapă fie distrusă, în mare parte, prin săparea la -100 cm, a locuinței nr. 27, fie, mai plauzibil, săpată în spatele locuinței pentru obținerea lutului necesar construcției și care în momentul incendierii și prăbușirii pereților, inclusiv spre exterior, s-a putut umple parțial cu chirpic și cărbune.

Un alt deranjament a fost surprins pe partea de N-NE a locuințelor. Este vorba de urmele a încă unei gropi, dispuse în aceeași direcție și săpată și ea la adâncimi superficiale (50-60 cm), deci până la cca. 10-20 cm față de nivelul vechi de călcare. Notabil mai este și faptul că **groapa B** a fost interceptată și distrusă parțial de groapa locuinței nr. 26, observație care s-a putut face datorită compoziției pigmentate deosebit de bogată de chirpic.

În nicio groapă nu a apărut material osteologic, sau ceramic. Concluzionând, semnalăm prezența celor două locuințe suprapuse, dar și a posibilității ca aici să se fi amenajat într-o ultimă fază de habitat o locuință de suprafață, imposibil de delimitat în condițiile concrete de aici, căreia i-ar fi aparținut gruparea de pietre (vatră ?) despre care s-a vorbit, sau numai o instalație de foc izolată. Datare în jurul anului 500 d. Chr.

Locuința nr. 27: locuință adâncită la -90/100 cm, aproape pătrată (4,50 x 4,25 m), care nu a păstrat urme evidente de instalație de foc. Pe podeaua sa, amenajată simplu prin bătătorirea pământului, s-a conservat o cantitate considerabilă de bulgări de chirpic și cărbune, dovadă a cantității mari de material lemnos care a fost folosit la construcție. Piatra de la cuptor, sau vatră, s-a putut refolosi la realizarea cuptorului din locuința nr. 26. Faptul că nu s-a descoperit vatra de ardere a locuinței L 27, o explicăm prin deosebit de scurtă perioadă de folosire a locuinței și a patului de pietre pe care a ars focul, locuință care prin incendiere accidentală a fost părăsită, pentru ca ulterior să se amenajeze, la o adâncime de numai 60 cm, L 26. Datare ipotetică post 376 d. Chr.

Locuința nr. 28: se datează în Hallstatt și va fi prezentată la un capitol ulterior.

Locuința nr. 29: locuință puțin adâncită (-50/60 cm), aproape pătrată (3,25 x 3,20 m) cu laturi totuși delimitate incert, mai puțin cea de N-V, ceva mai adâncită decât celelalte. Nu a conservat urme de la o instalație de foc. Pe nivelul său de călcare s-au descoperit doar câteva lespezi de piatră căzute pe podea și resturi, destul de dense, de cărbune și chirpic, cât și ceramică fragmentară. Datare ipotetică post 376 d. Chr. (poate fi totuși și anterioară anului).

Locuința nr. 30: (la cca. 20 m depărtare de marginea platoului din vecinătatea pârâului Pietroasa, ogor Mihai Cozubaș; S 1/1994), locuință adâncită la o profunzime maximă de 110 cm față de nivelul actual de călcare, aproximativ pătrată (3,70 x 3,75 m), orientată NE-SV. Pe nivelul podelei s-a conservat o cantitate considerabilă de bucăți de cărbune, fără însă să se sugereze existența pe alocuri a unor bârne. Ceramică și oase fragmentare s-au descoperit prioritar între pietrele vetrei locuinței și porțiunea de podea din spatele acesteia. În colțul estic al podelei, neamenajată în mod special, dar urmărind o anumită orizontalitate, se aflau resturile, în parte prăbușite, ale instalației de foc (lungime 1,00 m, lățime 0,70 m, înălțime conservată cca. 0,20 m). Deși pe suprafața fostei podele se găseau împrăștiate numeroase lespezi de piatră, provenind în mod normal de la dezafectarea acestei instalații, nu putem afirma cu certitudine că aceasta a avut boltă, fiind deci cuptor. Vatra sa, ușor albiată, prezenta doar urme centrale de pământ ars, ceea ce denotă inexistența unor temperaturi prea mari și îndelungate de ardere. Locuința nu a fost săpată integral, o mică parte intrând în ogorul vecin, unde nu se strânsese recolta la acea vreme.

Ca inventar, alături de câteva vase în stare fragmentară, se mai poate menționa o lamă de cuțit din fier, păstrată parțial și o fusaiolă discoidală (pl. 43/4, 6). Dată în jurul anului 500.

Locuința nr. 31 (pl. 21): locuință adâncită până la -85/90 cm față de nivelul actual de călcare, apropiată formeii pătrate, orientată aproximativ N-S, cu laturi de 3,10 x 3,05 m (1995, S V, ogor Petru Bădăluță). O cantitate mai mare de ceramică s-a descoperit în pământul de umplutură, la cca. -40/50 cm. Podeaua, neamenajată special și fără urme evidente de gropi de pari, prezenta pe alocuri resturi de cărbune și chirpic. Spre colțul de N-V s-au găsit resturi de la o instalație de foc, după cantitatea modestă de pietre de mici dimensiuni fiind vorba de o vatră. De fapt și nivelul de ardere al solului s-a dovedit relativ superficial,

ceea ce denotă că instalația nu a generat temperaturi de ardere deosebit de mari, față de alte cazuri constatate în așezare. În strictă apropiere s-au descoperit și câteva fragmente ceramice și osoase.

O situație total inedită și contradictorie s-a constatat dincolo de latura estică a complexului, unde fuseseră dispuse ordonat mai multe lespezi de piatră la cca. – 75 cm. Explicația cea mai logică s-ar lega de poziționarea pe aceste lespezi a unor pari de susținere (reparație ulterioară construcției ?) a acestui perete și a acoperișului, sau de ipoteza că ele au căzut la un moment dat de pe acoperiș poate la incendiere, într-o albiere a solului. Dată în jurul anului 500.

Locuința nr. 32 (pl. 22): locuință de suprafață (-45/50 cm; S VI), Sântana de Mureș tardiv, cu laturi de cca. 3,00 x 3,00 m, deci de formă aproape pătrată, orientată aproximativ N-S. Din cauza adâncimii superficiale de amenajare, surprinderea conturului său exact s-a făcut numai cu mare aproximație. Orientarea complexului, ca și a celorlalte din acest sector, oferea protecție maximă față de vânturile reci din N și N-E. Spre colțul de nord-est existase o groapă (diametrul de cca. 30 cm, la -70 cm), care s-a putut observa în mod cert. Fără instalație de foc. Pe podea, fragment de la o lespede de rocă sedimentară cu impresiuni cu scoici, care după anumite caracteristici ale formei ar putea proveni, fragmentar, de la o piatră de rășniță. Sub ea, însă, au apărut singurele resturi osoase din complex. Dată post 376 d. Chr.

Locuința nr. 33: locuință ușor adâncită (-60 cm), patrulateră, cu laturi de cca. 3.20 x 3.10 m. fără urme evidente de gropi de pari. În zona centrală a podelei s-a găsit o concentrare mai mare de cărbune și cenușă. Spre colțul de N-V grupare de câteva pietre de dimensiuni modeste, unde totuși nu s-a făcut foc în mod evident (nu apare o vatră propriu-zisă și urme de arsură clară a solului). Colțul de S-V era mai clar marcat de o aglomerare deosebit de mare de bucăți de chirpic. Inventar doar ceramic. Dată în jurul anului 500.

Locuința nr. 34 (pl. 22 - 1995): locuință adâncită la -1,10 m, păstrată doar parțial, circa o treime, din cauza ruperii terenului și prăbușirii sale în lunca pârâului Pietroasa. De altfel ea a fost identificată inițial tocmai prin prezența în ruptură a unei aglomerări de pietre. Latura conservată integral măsoară -3,95 m, locuința fiind deci una de dimensiuni mai mari. Pe latura păstrată s-au observat gropi de pari pe colțuri (diametrul de cca. 30 cm, adâncimi suplimentare de cca. 10-30 cm) și una mai lată în zona de mijloc a sa, fiind probabil o groapă pentru doi pari alăturați (-1,35 m). Locuința a beneficiat simultan, sau ulterior, de două instalații de foc: prima (vatră sau cuptor) a conservat doar suprafața vetrei de ardere (circa 75/50 cm), arderea la cărmiziu făcându-se pe o profunzime de aproximativ cinci centimetri, iar în zona sa centrală lutul zgurificându-se și primind o culoare albicioasă (intensitatea acestor ardere ne face totuși să ne gândim la un cuptor); a doua, în mod cert cuptor, a păstrat în urma dezafectării sale, poate ulterioară incendierii, vatra bine conturată de un perimetru ars la cărmiziu, păstrând prin depuneri succesive de folosire un strat compact de cărbuni gros de circa cinci centimetri. Alături de oase, în cantitate mică, s-a mai descoperit o cantitate considerabilă de ceramică fragmentară, inclusiv un fund înalt de oală, poziționat printre pietrele care fuseseră împrăștiate după desfacerea cuptorului. Date în jurul anului 500.

Locuința nr. 35 (1998): locuință puțin adâncită (-50/60 cm față de nivelul actual de călcare), rectangulară (2,80 x 2,40 m), fără instalație de foc; cu podeaua neamenajată special. În colțul de N se pare că a fost săpată o groapă de stâlp (-90 cm/18 cm diametru). O alta, cu rol nesigur, a fost practică exterior (diam. 30/35 cm, adâncă la fel ca podeaua locuită), în apropiere de latura nordică. În pământul de umplutură și pe podea s-au identificat resturi de chirpic, unele cu amprente de nuiiele groase de 1,5-2 cm. Un fragment masiv de lut ars indică proveniența de lângă un stâlp de susținere, probabil de colț, gros de cca. 12 cm. Resturile de cărbune nu indică prezența bănelor. Pe podea s-au descoperit trei funduri de vase, o fusaiolă realizată dintr-un ciob masiv SDM, material

ceramic fragmentar și osteologic (în principal bovine). Datare în jurul anului 500.

Locuința nr. 36: locuință de suprafață, foarte greu de delimitat cu exactitate. Mai precis s-au putut doar surprinde gropile de la stâlpii din colțurile de N și E (diam. cca. 35 cm, adâncime 60 cm). Doar latura de nord a fost sigur delimitată, măsurând 2,50 m. Podeaua fusese amenajată direct pe sol, la adâncimea actuală de cca. 40 cm. Ea s-a putut identifica mai ușor prin densitatea deosebită a cărbunilor și pigmentărilor de lut ars. Complexul nu a păstrat urme de instalație de foc. Cele câteva bucăți mai mari de chirpic nu au păstrat urme de material lemnos la pereți. Datare ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 37 (pl. 23): locuință ușor adâncită, în funcție de pantele terenului (NE-SV și NV-SE), de la -60/70 cm până la -80/90 cm, rectangulară (2,80 x 2,40 m), orientată NE-SV. Deși nu s-au descoperit urme evidente ale unei vetre de foc, considerăm că gruparea de lespezi, aflate în dezordine spre colțul de NV, a aparținut unei astfel de amenajări. Lângă acesta, de fapt, s-au descoperit mai multe oase de bovine, între care și unul provenind de la picior, cu urme evidente de creștături, poate de cuțit. Nu s-au identificat urme de gropi de pari sau resturi masive de cărbuni provenind de la bârne. În pământul de umplutură, la -55 cm, pigmentat cu bucăți mici de chirpic și cărbune, s-a descoperit o bucată de zgură cu fier și o jumătate de cute din gresie (pl. 43/8). Pe podeaua, neamenajată special, s-a descoperit material ceramic fragmentar, de aspect tardiv SDM, notabilă fiind partea superioară de la o oală borcan, arsă oxidant incomplet, puternic profilată, cu gât înalt și buza trasă în exterior, tăiată aproape drept (pl. 36/1). Pasta sa conține cioburi pisate. Vasul pare să fie lucrat la roată. Datare post 376 d. Chr.

Locuința nr. 38 (pl. 23): locuință adâncită între 1,25 – 1,30 m, rectangulară (3,50 x 3,10 m), orientată aproximativ N-S, fără gropi de pari, cu o amenajare pentru foc pe colțul nord-estic, la cca. 60 cm de el, dezafectată probabil după incendierea locuinței. Pietre mari s-au

descoperit spre centrul locuinței și spre colțul de vest. Vatra conservată a prezentat un contur dreptunghiular (53 x 35 cm), mai moale ca duritate totuși la mijloc, zgurificată doar pe circa un centimetru profunzime (plus încă doi de lut roșu, moale la șpaclu). În mijlocul podelei un bolovan mai mare, paralelipipedic, a avut probabil rost pentru șezut. Pe mijlocul laturii sudice pământul a prezentat o densitate de lut ars spre cărămiziu. Nu s-a găsit material ceramic cu poziționare certă pe podea. Două fragmente osoase mari, de bovină, zăceau în stânga vetrei. Datare ipotetică în jurul anului 500.

Locuința nr. 39 (2013): locuință aparținând cert culturii SDM, ușor adâncită în pământ (- 0,45 m), cu laturi de circa 3,80 x 3,80 metri. Orientarea aproximativă era N-S. În colțul de N-V exista o pavare cu mici pietre plate, pe care e doar posibil să se fi făcut foc, deoarece nu există dovezi evidente în acest sens. Ca inventar, menționăm doar o cantitate modestă de ceramică modelată cu roata (pl. 38/3). Datare ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 40 (pl. 57/A): locuință adâncită până la - 1,10 m, față de nivelul actual de călcare, relativ dreptunghiulară, cu laturi de circa 4,00 m x 3,80 m. Orientarea aproximativă N-S. Intrarea se pare că era amenajată pe latura de vest, spre marginea terasei pâraul Pietroasa, din apropiere, deoarece cuptorul său fusese amenajat spre colțul de S-E. Spre colțul de N-E existase o vatră necesară unor activități de mai mică amploare, dovadă fiind stratul de pământ înroșit, la bază gălbui, gros de circa 5 cm, relativ circular (diam. cca. 0.50 m), rezultat în urma arderilor repetate. În preajma sa nu s-au descoperit însă resturi ceramice sau osteologice.

Pe colțurile construcției nu s-au observat gropi de pari. În pământul de umplutură și pe podea a existat o cantitate apreciabilă de cărbuni și mici bucăți de chirpic.

Cuptorul său prezenta o vatră lungă de cel puțin 1,30 m și lată de 1,25 m. Suprafața sa era totuși inegal arsă. Pereții instalației de ardere fuseseră clădiți din pietre de dimensiuni destul de mari, puține din

categoria lespezilor, provenind desigur din albia pârâului menționat. După o vreme, poate destul de îndelungată, timp în care fosta groapă a locuinței începuse să se acopere natural, mâini omenești au răscolit zidirea cuptorului până aproape de baza sa, astfel că mare parte dintre pietre erau aruncate împrăștiat pe spațiul central locativ, pe un strat gros de circa 20-30 cm, de pământ negru, cu chirpic și cenușă.

Desigur, și aici, dacă s-au păstrat inițial ceva obiecte re folosibile, ele au putut fi strânse de cel/cei care au răscolit cuptorul în căutare de obiecte de preț ascunse, podoabe sau chiar monede bizantine.

Ca inventar ceramic, dincolo de fragmentele mai timpurii SDM și chiar un capac de oală tipic secolelor II-III (!), care au nimerit aici, prin săparea gropii, dar și prin numeroasele canale de rozătoare din ultimele 15 secole (pl. 42/8), se remarcă un perete masiv de oală, rezemat de baza cuptorului, poate ca opturare contra fumului, cât și câteva fragmente din vase poate chiar post anul 500. Important, două fragmente de buză de oală din vase lucrate numai cu mâna, prezentau deja ornamente sub formă de alveolări digitale (pl. 41/12, 42/9).

Locuința nr. 41: locuință SDM, de suprafață (-0,40/-50 m), cu laturile de circa 3,30 x 3,40 x 3,30 x 3,00 m, având aproximativ aceeași orientare. Din cauza adâncimii sale mici, unde pământul este încă negru, delimitarea s-a făcut deci cu aproximație. Locuința a prezentat câteva aglomerări de lut ars provenind de la pereții incendiați. Unele bucăți au fost arse chiar până la zgurificare, iar una, groasă de circa 9 cm, prezenta chiar urme orizontale ale finisării cu vârful degetelor palmei. Cu excepția unor fragmente ceramice, unde se remarcă parte din buza unui vas mare de provizii, decorat cu linii „în val”, s-a mai descoperit o parte dintr-o greutate din lut ars conică. Datare ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 42: locuință (?) sau anexă gospodărească, plasată la nivelul de călcare de epocă, doar la cca. 6 metri depărtare de cea anterioară, de care poate a și aparținut. Laturile nu s-au putut stabili cu precizie, fiind oricum sub patru metri fiecare, în interiorul astfel delimitat

prefigurându-se pământ mai închis la culoare și cărbuni și bucăți mici de lut ars. Fără instalație de foc.

Materialul ceramic de aici duce la atribuirea complexului la cultura SDM, ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 43: a constat doar în urmele modeste provenind de la pereții lutuiți, din care au rămas, în urma incendiilor lor doar câteva resturi mai compacte de bucăți de chirpic și o cantitate variabilă de mici bucăți de lut ars spre cărămiziu, care pigmentau pământul la nivelul vechi de călcare. Construcție de suprafață. Desigur, în acest context general, nu s-au putut face delimitări exacte ale suprafeței sale, inclusiv laturi și orientare după punctele cardinale.

Din păcate, nu s-au descoperit piese de inventar arheologic, exceptând ceramică fragmentară SDM (inclusiv bucăți de chiup decorat cu benzi de linii vălurite) și material osteologic. Datate ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 44: realizată la nivelul vechi de călcare, și-a conservat urmele sub forma unei pete (3,00 x 3,00 m ?) cu restui de chirpic și cărbuni, destul de rare. Probabil a fost, ca și precedenta, un adăpost, o colibă, o construcție realizată superficial, poate anexă. În acest complex arheologic s-au descoperit doar câteva fragmente ceramice SDM. Datate ante 376 d. Chr.

Locuința nr. 45: la acestea mai adăugăm o locuință, observabilă mai demult în ruptura terenului terasei, în dreptul șoselei spre sat, datorită pietrelor de la fostul său cuptor. Prin taluzare în ruptura terenului (1988), s-a determinat adâncimea sa de 1,35 m și lungimea unei laturi de cca. 2,30 m. Ceramica din pământul de umplutură, atâta cât s-a descoperit, aparținea culturii SDM. Totuși datorită instalației sale de foc, datate post 376 sau, mai târziu, în jurul anului 500.

Locuința nr. 46: din Hallstatt, a se vedea capitoulul respectiv.

La toate aceste complexe se mai adaugă:

Atelier (pl. 24): complex de forma literei de tipar „L”, săpat la adâncimi diferite, având suprafața utilă de circa 2 x 1,5 m.* La aceasta mai adăugăm suprafața unei prime trepte (-1,12 m față de nivelul actual) pe care se intra direct de pe suprafața de călcare din epocă (deci cca. -0,70 m; este posibil totuși să fi existat inițial încă o primă treaptă, dar care, din cauza nuanțelor închise ale solului de la această adâncime, să nu fi fost observabilă în săpătură). Aici a fost, în mod cert, amenajată intrarea printr-un gen de „gârlici”, inclus și el probabil sistemului de acoperire al întregii construcții. De la această treaptă, se coboară la -1,32 m, pe o altă cu rol median de bicompartimentare a întregului spațiu de lucru, mărginit sub perete de un prag cruțat (-1,45 m) cu rol de laviță. Atât în compartimentul stâng cât și în cel drept, la nivelul de călcare (-1,70/1,80 m) s-au descoperit resturile dezagregate ale unor lespezi deosebit de subțiri, de ordinul a câtorva milimetri, a căror compoziție nisipoasă nu mai prezenta niciun fel de consistență. Cele câteva fragmente ceramice găsite foarte aproape de nivelul final de săpare al complexului, nu pot fi un indiciu indiscutabil al datării lui în cadrul culturii SDM, astfel de ceramică, alături de oase de animale, apărând și la adâncimi diferite în pământul de umplutură al gropii acestei construcții. Alături de aceste fragmente ceramice, în acest ultim context stratigrafic, s-au descoperit și unul dintr-o cutie și o fusaiolă fațetată (pl. 43/2, 10). Datare probabilă totuși ante 376 d. Chr.

B. Anexe gospodărești:

Încă de la început, trebuie să subliniem faptul că acceptăm că în spațiile rămase între secțiunile de control au putut rămâne nedescoperite unele astfel de complexe de mici dimensiuni. Nimic rău în asta, ca și în cazul puținelor locuințe nesăpate, vom lăsa astfel loc viitoarelor generații de arheologi bucovineni să poată săpa exhaustiv situl și astfel – cu noi posibilități, mai exacte, de datare – să contribuie în mod cert și important la cunoașterea primului mileniu creștin în Bucovina. Și desigur - foarte

* Vezi și **Andronic, 2012, p. 116-122.**

important - să poată să descopere și necropolele comunităților umane de aici.

Vatra exterioară nr. I (v I): identificată în S I (1988), la – 40 cm, de formă relativ ovală (1,10 x 0,90 m). Suprafața sa prezenta un strat de ardere cărămiziu destul de superficial, deasupra găsim bucați de cărbune și fragmente ceramice în majoritate lucrate cu mâna (11 ex.), față de cea tradițională SDM la roată (5 ex., pastă nisipoasă și fină). Probabil a aparținut locuinței nr. 9 din apropiere, post 376. Alt argument pentru datare: s-a plasat la nord de L 4, din etapa finală de locuire, direcție de unde băteau și cele mai multe vânturi, cu pericole de incendiere a ultimei construcții locative. Nu departe de ea, pe nivelul vechi de călcare, s-a descoperit o talangă din tablă de fier, fără limbă (pl. 44/2).

Vatră exterioară nr. II (v II): plasată (1994) la o distanță relativ egală între L23 și L24 și respectiv la cca. 13 m de marginea platoului așezării. Vatra (0,80 x 0,70 m) a fost amenajată la nivelul vechi de călcare (cca. -40 cm) și a avut dispuse marginal o serie de lespezi friabile, nisipoase, după cum rezultă din prezența unui strat de arsură nisipos de culoare albicioasă. Notăm aici și prezența, la o distanță de câțiva zeci de centimetri, a două fragmente lucrate cu roata, de tip *Sântana de Mureș*, ceea ce ne poate face să presupunem că amenajarea sa aparține primei etape de habitat de aici. Datarea sa rămâne totuși incertă deoarece în apropiere nu există locuințe ante 376, L 5 și L 24 putând fi din jurul anului 500, iar L 23 post 376 d. Chr.

Cuptor exterior nr. I (c I): (1992) plasat la cca. 5 m N-V de locuința nr. 19, pe nivelul antic de călcare (-40 cm), lung de 74 cm, lat la fund de 40 cm și lat la gură de 50 cm. Înălțime maximă conservată a fost de 25 cm. A fost realizat prin poziționarea pe cant a mai multor lespezi de gresie nisipoasă (lipsă parțială a peretelui vestic – pl. 56/2). Pe vatra sa, deși s-au găsit urme de cărbuni din lemn ars, nu s-a făcut foc intens și de durată, deoarece solul nu a căpătat duritatea și nuanța cărămizie tipică unor astfel de situații. În apropierea sa s-au descoperit patru fragmente

ceramice tipice culturii SDM și unul negru, la exterior lustruit, din Hallstatt. Și în acest caz nu putem data cu exactitate instalația de foc. Ipoteză ne putem gândi la L 20, fragmentul hallstattian provenind mult mai sigur de la locuința din prima epocă a fierului cu nr. 28.

Cuptor exterior nr. II (c II): (pl. 27; 57/C-D - 2013) de o complexitate constructivă remarcabilă și dimensiuni deosebite: 1,90 m x 1,65 m (axe). A fost identificat la nivelul de călcare de epocă, sub forma unei aglomerări neuniforme de bulgări din lut ars la roșu. Practic acest strat reprezenta masa boltei sale căzute peste vatră destul de dezordonat și neomogen. De abia la adâncimea sa de amenajare (- 60 cm), s-a putut studia sistemul său constructiv. Pe o suprafață netedă s-au bătut șase țărui groși de circa cinci centimetri, care reprezentau baza de susținere a bolții realizată din împletituri de crengi. Ei au fost distribuiți astfel: câte doi pe laterale, unul în spate și unul în dreptul gurii cuptorului (pl. 57/D). Desigur, împletitura a fost lutuită, probabil pe ambele părți, iar stâlplul ultim menționat a ars o dată cu primul foc și cu solidificarea bolții.

Urmele de pământ mai închis la culoare, circulare, ale gropilor de țărui se plasau pe conturul gălbui (hlei) al bazei de plecare a cupolei. Din cauza aplecării marginilor acesteia, firește, în lipsa spațiului, s-a făcut foc doar în spațiul central, de aici rezultând un oarecare contur secundar, dublând în mare primul contur.

Deși cuptorul avea boltă, putând astfel înmagazina o cantitate mai mare de căldură, totuși vatra sa nu a avut o suprafață prea groasă de lut ars, poate pentru că nu a fost mult timp folosită.

În dreptul gurii cuptorului erau poziționate mai multe lespezi mici din gresie, cu scop probabil de îngustare a gurii și de păstrare mai bună a căldurii la foc mare.

În cuptor și în spate său, s-au găsit câteva resturi osoase, parte identificabile ușor ca fiind de bovină, ca și ceramică fragmentară din secolul IV, modelată cu roata (pl. 38/4). Atribuim cuptorul nivelului inițial SDM.

Groapa nr. 1: descoperită în S I, de formă relativ cilindrică, a avut adâncimea maximă la -85 cm și diametru mediu de 45 cm. Pe fundul său a conținut un craniu de bovidu, fără mandibulă, așezat/aruncat în poziție ușor oblică, cu vârful cornului său drept oblic în jos, un fragment ceramic din pastă fină, modelat cu roata SDM (pe fund), câteva pietre și modeste urme de cărbuni. Poate a aparținut de L 3. Descoperire poate cu semnificații spiritual-religioase.

Groapa nr. 2: descoperită în caseta b a lui S I, de formă neregulată în plan orizontal (2,35 m x 1,20 m), adâncime maximă 90 cm. A conținut oase de vită, cărbuni, material ceramic la roată (inclusiv fragment de buză de chiup din pastă nisipoasă cenușie – pl. 38/11), dar mai ales modelat numai cu mâna și adesea cu urme de ardere secundară, pietre cu urme de foc, patru bucăți mari de chirpic, dintre care una poate de colț de locuință. Pe fundul său, s-a mai descoperit un fragment de greutate piramidală din lut și unul de perete de amforă. În inventarul său au intrat și câteva fragmente ceramice din Hallstatt. După cantitatea mare de ceramică modelată numai cu mâna și vecinătatea unor locuințe mai târzii, datăm complexul imediat post 376 d. Chr.

Groapa nr. 3: descoperită tot în caseta b, fără inventar arheologic, doar cu resturi de cărbuni și bucățele de chirpic. În formă de sac, a avut diametrul la deschidere de 55 cm și adâncimea maximă de 75 cm. Ca și gropile din vecinătate, a fost realizată probabil prin extragerea lutului pentru pereți. Datare probabil identică, ca și următoarea.

Groapa nr. 4: descoperită în caseta b, fără inventar arheologic, doar cu resturi de cărbuni și bucățele de chirpic. Tot în formă de sac, a avut diametrul la deschidere de 60 cm și adâncimea maximă de 80 cm. A putut aparține de L 4, ca și precedenta (ultima etapă principală de locuire). A rezultat în urma scoaterii de lut pentru pereții unei locuințe, ulterior fiind umplută cu resturi menajere (cenușa și cărbunii din vatră).

Groapa nr. 5: descoperită în S V, de formă neregulată (axe la gură 1,15 x 0,90 m), în formă de sac, cu adâncime maximă de 80 cm. Pe fundul său au fost aruncați cinci bolovani de mai mari dimensiuni. În pământul de umplutură au apărut și câteva fragmente ceramice SDM, care puteau proveni însă de pe nivelul vechi de călcare.

Groapa nr. 6: descoperită în aceeași secțiune: relativ circulară la gură (diam. 60 cm), adâncime 80 cm, cu resturi de cărbuni și de chirpic. Fără puțință de datare certă, oricum post 376, după vecinătatea cu unele locuințe mai târzii, ca și în cazul următoareii.

Groapa nr. 7: descoperită în S VI, de dimensiuni modeste (diam. 45 cm, adâncime 70 cm), cu slabe urme de cărbuni.

Groapa nr. 8 (pl. 25): de formă oval-alungită (S IV, sector B, ogor Cozubaș Mihai), circa 2,80 x 0,80 m, pe axe, săpată până la - 60 cm, a conținut o lespede masivă de gresie nisipoasă de formă ovală (axe - 60 x 40 cm), mai multe fragmente de la un chiup din pastă zgrunțuroasă, arse la un cenușiu deschis și mai multe fragmente de oase. Probabil a fost săpată inițial pentru scoaterea lutului necesar locuințelor SDM din apropiere, sau poate uneia nesăpată încă de la nord de S IV, ante sau post 376.

Groapa nr. 9 (pl. 25): ovală (S V, sector B, ogor Bădăluță Petru, adâncime maximă - 60 cm), cu axe 0,80 x 0,60 m, conținând mici bucăți de chirpic căzute de la nivelul de călcare vechi și numeroase bucăți de cărbune cu aceeași origine cu alte resturi dense de cărbuni prezente exact pe fundul gropii (grosime de aproximativ un centimetru). Imposibil de datat exact. A putut aparține de locuința tardivă SDM nr. 32.

Groapa nr. 10 (pl. 26): - ovală (S X, sector B), cu axe 0,56 x 0,45 m, adâncime maximă - 65 cm, în pământul său de umplutură rare bucăți de chirpic și cărbune. Nedatabilă cu certitudine în una din fazele de

habitat. Probabil s-a excavat în scopul scoaterii lutului pentru pereții unei locuințe.

Groapa nr. 11 (pl. 26): groapă relativ rectangulară (1,15 x 1,13 m), adâncă de 60 cm, cu fund rotunjit pe margini. Pământul său de umplură cuprindea cărbuni, ceramică fragmentară lucrată cu roata SDM, cât și bucăți de chirpic, unele arse înăbușit. Probabil că ea a fost umplută cu resturile menajere ale unei locuințe, L 36 sau L 37. Pe fundul său însă nu zăcea nimic.

*

*

După resturile complexelor de locuire, se pot face unele considerații.

Locuințele **primei etape** sunt în general rectangulare sau pătrate. În prima etapă majoră de locuire se folosește tipul de pereți realizați tradițional din împletituri de crengi lutuite. În cea de-a doua, ca și în alte spații geografice - și datorită unei răcirii mai accentuate a climei - pereții s-au făcut din bârne, dispuse orizontal, având capetele suprapuse în cunoscutul sistem etnografic, folosit până astăzi, numit „în cheotori”.

Locuințele acestei prime etape, se observă după planul sectorial de săpătură (pl. 51), au fost dispuse arcuit în teren, cu o toloacă în față, spre apus, în dreptul cursului pârâului Pietroasa. Un astfel de spațiu liber de construcții s-a sesizat de exemplu, și la Dodești-Vaslui (**Teodor, 2015, p. 57**).

Toate locuințele poartă urme de incendiere, dovadă că locuitorii nu și-au părăsit de bună voie aceste construcții. Un prim nivel distructiv mai sigur a avut loc în urma invaziei hunilor. Un al doilea este imposibil de stabilit cu posibilitățile de cercetare de acum. Oricum, dacă locuirea a existat neîntrerupt până la venirea slavilor, după opinia noastră aici în nordul spațiului est-carpatic în preajma anului 500, sosirea migratorilor, ca prim moment de impact, a putut duce la un nou rând de distrugerii. O dată cu reluarea cândva a unor săpături aici și folosirea datărilor prin

metoda carbonului radioactiv, desigur se vor putea lămurii mai bine problemele de datare.

Adeseori, în săpătură nu s-au observat resturi de vetre. Acest aspect îl explicăm nu prin probabilitatea ca aceste complexe să fi fost simple anexe gospodărești, deoarece inventarul lor ceramic, osteologic și de obiecte casnice demonstrează contrariul. Trebuie avut în vedere în astfel de situații, destul de frecvente în arealul complexului cultural SMC, mai ales acolo unde există etape ulterioare de viațuire, că locuitorii de mai târziu din acel sit refoloseau cel mai lesnicios lespezile de piatră din resturile de locuințe mai vechi, acolo unde se făcuse foc deschis, pe vetre amenajate simplu pe un pat din astfel de plăci. Tocmai aceste focuri în spațiu deschis, mici, cu degajarea liberă a căldurii și fără un sistem conceput pentru evacuarea fumului din locuință, nu dezvoltă temperaturi înalte (ca în cazul cuptoarelor, de exemplu), capabile de a arde, vizibil încă după multe secole, pământul podelei sub patul de piatră, strat care ulterior a mai suferit de-a lungul vremii și o serie de mici dar dese deranjamente pe verticală (perforații) de la plante și viețuitoare. Astfel de situații, a lipsei urmelor clare de foc, deși el a existat, chiar dacă arheologii nu le-au acordat uneori poate suficientă atenție, considerăm că s-au înregistrat frecvent și în siturile altor etape istorice.

În ceea ce privește amplasarea intrărilor locuințelor, este cert că ele erau amenajate în partea mai adăpostită de vânturile reci și în direcția accesului dinspre cursul Pietroasei sau a Solonețului. Într-un singur caz (L 2 – pl. 3), intrarea se pare că a lăsat urme mai consistente.

La rândul lor, stâlpii au lăsat rare ori urme sub forma gropilor *marginale*. Unii erau puțin îngropați, ceea ce a dus la imposibilitatea realizării de observații arheologice. Credem că în general locuințele din ultima etapă de locuire, ce foloseau bânuială la pereți, nu au avut stâlpi, deoarece ei nici nu erau necesari carcasei locuinței.

Acoperișurile, ca și în epocile mai vechi, sau mai noi, se realizau în două ape, din snopi de paie, sau din trestie. După unele aparențe, în L5 și mai ales L 6 s-au folosit în cantități variabile lespezi de piatră cu rol pavimentar (pl. 6 și 7).

Ca o caracteristică generală și restul locuințelor, post 376, nu au fost amenajate la adâncimi mari, dar au avut formă aproape pătrată și orientarea în general NE-SV. Uneori prezintă spre colțuri grupări modeste de mici pietre, poate resturi de la foste vetre. Și la aceste complexe pereții au fost făcuți după cât se pare din nuiiele împletite și luate.

Important, nu s-au descoperit suprapuneri de locuințe aparținând nivelului din secolul IV și celui din jurul anului 500.

În privința locuințelor atribuite **perioadei secunde** de locuire, ce debutează în jurul lui 500, distribuite teritorial fără o regulă anume, trebuie subliniate câteva aspecte. În primul rând se observă faptul că acum există tendința adâncirii acestor construcții. Cele mai adânci au fost săpate L 19 - 1,15 m, L 30 - 1,10 m, L 34 - 1,10 m, L 40 - 1,10 m, deci toate la -0,75/0,80 m pornind de la nivelul vechi de călcare.

Ca forme, există preferință - după obiceiul vremii - spre unele apropiate pătratului (L 4, L 5, L 6, L 8, L 19, L 22 ș. a.), dar cei care au fost... mai gospodari, să spunem așa, au preferat suprafețe mai mari locale, deci rectangulare (L 21 – de peste 15 m²).

O altă caracteristică a ultimei etape majore de locuire, este prezența unor instalații mai mari de încălzit, de masivitate tipică celei de-a doua jumătăți a primului mileniu creștin, dovadă a traversării unei perioade de răcire accentuată a vremii. Astfel de cuptoare, având instalații premergătoare tipologic în perioada anterioară, post 376, acelea de tipul vetrelor cu parament înalt (ex: L 3, sau L 24, plasate de multe ori spre centrul stațiului locativ), deosebit de masive, au fost clădite, de exemplu, în L 19, L 21, sau L 40.

După unele urme consistente de cărbune, se pare că se trece în așezare, mai nou și la realizarea pereților din lemn masiv, de construcție – de rășinoase. Ne gândim astfel la L 19, sau L 21, cu dungi de cărbune destul de dense și dispuse de-a lungul unor pereți (pl. 14 și 17).

Cu referire la poziționarea unor pietre pe fundul unor gropi de stâlpi (L 19), pentru o mai bună fixare, menționăm că la unele dintre locuințele de la Codeni/Codyn, de lângă Ostrița, regiunea Cernăuți, stâlpii marginali aveau și ei pentru o mai bună stabilitate pe fundul

gropilor lor, adânci până la 30 cm, câte o astfel de lespede de piatră (Rusanova, Timoščuk, 1984, p. 31).

IV. INVENTARUL ARHEOLOGIC

În analiza inventarului arheologic rezultat trebuie să ne mulțumim aproape în exclusivitate, cu ceramica descoperită în săpătură. Rarisimele piese din lut, piatră sau metal, cu excepția fibulei, se încadrează în seria tipurilor comune folosite curent în cadrul culturii SDM, dar și a secolelor anterioare (II-III în principal*) și ulterioare (pentru unele artefacte).

De exemplu, fusaiiolele fațetate, gresiile de ascuțit cuțitele, menționate mai înainte, greutatele de lut, perforate, de forma unui trunchi de piramidă, cu sau fără acea decorare de deasupra sub forma unei adâncituri practicate digital, sunt și ele frecvente în cadrul a mai multor veacuri.

Gresiile au urme de folosire, fie o latură, mai îngustă, albiată în urma folosirii îndelungate la ascuțit cuțite, topoare ș. a., fie șanțuiri produse poate de la ascuțirea unor piese din os. La aceste unelte amintite mai sus, trebuie să mai adăugăm încă un fragment de cute găsit la -40 cm în S VII (sector A).

Un aspect deosebit, cu eventuale semnificații cronologice, îl reprezintă apariția uneori în locuințe a unor forme masive de lut ars, neperforate, ceea ce ne face să nu le putem considera drept simple greutate (pentru astfel de forme vezi **Stanciu, 2001, p. 123-154**). Astfel de piese au fost descoperite la Todirești de obicei în stare fragmentară, în locuințele nr. 10 și 11, care nu au conservat nici o urmă palpabilă de instalație pentru foc. Notabil este și faptul că aceste complexe au oferit și o ceramică deosebit de interesantă, post 376. Desigur, funcționalitatea lor

* De exemplu, mai aproape la Podeni-Bunești, jud. Suceava (**Andronic, 1993**).

ridică semne de întrebare, singura ipoteză mai aproape de adevăr rămânând cea a îndeplinirii rolului de vălătuci, forme de lut întrebuințate în vetre și cuptoare pentru o încadrare mai bună a focului sau creșterea randamentului lor. Astfel de forme simple de lut sunt cunoscute și la geto-daci. Chiar în județul Suceava, la Budeni-Dolhasca, în bordeiul nr. 4, fără să prezinte urme sigure de vatră, adânc de 1,30 m, datat după inventarul ceramic și o fibulă de bronz fragmentară în secolele II-III d. Chr., s-au descoperit în dezordine resturile de la niște forme de lut ars relativ sferice, cu diametre considerabile variind între 30 și 40 cm (?!), cu miezul negricios și foarte dur (**Teodor, 1978, p. 145**). Forme de lut ars au fost mult mai mult descoperite la Bucov-Tioca (**Comșa, 1978, p. 26**) și tot în Muntenia la Dulceanca (**Dolinescu-Ferche, 1974, p. 64, 71-73, 75, 93-94**).

La Dulceanca, în multe locuințe din secol VI, dar și în complexul nr. 8 (cuptor de ars oale), s-au descoperit numeroase forme de lut, rotunde, cilindrice sau bitronconice. În 99% din cazuri, ele au fost realizate din pasta pentru ceramica din așezare. Doar câteva au fost modelate din lut curat sau cu tocătură de păioase în amestec, fără nisip. Câteva piese masive s-au putut folosi probabil la susținerea laterală a gurii unor cuptoare. Multe altele, destul de aplatizate, se puneau pe vatră, pentru susținerea vaselor, sau suspendarea cărnii deasupra focului. Altele, întregi sau sparte deja, se poziționau pentru etanșeizarea bolții cuptorului, sau pentru a înmagazina mai mult căldura pentru timpul lungilor nopți de iarnă. În sfârșit, în cuptorul de ars ceramica amintit, vălătuci de forme lunguiețe erau poziționați în picioare, vertical, între vasele puse la ars, pentru a le asigura o mai bună stabilitate și o temperatură de lucru cât mai constantă.

Aproape de Roșiorii de Vede, la Sfîntești, o locuință din secolul VI, a avut un cuptor din lut dotat cu vălătuci din lut cu pietricele, căzuți pe vatră, relativ cilindrici și de dimensiuni diferite. Alți vălătuci din lut tot în Muntenia, s-au mai consemnat într-o locuință de la Băneasa-Străulești, datată în prima jumătate a secolului al VI-lea și atribuibilă indiscutabil slavilor (**eadem, 1967, 127-133**).

În cadrul descoperirilor de la Brănești, din apropierea Bucureștiului, într-o locuință datată în secolul al VII-lea, cuptorul realizat din lut cruțat avusese în uz, și el, vălătuci din lut ars (**Măgureanu, Ciocănel, 2009**).

Acest sistem, al unor instalații de foc dotate cu o suprastructură de forme de lut ars poate fi considerat ca un precursor îndepărtat al sobelor medievale cu cahle.

Talanga amintită mai sus a fost realizată din tablă din fier prin ciocănire și are dimensiuni considerabile: 158 mm lungime, 84 mm lățime în zona mediană și 57 mm grosime în aceeași zonă de mijloc. Are forma unui trunchi de con turtit (pl. 44/2). În interior s-a păstrat parțial urechea de prindere a limbii sale. Până în prezent aceste tipuri de descoperiri, precum cele de la Sucidava-Celei, Hinova (**Davidescu, p. 62**), Morești, Nicolina-Iași (**Teodor, 1981, p. 33**), sau cele de la Mătăsaru (date mai timpurii – sec. III e. n. – **Bichir, p. 23, pl. LVI, 1-2**), sunt considerate, ca și cele din alte regiuni vecine nouă, ca având o origine romană provincială.

Nu departe de Todirești, la Botoșana s-a mai găsit o talangă din fier, astfel de piese și autorul citat considerându-le, pe drept cuvânt, ca având origine romană (**Teodor, 1984, p. 50, 97**). Raritatea lor, a făcut pe autor să le considere ca importuri din sudul Dunării, unde ele încep a fi produse încă din veacurile I-II d. Chr. (**idem, 1981, p. 33**).

Deci folosirea acestor piese s-a făcut pe scară largă în mediul SMC, în cel cerneahovian o dovadă fiind descoperirea de la Les'ki (**Mahno, 1975, p. 72, fig. 13/16**).

Pe baza analizei statistice orientative a materialului ceramic, spre exemplificare, putem face unele constatări*. Desigur, mare parte din aceste frânturi de vase modelate cu roata, mai timpurii, au putut ajunge în locuințele respective, chiar pe podea, o dată cu începerea procesului de astupare a gropii respective, mai ales că ele nu poartă urmele incendierii locuinței, situație neclară care ne pune în situația de a ne întreba dacă comunitatea ultimă de aici mai folosea și deci producea ceramică la roată. Personal considerăm că nu.

* A se vedea și cele două tabele comparative, din pl. 59-60.

Ceramica culturii SDM, cea mai timpurie din așezare (ante 376 d. Chr.), nu are nimic deosebit față de siturile contemporane din zonă. Atât ca aspect exterior, cât și ca forme. Majoritară este pasta zgrunțuroasă și arderea s-a făcut la diferite nuanțe de cenușiu, așa cum se găsește mai ales în etapa „clasică” și în cea târzie a celor mai multe situri. În unele așezări, mai timpurii, predomină pasta fină, precum la Dodești-Vaslui, unde ea deține un procent de 75-80% (Teodor, 2015, p. 44).

Cele mai frecvente sunt oalele borcan de diferite dimensiuni și variante, dar și străchinile cu fund plat și inelar, castroanele bitronconice cu buza verticală și tăiată orizontal, cămile inclusiv în formă de pară, unele imitând exemplare metalice și mai rar paharele. Fiind vorba despre lucruri cunoscute bine, credem că nu este cazul să insistăm.

Ceea ce este mai important, este materialul ceramic tardiv SDM, post 376, bine reprezentat la Todirești. În privința aspectului general se remarcă în mod cert un fenomen de degradare a ceramicii, în plan tehnologic, tipologic și decorativ. Tehnologic se constată apariția folosirii pastei ceramice modelate cu roata, dar având ca ingredient cioburi destul de fin pisate, care însă nu pot evita aspectul zgrunțuros al suprafeței vasului. Rareori, s-au folosit ca ingredient nisip și microprundișuri, cu bobul de 1-2 mm. Din cauza acestui tip de suprafețe, firește, roata nu a putut avea turații mai rapide, ca în cazul ceramicii fine. Acest lucru credem că nu îndreptățește pe unii să folosească prea ușor termenul de „roată de mână” sau „roată lentă”. La acest tip de pastă și de tehnică s-a încercat uneori să se imite și modul de execuție a fundului vaselor din pastă fină din secolul al IV-lea (pl. 30/12; 32/19; 34/14).

Și ca forme, repertoriul este mult mai sărac decât cel cunoscut perioadei „clasice” a complexului cultural SMC. Cea mai frecventă formă este fără îndoială oala, încă bine profilată, fie modelată cu roata, fie numai cu mâna (pl. 29/3,6, 7; 34/1, 3-6, 17; 35/ 8, 9, 12, 14; 36/1).

O altă formă existentă la Todirești este castronul, folosit probabil nu numai la păstrarea alimentelor și prepararea lor (inclusiv la prepararea de turte din făină de cereale), dar și ca farfurii și capace. Câteva exemplare au fost lucrate numai cu mâna și reprezintă forme rudimentare, tronconice, simplificate la maximum (pl. 30/1-2; 34/2;

35/15-16). Cele mai multe, din pastă zgrunțuroasă, conținând și cioburi pisate, modelate la roată, redau forme tradiționale (pl. 29/4). Desigur, astfel de piese au apărut și în pământul de umplutură al unor locuințe din etapa finală de locuire de aici.

Tot tradiționale și comune, sunt vasele mari, de provizii, din pastă nisipoasă cenușie, chiupurile, numite în arheologie adesea „Kraussen-gefässe”, de altfel de nelipsit în așezările complexului cultural SMC în plin secol IV (pl. 29/9; 38/11). Datorită grosimii pereților, deci mai rezistenți, utilității lor și a faptului că în general nu erau manevrate mult, putem presupune că aceste recipiente au putut fi folosite încă o vreme și pe parcursul secolului al V-lea d. Chr.

Deosebit de importante sunt la Todirești și câteva resturi de cești dacice, de altfel destul de des atestate în primele veacuri creștine (pl. 34/15, 16; 35/11) (**Crișan, 1976, p. 34-36; Diaconu, 1968, p. 449; Ioniță, 1971, p. 199-201**). Formele în cauză sunt de factură târzie, fără apucătoare (pl. 34/15-16; pl. 35/11). Ele au apărut în L 9 și L 10, locuințe databile post 376. Un exemplar a fost decorat deasupra fundului, tot tradițional, cu amprentări digitale (pl. 34/15). Merită de menționat și faptul că la unele fragmente se mai poate observa în interior stratul de afumare de la arderea îndelungată a fitilului și a unor materii grase.

Faptul că acest tip de vas, modelat tradițional numai cu mâna, dispare pretutindeni după secolul al V-lea, la o analiză atentă și obiectivă nu poate duce la ipoteza dispariției efective, totale a populației autohtone. Astfel de judecăți pripite, pentru o formă de vas tradițională o vreme, s-ar putea adopta și pentru alte populații, epoci și culturi. Schimbarea de la o vreme a ceramicii, în funcție de interferențe multietnice, schimbări religioase, sau progres (sau poate chiar regres o vreme !) tehnic, parțială, pe etape sau totală, nu înseamnă în cele din urmă în mod obligatoriu și dispariția populației respective. De aceea, considerăm ca explicație posibilă pentru dispariția ceștilor dacice, (acele „cești afumătoare”, fiind folosite probabil și în viața religioasă a comunităților păgâne - vezi **Andronic, 2014, p. 83-84**), schimbările intervenite în urma introducerii

* Vezi cazul de la Târgșor, **MCA, VII, p. 639**.

crescând la nordul Dunării de Jos a creștinismului, care a început treptat să elimine, de la simplu la complex, tot ce era legat mai înainte de numeroasele practici păgâne.

Analogii apropiate - inclusiv teritorial - la cătuile de la Todirești, le găsim în așezarea de la *Șipot*-Suceava, sit pe cât de important științific, pe atât de neglijat mult timp spre publicare de către cei care au săpat aici. Ne referim la fragmente lucrate cu mâna, cu adaus de cioburi pisate, aparținând după cât se pare unor exemplare fără toartă, cu suprafața exterioară relativ netezită, iar cea interioară cu urme-depuneri negricioase de ardere. Astfel de piese, în cadrul ceramicii păstrate în depozitul Muzeului Bucovinei din Suceava și studiate de noi, s-au descoperit în bordeiul notat de către arheologii respectivi cu numărul 17 („lângă vatră”), săpat în 1963, cât și în cel cu numărul 2 (1953). În monografia lui Dan Gh. Teodor dedicată acestui sit important, publicată foarte recent (2013, p. 9-10), nu se menționează însă un nivel de locuire SDM, nici aceste profile, ceea ce ar însemna o supraviețuire pentru încă o vreme, aici, a unor astfel de vase.*

Cercetările de mare anvergură de la Banca-Vaslui au dus și la descoperirea a mai multe cătui, cu sau fără toartă, din toată perioada secolelor III-V. În acest nivel arheologic a apărut și un fund de vas (cățuie ?) cu amprentări digitale (ca și la Todirești – pl. 34/15), sau o buză cu amprentări digitale. Și aici unele cătui au păstrat urme de grăsime arsă. În fine, autoarea enumeră o serie de descoperiri de cătui din țară, folosite probabil și în ritualuri funerare. În plus, pentru nivelul reprezentat de intervalul secol IV - prima jumătate a secolului al V-lea, ceramica cu mâna a înregistrat aici un procent de aproape 20% ! (Alaiba, 2011, 140-141, fig. 17/2, fig. 19/1, 145-146). Alte cești, cu sau fără toartă, s-au descoperit și la Dodești-Vaslui, prezente și în etapa secundă de locuire, oricum post 376 (Teodor, 2015, p. 50).

De o importanță deosebită în cunoașterea culturii se bucură ca etalon cercetările din așezarea și necropola de la Bârlad-*Valea Seacă*. În așezare s-au cercetat pe lângă anexe 24 de locuințe de suprafață și 21 de

* Pentru nivelurile de locuire de la Șipot a se vedea și Andronic, Batariuc, 1992, p. 16-17.

bordeie. Dintre ele se aprecia că 17 au fost ateliere pentru confecționat piepteni din corn de cerb, unde s-au și găsit numeroase cești dacice (cățui), folosite la iluminarea spațiului în timpul muncii. Bordeiele de aici, ca și cel folosit ca atelier de la Podeni, își găsesc analogii pe un spațiu deosebit de larg, precum la Botoșani-*Dealul Cărămidăriei*, Iași-*Fabrica de cărămizi*, Iași-*Nicolina*, în situri din Muntenia, Transilvania, Basarabia, Volânia (Čerepin, Ripnev), sau la Luka Vrubleveckaja/ r. Kam'janec' Podil's'kij - reg. Hmel'nic'kij, Ucraina și chiar și în mediul cultural Lipița, unde Tihanova le considera de origine geto-dacică (**Palade, 2004, 67-78**, cu bibl.). Și desigur, exemplele de cățui mai pot continua.

Un ultim aspect care merită o atenție deosebită este cel al decorării vaselor. Dacă ceramica modelată la roată nu se evidențiază cu nimic în mod special, folosindu-se din plin avantajul rotirii vasului (incizii circulare sau benzi de linii orizontale sau vălurite), cea majoritară, lucrată cu mâna, de regulă este neornamentată.

Rarisim, apar alveolări și creștături pe buze (pl. 34/6), amintind de alte situri cu prezență geto-dacică ale complexului multiethnic SMC și care aceste metode ornamentative ulterior, după marea migrație slavă peste Dunăre spre Balcani, în secolele VII-IX, vor fi mult mai mult folosite (**Baran, sub red., 1990, p. 287**). Un fragment de buză a fost la rândul său înfrumusețat prin îngroșări succesive realizate prin presiuni digitale (pl. 35/14). Aceleași impresiuni, folosite mult în secolele următoare, sub forma unor alveolări, apar la unul dintre cele două fragmentele de tepsie (pl. 33/19).

Tot legat de analiza ceramicii, se impun însă mai multe constatări de natură statistică, care pot avea o anumită importanță în stabilirea cronologiei relative a locuirii la Todirești. Dacă în urma primei campanii arheologice ceramica modelată la roată și cea realizată exclusiv cu mâna se aflau în proporții aproape egale (51,60%, față de 47,60%), în schimb, în urma celei de-a doua campanii de săpături acest raport s-a schimbat în favoarea celei modelate numai cu mâna (36,83%, față de 63,05%), ceea ce denotă faptul că o astfel de statistică stă doar sub semnul hazardului,

mai precis a numărului de locuințe cercetate anual și a vechimii lor, dintr-o etapă sau alta de locuire de aici.

Același raport, dar numai la nivelul ceramicii descoperite la nivelul vechi de călcare, atâta cât poate fi el astfel caracterizat, (deci exceptând cele 5 complexe de locuire din 1989), se schimbă, firesc, după părerea noastră, în favoarea celei modelate cu roata (57,64%, față de 42,34%), dominanță înregistrată și după primul an de săpături (68,74%, față de 30,11%).

Destul de relativă ținând cont de amestecul de material ceramic pe diverse adâncimi, este și analiza statistică pe complexe, cea care, de altfel, încă din timpul interpretării rezultatelor primelor cercetări, ne-a dus la părerea că așezarea a cunoscut două etape majore de locuire. În primul rând este vorba despre succesiunea a două culturi arheologice distincte.

Experimental, s-au făcut unele statistici (pl. 59-60), desigur cu marja de eroare datorată fenomenului de amestec de material ceramic. Pentru etapa ante 376, L 1 a avut 80,84% ceramică cu roata (și 2,12% ceramică de import !). L 13 și L 14, L 15, L 16, L 17, L 18 ar fi dintre cele mai timpurii, datându-se în jurul lui 376 d. Chr. Aici ceramica la roată deține procente mari, de peste 70%, față de cealaltă categorie.

Pentru etapa post 376: L 2 avea 42,84% ceramică cu mâna, L 3 - 54,15%, L 7 - cu 53,68% (suprapusă de L 8), L 9 - 68,70%, L 10 - 77,38% și L 11 - 33,76%. În fine, pentru ultimul nivel de locuire, din jurul anului 500, avem: L 4 - cu 95,64% ceramică cu mâna, L 5 - cu 70,58%, L 6 - cu 75,75%, L 8 - cu 81,25%.

Și L 19 și L 21 au aparținut în mod cert etapei târzii de locuire având cele mai scăzute procente de ceramică modelată la roată (18,75%, respectiv 22,61%), față de cantitatea ceramicii modelate exclusiv cu mâna (81,25%, respectiv 77,38%).

În plus, suprapunerile locuințelor nr. 8 peste L 7 și celei cu nr. 26 peste L 27, pot duce la opinia unor eventuale etape succesive de locuire. Dar nu putem fi siguri de aceasta, fiind vorba poate doar de unele refaceri apropiate ca moment.

O categorie ceramică de aspect calitativ mai redus, inclusiv modelată numai cu mâna, aproape de zona noastră de studiu, s-a descoperit la Zaharești. Aici s-au cercetat câteva complexe, inclusiv o locuință cu vatră, adâncită la -1,20 m, față de nivelul actual de călcare. Toate aceste vestigii, autorii le-au datat spre mijlocul veacului al V-lea (**Matei, Emandi, Monoranu, 1982, p. 95-98**).

La rândul său, ceramica din **a doua etapă** distinctă de locuire, executată exclusiv cu mâna, este în cea mai mare parte realizată din lut amestecat cu cioburi pisate (mult mai rar în amestec cu nisip fin sau cu mici pietricele). Arderea ei s-a făcut de regulă inegal la un cărămiziu-gălbui, uneori cu o tentă roșcată.

Ea este reprezentată în primul rând de oalele-borcan, cu umerii proeminenți și buza trasă mult spre exterior (pl. 31/4, 14, 15; 32/12, 20; 36/5, 6; 38/10; 43/11...), sau cu umerii prelinși și buza mai puțin evazată (pl. 30/11; 31/1-2, 5, 6, 10-12; 32/3-6, 8, 21; 33/5-6, 8-9, 15; 36/4; 37/3...). Un număr considerabil de vase, sunt cele de tip oviform, tipic perioadei migrației slave (pl. 29/8; 30/6-8; 31/3, 8, 13; 32/1, 2, 7; 33/1-4, 7, 13, 18; 36/3; 37/1-2, 5; 40/2, 6-7, 9, 11), dintre care unele cu buza tăiată drept și deschiderea mare la gură. La acestea se mai adaugă forma de pahar (pl. 29/5; 30/3), relativ frecventă ulterior, poate prezintă și post 376 și – foarte important – 1 exemplar de tăviță (pl. 33/19), forme mult folosite în secolele ulterioare. Trebuie de asemenea să mai menționăm faptul că în suprafața arată a sitului s-a mai descoperit un singur fragment de tăviță și acesta neornamentat (pl. 33/20). Așezarea își încheie deci existența în perioada în care de abia se începea obiceiul decorării vaselor cu alveole digitale și producerii de tăvițe. Important. în L 40 s-au găsit două fragmente din partea superioară a unor oale, cu buza decorată deja cu alveolări digitale (pl. 41/12; 42 /9).

Drept urmare, ne propunem următoarea departajare cronologică a locuințelor, desigur ipotetică, în funcție de datele constructive, inclusiv de cele legate de instalațiile de foc, dar și de caracteristicile ceramicii, unde, din păcate, trebuie să subliniem încă o dată faptul că multe fragmente, mai ales dintre cele mai timpurii, SMC, au ajuns în pământul

excavat al unor complexe ulterioare, factor de risc interpretativ mare, atât la locuințele mai puțin adâncite în pământ, cât și la bordeie.

Etapei I, nivelului sigur ante 376 d. Chr., îi putem atribui următoarele complexe: L 1, L 14, L 16, L 25, L 36, L 39, L 41, L 42, L 43 și L 44. Ipotetic se mai pot adăuga: L 13, L 15, L 17, L 18, care pot fi însă și post 376 d. Chr. Acestea din urmă, au avut un amestec mai accentuat de ceramică fragmentară lucrată cu roata și de cea de aspect mai primitiv, realizată numai cu mâna.

Pentru deceniile post 376 putem propune următoarele complexe: L 2, L 3, L 9, L 10, L 11, L 20, L 23, L 32, L 37. Și ipotetic: L 7, L 27 și L 29, care pot aparține și etapei de locuire următoare. Pornind de la ideea deja acceptată a scăderii demografice cauzată de invazia hunică, ne dă totuși de gândit numărul mare de complexe din acest răstimp tardiv, față de cele anterioare, nu și dacă acum s-a făcut o mutare a locuirii din vecinătate, exclusiv pe amplasamentul sitului studiat.

Etapei II, contemporană debutului migrației slave, din jurul anului 500, îi pot aparține locuințele: L 4, L 5, L 6, L 8, L 19, L 21, L 22, L 24, L 26, L 30, L 31, L 33, L 34, L 35, L 38, și L 40.* În cazul locuințelor databile spre sfârșitul secolului al V-lea și/sau începutul celui următor, se constată de altfel și procente cele mai scăzute de ceramică modelată la roată din pastă fină și arsă la cenușiu și mai ales la gălbui și cărămiziu, față de specia din pastă nisipoasă-zgrunțuroasă. Acest material însă aparține unei etape mai vechi, în jurul instalațiilor de foc găsindu-se de regulă numai ceramică primitivă, lucrată numai cu mâna.

*În unele publicații mai vechi am prezentat o serie de atribuiri cronologice pentru locuințe, preliminar. Actualmente considerăm că datele oferite aici, chiar dacă multe rămase ipotetice, pot fi luate definitiv în seamă.

V. DATAREA VESTIGIILOR ARHEOLOGICE DE LA TODIREȘTI

Și în cazul descoperirilor de la Todirești, cercetătorul se găsește în situația neplăcută de a nu putea stabili cu maximă precizie și deci certitudine, dacă nivelul de locuire târziu SDM de aici se încadrează și în plin secol V. Așa cum am analizat cu alt prilej (**Andronic, 2009**), deși volumul cercetării a fost considerabil, din cauza modestiei inventarului arheologic a perioadei hunice, dar și a depărtării sitului de lumea romano-bizantină care ar fi putut oferi piese de această proveniență mai ușor de datat, până în prezent el nu a oferit (și în mod normal nu o va face nici pe viitor), obiecte care s-ar putea data în mod cert în plin secol V d. Chr.

Așa cum am mai arătat cu alt prilej, în cadrul unor situri deja investigate în județul Suceava, precum cele de la Podeni-Bunești (**Andronic, 1993, p. 52-53**), Zamostea (**idem, 1993a, p. 379-380**), sau Moara (**Emandi, 1976, p. 388-391**) - și nu numai - procentul ceramicii modelate numai cu mâna este mai mult simbolic, observație făcută și în alte locuri precum la Iași-*Fabrica de Cărămizi* (1,85% - **Ionită, 1972, p. 303, tabelele 1 și 2**) și chiar cu mult timp în urmă, cu referire în general la așezările culturii (**idem, 1966, 206**). La Podeni ceramica lucrată numai cu mâna reprezintă circa 2,3 %, (cea modelată cu roata, zgrunțuroasă – circa 60%, iar importurile romane circa 1%), la Zamostea un singur fragment este modelat exclusiv cu mâna. Doar 1,8 % din total este material ceramic modelat exclusiv cu mâna la Iași-*Fabrica de cărămizi*, ca și în alte locuri din țară (**Andronic, 2009, p. 188**, cu bibl. și alte inf.).

În schimb, în cadrul descoperirilor recent publicate de la Dodești-Vaslui, ceramica lucrată numai cu mâna reprezenta 30-35% (**Teodor, 2015, p. 61**).

Limita superioară a locuirii din sit, etapa ante 376, este dată de locuințele cu anumite caracteristici (de suprafață, sau foarte puțin adâncite, cu instalații de foc foarte simple - vetre - , unele dezafectate ulterior prin refolosirea de către alții a pietrelor), purtătoare ale resturilor

ceramice între care cele din foste vase la roată, tipice SDM, dețin o majoritate zdrobitoare.

După cum se știe fostele așezări SDM erau de regulă desfășurate pe lungimi mari, de-a lungul cursurilor de apă, pe care, în amonte se puteau chiar crea, nu departe, unele roiri de populație. În această ordine de idei, credem că este posibil ca așezarea de la jumătatea veacului IV să fi continuat teritorial și pe terasa înaltă a Solonețului, în direcția marelui cot al râului de la *Săliște* (sector D), dar și vis-à-vis, peste apa Pietroasei (sector C), în ultimul loc, sondat în 2013, existând destul de multă ceramică SDM la suprafața solului (pl. 1). Așa s-ar putea explica de ce nu avem descoperite în sectoarele A și B prea multe complexe locative din acest interval cronologic față de cele imediat post 376, perioadă când este posibil - mai nou - ca locuirea să se fi concentrat pe aceste două suprafețe vecine. Aceasta în situația în care până la migrația hunică și la Todirești se dezvoltase un grad ridicat de locuire prin simbioza geto-gotică.

În mod normal, putem presupune că unități armate hune au pătruns și pe valea Solonețului, înainte populația vizigotă având răgazul să se evacueze din fața primejdiei de moarte reprezentată de asiatici. În zonă este posibil să se fi stabilizat apoi grupări de ostrogoți, antrenati spre apus de migrația hună. Afirmatia poate fi susținută de unele descoperiri de podoabe de origine germanică, la care ne vom referi mai jos.

În privința etapei mai târzii, secunde, desigur, ca și în multe alte situații din țară, în lipsa unor piese arheologice distincte sau numismatice, singura care poate induce concluzii de natură cronologică rămâne cel mai bun prieten al arheologului – ceramica.

Dincolo de hazardul unor amestecuri de material, ante și post 376, în aceleași complexe, fenomenul degradării calitative a acestui produs este de netăgăduit. Desigur, vasele producției clasice, realizate performant, au mai dăinuit o vreme, ca peste tot, în fostul areal SMC. Și la Todirești, ele au fost folosite cu mai mare grijă, ca amintind de o epocă de prosperitate și de coabitare cu seminiile gotice. Inevitabilul însă s-a produs, încetul cu încetul, ele s-au distrus, astfel că o parte concretă dintre astfel de fragmente, descoperite în locuințele imediat post 376, au

putut aparține în fapt, în mod real, acestui nivel de viață, al cărui limită superioară din păcate, cu mijloacele științifice de care dispunem, nu poate fi încă determinată. Astfel, se naște și MAREA ÎNTREBARE-PROBLEMĂ: a existat în situl de la Todirești un contact direct etnic și o conviețuire dintre autohtoni și noii migratori sosiți și pe valea Solonețului - slavii ?

Că și în acest bazin hidrografic a existat locuire umană post 376, chiar dacă fenomenul rarefierii demografice este un fapt cât se poate de real, ne stă ca dovadă și descoperirea din apropiere de la Todirești-Părâuți, la care ne vom referi imediat, care se asociază cu altele din Bucovina și nu numai.

În acest context, trebuie să menționăm, fie și în treacăt, celebrul mormânt de la Concești/com. Concești-Botoșani, descoperit în 1812, care a aparținut unui înalt reprezentant al aristocrației hune, războinic depus împreună cu calul său și cu un deosebit de bogat inventar într-un cavou construit din blocuri din piatră cioplită și pavimentat cu lespezi (**Bloșiu, 1974; Harhoiu, 2000, p. 34 și n. 3, ș. a., incl. Andronic, 2005, p. 148-149, ș. a.**). Acest înalt personaj este posibil să fi rezidat în zonă, la nordul Câmpiei Jijiei (mediu propice de trai pentru nomazi), de unde controla teritoriul întinse est-carpatic prin intermediul șefilor de trib sau mari aristocrați ostrogoți care se sedentarizaseră aici. La această realitate adăugăm și apariția modei epocii hunice, ca explicații pentru descoperirile de mai jos din secolul al V-lea:

- fragmentul de diademă de aur, decorată cu almandine din nordul Bucovinei istorice de la Șubranec/raionul Zastavna, regiunea Cernăuți (**Timoșciuk, 1974, p. 127-129**)*. provenind în mod normal de la un mormânt de înhumatie, tot aristocratic, analogii apropiate fiind în acest sens piesa de la Buhăieni-Iași (diademă de aur decorată cu pseudogranule și caboșoane în tehnica *au repoussé* (**Florescu, 1960**), cea tot cu almandine de la Dulceanca-jud. Teleorman (**Dumitrescu, 1961**), sau cea

*Piesa a fost descoperită în evul mediu, fiind îngropată într-o oală medievală împreună cu mai multe podoabe tipice secolelor XVI-XVII.

din zona curburii Carpaților de la Gherăseni-Buzău (**Dragomir, 1966, p. 185**);

- mai multe piese, acum cunoscute fiind doar un distribuitor de curele de harnașament și o aplică, din aur, ornamente în tehnica *cloisonnée*, de la Măreția/com. Dărmănești-Suceava (localitate plasată foarte aproape, dincolo de gura de vărsare a Solonețului în Suceava !), descoperire întâmplătoare făcută în perioada austriacă, și provenind probabil de la un mormânt de călăreț;

- și brățara reprezentând un șarpe și colanul, tot din aur, realizat în aceeași manieră, pe care specialiști vienezi le-au considerat la acea dată de factură vizigotă, descoperite în 1876 după viiturile Solonețului la Părhauți/Todirești-Suceava, la o depărtare de nici 10 km de Măreția și provenind tot de la un mormânt de înhumatie (**Ignat, 1983, p. 206-208; Andronic, 2005, p. 135, pl. XXXIV/2-3**).

Din mediul tardiv SMC, de epocă hunică, a provenit și un tezaur descoperit în anul 1845 în cartierul mărginaș al Cernăuților Clocucica, compus dintr-un colan și o brățară din aur și câteva bucăți de sârmă de argint, ultimele în greutate de 70 g și ulterior pierdute pentru știință. Podoabele se află și astăzi inventariate la Kunsthistorisches Museum din Viena, cântărind împreună circa 220 g. Ele au fost realizate din bară circulară în secțiune, închizându-se în sistemul cu buclă și cârlig, (ca și torquesul descoperit de autor la Bunești-Podeni). Rudolf Noll le-a considerat germanice, datându-le în secolul al IV-lea, iar Victor Spinei în prima jumătate a celui următor. După opinia noastră ambele datari sunt valabile, astfel de piese de fast aristocratic, la origine din lumea provincial romană și cu grad foarte mic de uzură putând fi purtate și moștenite chiar de mai multe generații de-a rândul (**Andronic, 2005, p. 133-134, pl. XXXIV/4-5**, cu bibl. și alte inf.).

În aceeași modă, aparținând stilului *policrom*, să nu uităm, se înscrie și pandantivul de la Rotopănești-Siliște, județul Suceava, singura piesă de la vest de Siret care s-ar putea lega ca vehiculare de bunuri culturale de huni. De formă dreptunghiulară, este realizat din foaie de aur decorată cu granule și cinci almandine roșu închis și cântărește 16,8 g. Elena Busuioc a considerat că el a putut fi produs într-un atelier nord-

pontic, care mai păstra tradiții ale orfevrăriei greco-romane, datându-l în prima jumătate a secolului al V-lea (**Busuioc, 1973, p. 338-341**).

În fine, nu putem ști dacă mutarea spre Câmpia Pannoniei a centrului de greutate politico-militară hunică, petrecută pe la 420, a putut antrena și populația(e) ostrogotică, prin aceasta putând interveni și schimbări demografice chiar majore și în bazinul nostru hidrografic de studiu.

A doua etapă distinctă de locuire în sit, cu începere în jurul anului 500, se datorează după opinia noastră localizării aici a slavilor, care vin cu o cultură materială aparte, proprie. Desigur, ceramica modelată exclusiv cu mâna, de aspect primitiv, realizată de fiecare gospodărie în parte, nu a fost standardizată de nevoile pieței, precum în perioada complexului SMC. Deci există o multitudine de variante de forme de vase, în care oala borcan este - așa cum s-a văzut - pe departe cea mai frecventă. Aici forma de vas în formă de ou, cu buza ușor trasă înăuntru, verticală sau puțin evazată, este fără discuție caracteristică culturii timpurie a vechilor slavi, de tip *Korčak*, dincolo de calitatea foarte slabă a pastei ceramice și a arderii ei. De fapt, se știe, slavii în aceste timpuri, nu foloseau cuptoare de ars ceramica, recipientele fiind făcute numai cu mâna și arse în cuptoarele menajere sau gropi simple.

În această situație, revenim la marea întrebare a persistenței populație autohtone de aici până în preajma anului 500, în jurul căruia, personal, considerăm că primele comunități slave s-au stabilizat în nordul Moldovei.*

O altă problemă în optica noastră este cea a datării și provenienței frecventelor tipșii-tăvițe din lut, decorate de obicei în veacurile VI-VIII/IX cu alveole făcute cu vârful degetelor. Problema este importantă pentru cronologia etapei secunde de la Todirești, deoarece aici, cu toată amploarea săpăturilor, nu s-a descoperit decât un fragment de astfel de piesă, decorat cu alveole digitale, un al doilea autorul găsindu-l - cum s-a

*În privința debutului migrației slavilor pe teritoriul est-carpatic, se va putea consulta cel mai nou subcapitolul aferent din **Istoria Bucovinei. În epoca marilor migrații și până la încheierea formării Moldovei medievale (Mugur Andronic), vol. II, 2014, p. 135-154.**

spus - la suprafață, în arătura terenului. Prin urmare, în momentul distrugerii așezării de abia se începea obiceiul producerii lor, uzanță, așa cum am mai propus cu alte ocazii, datorată unui nou mod de coacere a turtelor de cereale măcinate, mei, grâu și altele. Iar schimbarea-inovație s-a putut datora la un moment dat generalizării folosirii cuptorului masiv, clădit din pietre, care putea asigura înăuntru o temperatură mai înaltă.

Legat și de tîpsi, de o importanță deosebită se bucură cercetările colegului dr. Ion Ioniță de la Iași-*Nicolina*, finalizate cu descoperirea urmelor a 32 de locuințe, cinci ateliere de olărie, 23 de gropi menajere și alte complexe, cantitate de informații și importanță de sit care ar fi meritat măcar o publicare mai extinsă. În urma unei atente analize statistice, după opinia cunoscutului cercetător de la Iași, tăvițele – la început fără margine, sau cu una abia schițată – ar fi apărut aici în etapa I b, adică în perioada cuprinsă în cea de-a doua jumătate a secolului al V-lea, ele devenind mai frecvente în etapa următoare, II (sfârșit de secol V – prima jumătate de VI), când toate locuințele depistate aici prin săpătură erau mai mult îngropate în sol și aveau cuptoare clădite din pietre (**1985, p. 47-48**). Desigur, considerăm că în etapa a doua slavii erau și aici o prezență certă.

Din păcate fibula din bronz de la Todirești nu poate să dea o dată exactă. S-a păstrat în perfectă stare de conservare și se poate presupune că a putut fi folosită chiar de-a lungul a mai multe generații (pl. 44/1).

Ea are corp masiv și puternic curbat. La capăt o placă aproape semicirculară se termină printr-un buton ornamental. Piciorul este gros și se termină printr-o portagrafă scobită aproape pe toată lungimea piciorului. Axul resortului este din fier (poate o reparație ulterioară) și a fost supus – de-a lungul vremii de zacere în pământ – la un proces destul de accentuat de oxidare.

Ca oarecare analogie, menționăm faptul că la Făgăraș a fost descoperită o fibulă masivă din bronz, cu placă semicirculară masivă, corp puternic curbat, picior gros, scurt și scobit pentru a primi vârful acului. Exemplarul, păstrat în colecțiile Muzeului de Istorie a Transilvaniei, se încadrează după Horațiu Crișan în grupa a VIII-a (fibule

în formă de „T” cu arc / *Fibeln mit Spiralkonstruktion*), tip destul de rar întâlnit, mai ales în teritoriile germanice. E. Patek le datează în prima jumătate a secolului al III-lea, iar Ambroz este de părere că ele aparțin veacului III, dar și începutul celui următor (**Crișan, 1979, p. 290, 299, 311**). Kurt Horedt plasează tipul spre sfârșitul veacului III, adăugând un exemplar descoperit la Bruiu, al cărui semidisc este ornamentat suplimentar cu mici granule din același metal (**1978, p. 223-224; idem, 1982, p. 36, 42-43**).

Două descoperiri destul de apropiate s-au făcut în cadrul necropolei de la Bogdănești-Vaslui, pe care autorul o încadrează în a doua jumătate a secolului al IV-lea și începutul celui următor (**Diaconu, 1973, p. 273 și pl. II4 și 6; Palade, 1973, p. 179, fig. 15/3**).

În fine, personal încadrăm fibula unei perioade mai lungi de timp, cea a secolelor III-IV. Chiar dacă ea a fost produsă mai timpuriu, prin robustețea sa a putut fi folosită vreme de mai multe generații.

Informații de excepție vor putea fi date ulterior, de către viitoarele analize pe bază de carbon radioactiv, în cursul săpăturilor anului 2013 fiind prelevate și bucăți de cărbune în acest scop.

Prin urmare, considerăm că putem alătura așezarea de la Todirești seriei de situri care au existat la est de Carpați ulterior invaziei hunice și care au ajuns să primească mai târziu impactul cu primii slavi migratori.

Încheiem aici, cu speranța că o dată cu identificarea și cercetarea în viitor a necropolelor sitului de la Todirești, numeroasele aspecte legate de cronologie și eventual și etnic vor fi mult mai bine lămurite.

VI. DATE DE ARHEOZOOLOGIE LEGATE DE FAUNA DE LA TODIREȘTI – PCT. LA NUCI

Folosindu-se de resturile osoase de animale descoperite și strânse de autor în cursul campaniilor arheologice desfășurate până în anul 2005, cercetătoarea dr. Simina Stanc, de la Facultatea de biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, a reușit prelucrarea lor și obținerea unor date importante. Din păcate, nu s-a făcut o procesare pe cele două etape distincte de locuire, deoarece între ele nu au fost constatate deosebiri notabile (Stanc, 2006, p. 52).*

În câteva cazuri s-au observat urme de activitate umană: trei fragmente de metapod III de cal, cu urme de șlefuire pentru obținerea de patine și mai multe oase cu urme de cuțit de la jupuire, descarnare și tranșare. În plus, s-au mai sesizat urme ale colților de câine și de arsură.

Specia *Bos taurus* deține frecvența cea mai mare, resturile osoase fiind atribuibile minimum la 10 indivizi (unul imatur și nouă maturi de peste 2,5 ani ca vârstă de sacrificare). Fragmentele de porc (*Sus domesticus*) au aparținut la minim patru indivizi, sacrificați doi până la doi ani, iar restul peste această vârstă. Ovicaprinele și calul dețin următoarele locuri, fiecare cu câte patru exemplare. Se consemnează și un număr destul de mare de resturi nespecifice, printre acestea poate fiind și unele de la specii de animale sălbatice, care – ciudat – la Todirești nu apar. Pentru a fi mai expliciti, redăm mai jos, din autoarea citată (*Ibidem*, p. 52-53), tabelul analitic privind cuantificarea resturilor faunistice din sit:

* Studiul de caz de la Todirești fructifică și articole anterioare, inclusiv unul semnat de profesoara Aurelia Ungurianu din Botoșani (2002).

Specie	Preluat din Stanc et al., 2002; Stanc, Bejenaru, 2003				Preluat din Ungurianu, 2001			
	NR	%	NMI	%	NR	%	NMI	%
<i>Bos taurus</i>	78	62,9	10	43,48	103	67,32	10	45,4 6
<i>Sus domesticus</i>	23	18,55	4	17,39	23	15,03	5	22,7 3
<i>Equus caballus</i>	11	8,87	4	17,39	8	5,23	1	4,54
<i>Ovis/Capra</i>	11	8,87	4	17,39	17	11,12	4	18,1 9
Total mamifere domestice	123	99,19	22	95,65	151	98,69	20	90,9 2
<i>Cervus elephus</i>	1	0,81	1	4,35	1	0,65	1	4,54
<i>Sus scrofa</i>					1	0,65	1	4,54
Total mamifere	124	100,0 0	23,0 0	100,00	153	100	22	100
<i>Aves- Gallus domesticus</i>	1							
<i>Mamifere nedet. speci fic</i>	74				35			
Total eșantion	199				188			

VII. SONDAJUL ARHEOLOGIC ÎN AȘEZAREA CULTURII SÂNTANA DE MUREȘ PCT. SĂLIȘTE * / 1989

După cum s-a văzut, cercetarea arheologică de teren a bazinului hidrografic al Solonețului, a dus la descoperirea unui număr deosebit de bogat de stațiuni arheologice (**Andronic, 1997, *passim***).

În cazul nivelului de locuire din secolul al IV-lea d. Chr. și în această zonă de studiu, s-a sesizat o densitate deosebită de așezări față de perioada secolelor anterioare (***Ibidem*, p. 154-155**). La aceasta nu trebuie uitat și faptul că prima perioadă de comparație (sec. II-III) este de două ori mai mare ca durată, ceea ce oferă o dimensiune și mai mare diferențelor procentuale. În plus, în perioada veacului IV comunitățile umane valorifică mai mult zona, așezările lor „urcând” altitudinal mai mult pe cursul Solonețului, spre mijlocul cursului său superior.

În acest context demografic, trebuie totuși să mai aducem în atenția cititorului încă un aspect, și anume acela că la Botoșana, în zona de ieșire spre satul vecin, Comănești, Dan Gh.Teodor a săpat pentru prima dată în România în cunoaștere de cauză câteva mici movile funerare aparținând culturii tumulilor carpatici, fără însă să-și publice rezultatele. Ori prezența unei părți din aceste așezări datate în secolul IV în bazinul hidrografic Soloneț, s-ar putea datora tocmai acestei populații coborâte migrațional spre părțile de nord-vest ale Moldovei.** Totuși, în lipsa identificării de alte necropole tumulare în bazinul hidrografic studiat, deocamdată descoperirile de la Botoșana nu ne fac să avem îndoieli asupra valabilității statisticii enunțate.

În ceea ce privește amplasarea sitului din „Săliștea” Todireștiului, trebuie remarcat faptul că tocmai aici au existat poate cele mai bune condiții de viațuire din întregul bazin hidrografic. Terenul, desfășurat la nord de cursul puternic arcuit aici al Solonețului, are o orientare aproape perfectă spre sud și o înclinație domoală spre apă. Nu întâmplător, aici

* Comunicare, cu titlu aproape identic, prezentată la cea de-a X sesiune internațională de comunicări „Arheologia mileniului I p. Chr.”, Ploiești, 25-27 aug. 2011.

** Pentru această cultură, a se vedea cea mai nouă sinteză, în **Andronic, 2014, p. 9-34**.

cercetările noastre au identificat până acum mai multe orizonturi culturale sigure, perindate de-a lungul mileniilor: cultura Noua, Gáva-Holihady (grupul cultural Grănicești), cultura Poienești-Lucașeuca, cultura SDM, secolele IX-X, XIV-XVI. La acestea se adaugă amplasamentul unei biserici, cel al cimitirului anex și al unei curți nobiliare. În sectorul vestic al acestui întreg areal arheologic descris, s-au mai identificat și resturi ceramice din Hallstatt și din secolele II-III (inclusiv locuință dacică de epocă romană săpată de autor - **idem, 1997a**).

Săpăturile propriu-zise s-au desfășurat în acest sit în sectorul său estic, în primăvara anului 1989, numit de localnici „Tarlaua Lazăr Șoldan” (pl. 1/D). În acest loc se pare că și vestigiile de la suprafața solului databile în secolul al IV-lea d. Chr., sunt mai dense. În urma celor câteva secțiuni, de mici dimensiuni, s-au putut cerceta urmele de la trei locuințe.

În toate cazurile locuințele erau de suprafață și fuseseră realizate tradițional, din împletitură din crengi, ulterior lutuite, ceea ce nici nu a dat posibilitatea creării prin incendierea complexelor de bucăți prea mari de chirpic. Laturile complexelor, fără să fie bine stabilite în totalitate din cauza adâncimii reduse a acestor urme, oscilau în jur de 3,50 m lungime, orientarea locuințelor fiind aproximativ nord-sud.

Locuința nr. 1: identificată în S I, cu dimensiuni de cca. 3,0 m x 2,5 m, la adâncime maximă spre partea nordică de -0,60 m, deci adâncită la circa 20 cm sub nivelul vechi de călcare nu a conservat urme de instalație de foc. Probabil că pietrele vetrei sale au fost refolosite ulterior de către alți locuitori.

Ceramica s-a prezentat astfel: 6 fragmente la roată (3 din pastă fină cenușie, 3 din pastă nisipoasă) și 17 modelate exclusiv cu mâna, cu cioburi pisate, provenind de la cel puțin 3-5 vase.

Ca inventar mai deosebit a fost descoperită doar o greutate din lut ars, în stare fragmentară, în formă de trunchi de piramidă, cu o amprentare digitală, ornamentară, deasupra, la care mai adăugăm un fragment de toartă de amforă și un fragment ceramic de *terra nigra*.

Locuința nr. 2: cu nivelul podelei la -0,40 m, la o depărtare de 31 de metri est de prima, cu urme mult mai puțin consistente, rezumându-se la o grupare de formă neregulată de bucăți mici de chirpic, mici cărbuni și ceramică fragmentară. În această situație și la această adâncime minimă, nu i s-a putut stabili forma și dimensiunile cu certitudine. Nici ea nu a prezentat urme de la vreo instalație de foc. Poate a fost o simplă construcție sezonieră, gen colibă, dar cu pereți lutuiți.

Ceramica păstrată constă într-un fragment de toartă de amforă, 35 bucăți la roată (pastă fină) și 18 cu pastă zgrunțuroasă, cât și 8 modelate numai cu mâna, cu cioburi pisate în compoziție.

Locuința nr. 3: aflată la 19,5 m est de precedentă, s-a prezentat tot ca o aglomerare de cărbuni și mici bucățele de chirpic, fără posibilitatea altor determinări.

Inventarul ceramic s-a prezentat astfel: 15 la roată (pastă fină), 18 din pastă nisipoasă, 10 fragmente modelată numai cu mâna.

Inventarul arheologic.

În privința materialului arheologic provenind din acest sondaj, putem face doar câteva considerații. Aflată într-o pronunțată stare de fragmentare, ceramica la roată de la Todirești nu se evidențiază în mod special față de cea contemporană ei din Bucovina. Această categorie înregistrează - cum s-a văzut - ambele specii, atât cea fină (cenușie), cât și cea nisipoasă-zgrunțuroasă, arsă la cenușiu.

Interesantă este și aici ponderea ceramicii lucrate exclusiv cu mâna, ceea ce ne duce cu gândul la o eventuală etapă târzie SDM. Curios este și faptul existenței în procent mare a ceramicii fine lucrate cu roata în contextul existenței a numeroase fragmente lucrate numai cu mâna.

Analiza statistică a fragmentelor ceramice are totuși rol doar orientativ vag, deoarece locuințele, de suprafață, au putut avea fragmente din niveluri de locuire anterioare lor, sau posterioare. După cum s-a văzut, în Săliște, autorul a cercetat o locuință carpică și tot aici există locuire și dinainte de Hristos. De altfel, la L 1 câteva fragmente ceramice datează posibil din Hallstatt, la care mai menționăm și o așchie din silex.

Ca forme distingem: străchini, castroane (pl. 38/2), oale borcan (pl. 38/1) și căni, ultima formă aparținându-i un fragment de tortiță din pastă fină cenușie, cu o nervură mediană. Tot o astfel de nervură are și un fragment de toartă de amforă.

Ceramica modelată numai cu mâna, provenind din câte se poate observa, numai de la oale borcan, are de regulă nuanțe diferite de ardere și cioburi pisate în compoziție, restul - cu foarte rare excepții -, fiind ars la cenușiu.

Desigur, în lipsa unor piese de inventar deosebite, nu se poate face o atribuire cronologică mai exactă. Oricum, așezarea suntem de părere că exista la momentul invaziei hunice. Ceea ce este important, este cantitatea mare de fragmente ceramice lucrate numai cu mâna (deși, cum am spus, unele pot fi și mai vechi), ceea ce ne face să ne gândim că aici s-a locuit și imediat după 376 d. Chr.

Iată deci că cele două foste așezări SDM, se alătură unei serii de situri investigate la răsărit de Carpați, precum Iași-Fabrica de cărămizi, Iași-Nicolina, Bârlad-Valea Seacă, Bogdănești, Drăgești, Fedești, Zorleni, Tăcuta, toate jud. Vaslui și altele (**Teodor, 2015, p. 9** cu bibl.), în afara celor din județul Suceava.

VIII. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE APARTINÂND AȘEZĂRII HALLSTATTIENE DE LA TODIREȘTI

În urma cercetărilor arheologice de teren intense din întreg arealul bazinului hidrografic Soloneț, s-au putut face unele observații și pentru alte epoci. Încercarea de analiză sintetică și statistică a nivelurilor de locuire din preistoria zonei Solonețului, a pus în evidență o creștere deosebită de locuire începând cu perioada târzie a epocii bronzului (cultura Noua), pentru care s-au contabilizat 16 așezări, + 1 (incertă), 8 + 5 (incerte) puncte locuite și 9 + 2 (incerte) descoperiri izolate. Nivelul atins de locuire a văii râulețului Soloneț astfel contabilizat, dar și a principalilor săi afluenți, a fost practic fără precedent până atunci în întreg bazinul hidrografic respectiv. Locuirea Noua a fost deci fără îndoială substratul demografic pe care s-a alăturat ulterior nivelul primei epoci a fierului. Datând din Hallstatt, tot în aceeași zonă de studiu, am descoperit 12 așezări și 12 + 3 (incerte) puncte locuite, la care se pot adăuga 8 + 3 (incerte) descoperiri izolate (1997, p. 152-153). Desigur, bunele condiții de locuire de aici, ca și prezența în amonte a izvoarelor sărate, au determinat o densitate de situri considerabilă – pl. 54.

Așezarea la care facem acum referire a fost după informațiile obținute periegetic, una de mari dimensiuni. Ea începea, de la est la vest, de la circa 100-150 de metri est de terasa „La Nuci” (cercetări din anii '90 ai secolului trecut, grădina din spatele casei sâtenței Eufrosina Grigorean), continua în situl excavat, dar și dincolo de cursul pârâului Pietroasa, pe partea dreaptă a acestuia și apoi pe ogoarele dintre drumul județean și calea ferată (pct. 10, 12, 13, 15 – *Ibidem*, p. 30-31). Mai mult, se pare că au existat grupări modeste de locuințe și în amonte pe pârâul Pietroasa, la circa un kilometru nord, în locul „Poiană”, unde în spațiul ocupat de vestigii databile în secolele II-III, s-au descoperit și rare fragmente de vase tipice pentru Hallstatt. În cadrul revenirii de cercetare aici în primăvara anului 2011, pe lângă constatarea existenței acum – din păcate – a unor mari suprafețe de teren în pârloagă, unde nu se mai pot face observații și descoperiri concrete, am identificat un punct locuit nou,

inedit, la circa 200 metri N-E de locul „Poiană”, pe partea stângă a izvorului stâng al acestui pârâu menționat, caracterizat prin ceramică modelată numai cu mâna având cioburi pisate în compoziție, aflată în cantități totuși modeste și care poate data tot din aceste timpuri. Desigur, nu putem ști dacă toate aceste urme de locuire, amintite până acum, au fost și strict contemporane.

Cele mai consistente informații au apărut însă datorită campaniilor de săpături sistematice de la Todirești, punctul „La Nuci”. În cadrul secțiunii nr. VIII (1989) a fost identificată o locuință de suprafață (cca. -40 cm), numerotată de noi cu nr. 12, al cărui contur precis nu a putut fi cu siguranță delimitat (pl. 46/A). Doar latura de nord-vest, ceva mai adâncită datorită pantei terenului, s-a putut observa mai sigur, pe lungimea a circa trei metri. Pe suprafața complexului s-au păstrat câteva oase și bucăți mai mari de chirpic, puternic ars, uneori până la zgurificare, purtând urme de pari și crengi de dimensiuni mai mari. Ceramica a fost arsă în general oxidant. Sub un grupaj de pietre, s-au observat urme de cărbune și mici bucăți de chirpic, ceea ce demonstrează că ele au ocupat acel loc, în urma incendierii locuinței și prăbușirii pereților. Majoritatea materialelor arheologice s-au grupat spre zona centrală a podelei, care nu a fost amenajată în mod special, între ele remarcându-se resturi de la un vas mare de provizii și unele mici grupaje de pietre. Nu putem afirma că pe ele s-ar fi făcut foc, deoarece și sub ele s-au descoperit mici cărbuni și modeste fragmente de chirpic, de unde deducem că ele ar fi putut cade de pe acoperișul incendiat.

În prelungirea ulterioară (1994) a aceleiași secțiuni, au fost interceptate vestigiile unei noi locuințe, numerotată în sistemul general cu nr. 28. Notabil este și faptul că ambele locuințe sunt dispuse oarecum în linie, paralel cu marginea terasei respective a pârâului Pietroasa. Și acest complex păstra caracterul unei locuințe de suprafață, având ca și primul laturi delimitate ipotetic la cca. 3,5 m (pl. 46/A). Nici la el nu s-au constatat vestigii aparținând cert de la o instalație de foc. Podeaua, relativ orizontală, cu numeroase și mici deranjamente ulterioare de la animale, a păstrat un inventar sărac ceramic, cât și câteva oase și pietre de mici dimensiuni. În cadrul materialului ceramic s-au remarcat fragmente de la

mai multe vase de dimensiuni mai mari. Între ele, în primul rând, un vas de provizii aflat într-o stare insuficientă de conservare spre a fi restaurat. Unele fragmente ale sale poartă urme de ardere secundară până la zgurificare. În general pereții vasului sunt cărămizii, cu variații de nuanțe. Drept caracteristici, buza era trasă puternic, la circa 45 de grade, în exterior, iar pe umerii fuseseră trasate digital caneluri paralele, „în ghirlandă” (pl. 58). Tot aici s-a mai identificat un fragment de buză de astfel de vas, de provizii, de la un exemplar diferit.

Și în acest caz, lipsa unei instalații de foc, chiar superficială, suntem tentați să o explicăm prin refolosirea ulterioară a pietrelor fostei vetre de către alte comunități.

Ultimul complex locativ, L 46, a fost descoperit în anul 2013, pe terasa înaltă de pe partea dreaptă a pr. Pietroasa, vis-à-vis de situl cercetat, cu ocazia investigațiilor din grădinile sătenilor Lazăr Râpan și Petru Opincă (sector C – pl. 1). Prin noua cercetare s-a constatat că așezările din Hallstatt și din veacul IV d. Chr. (poate și V ?) au fost deosebit de mari ajungând cu răspândirea locuințelor chiar și aici.

Locuința cu nr. 46 a fost de suprafață, probabil rectangulară, cu adâncime față de nivelul actual de călcare de circa 35 cm, ceea ce a făcut imposibilă delimitarea cu exactitate a limitelor sale. În plus, deoarece suprafața sa în mare parte era sub straturile de legume ale primului sătean amintit, ea nu a putut fi dezvelită integral. Oricum, laturile sale variaua între 3 și 4 metri (pl. 58). În partea vizibilă a fostei podele, neamenajată în mod special, s-a remarcat doar o grupare de pietre de mici dimensiuni, cât și o densitate mai mare de mici bucăți de chirpic și ceramică fragmentară.

Un alt complex arheologic al locuirii Gáva-Holihradý, grupul cultural Grănicești (Ha A-Ha B) a fost descoperit în anul 1988, fiind o groapă, notată **G 7** și identificată în secțiunea V. Ea a depozitat în timp aproape 20 de fragmente ceramice. Forma sa neregulată se adâncea cu circa 80 cm în sol. Interesant este faptul că în pământul de umplutură s-a descoperit o piesă din bronz, cu suprafața puternic oxidată la verde. Deoarece la un capăt este ascuțită, se poate presupune că a reprezentat o daltă (pl. 48/14). Piesa a fost publicată deja în *Istoria Bucovinei*, vol. I

(Andronic, 2008, p. 171, pl. 14/5 – eronat ca provenind din pământul de umplutură al unei locuințe) și apoi în Niculică, Andronic, 2013, p. 347, fig. 3. Posedă o patină nobilă, verzuie, o greutate de 10 grame și dimensiunile de 120 mm lungime și 6 mm grosime.

În ceea ce privește ceramica fragmentară din sit, se pot face doar unele precizări. Din punctul de vedere tehnologic, nu se înregistrează elemente deosebite față de ceramica contemporană a zonei: pasta, bine arsă, la nuanțe cenușii - cel mai adesea - gălbui sau chiar spre negru. Unele fragmente, închise la culoare, posedă un lustru, de aspect metalizat. Ca elemente decorative, menționăm butonii (ce foloseau practic și la o apucare mai sigură a vasului – pl. 48/13, 15), canelurile (pl. 48/4, 10), benzile de linii incizate vălurit „în ghirlandă” (pl. 47/1), sau profilul ridicat, lobat, din loc în loc, a buzei unor forme ceramice (pl. 47/3, 5). Din punctul de vedere al formelor, remarcăm:

- oale masive, bitronconice, pântecoase de tip *A* (Attila László), cu gât înalt, decorate cu benzi de linii incizate vălurit „în ghirlandă”, folosite ca vase de provizii (pl. 58);
- vase sac de tip *Aa* (pl. 48/15), posibil *Ab* (pl. 48/2), *Ba* (pl. 48/12), *Bc* (pl. 48/3) și imposibil de specificat (pl. 48/6-7) – aceeași tipologie;
- castroane și străchini, dintre care unele cu buza lobată (pl. 46/1-4, 6-14; pl. 47/2-9; pl. 48/11).

Pe lângă acestea mai sunt unele forme mai greu de încadrat – exemplu: pl. 46/5, 15-16.

O piesă deosebită, descoperită în G 7, este partea masivă dintr-un vas de culoare neagră, cu apucătoare masivă și perforată și suprafața lustruită și decorată cu ghirlandă (pl. 47/1), formă inedită în tipologia lui Attila László.

Trebuie să mai menționăm și faptul că în anul 1992, în marginea platoului unde s-au desfășurat săpăturile, spre cursul pârâului Pietroasa, într-o mică ruptură a terenului, s-au găsit mai multe fragmente dintr-un vas *sac* hallstattian. În plus, izolat în sit, s-au mai găsit fragmente ceramice răzlețe, inclusiv în sectorul de cercetare B (1995).

În acest stadiu incipient de cercetare, nu se poate face o datare mai exactă a nivelului de locuire de la Todirești, ca fază a culturii, așezarea eponimă de la Grănicești fiind încadrabilă de către autorul cercetării de acolo în prima etapă de existență a culturii la est de Carpați, databilă până pe la mijlocul Hallstattului A. În etapa actuală de cunoaștere, se poate aprecia că în Podișul Sucevei, unde se încadrează și bazinul Solonețului în discuție, comunitățile Grănicești s-au manifestat din Hallstattul A și până în faza sa B 3, inclusiv. În județul Suceava puncte arheologice de referință mai sunt cele de la Zaharești-Stroiești, Siret, Liteni-Moara, Mănăstioara-Preutești, Botoșana-Botoșana, Volovăț-Volovăț și Vornicenii Mici-Moara (**Andronic, 2008, p. 159-161**, cu bibl.).

Desigur, descoperirile de la Todirești se înscriu deci în aria culturii Gáva-Holihrad, mai precis în aspectul său sudic de tip *Grănicești*, stațiune unde s-au și făcut cele mai multe dintre descoperiri pentru zona românească de difuziune (**László, 1994, p. 3**). Pentru acest spațiu arheologic s-a tipărit relativ recent un nou studiu de capitol (**Andronic, 2008, p. 153-175**). Mai în nord rămân de referință cercetările de la Cernăuți-Mahala (**Smirnova, 1957, p. 58; 1965, p. 109-114; eadem, 1976, p. 18-34; eadem, 1978, p. 68**), Cernăuți-Sadagora, Ostrica-Novoselicja (**eadem, 1973, p. 7-10**), sau Gorodnica - Ivano-Frankivs'k (**Krušel'nic'ka, 1974, p. 213-223**). La nivelul anului 1984 în Ucraina de sud-vest se cunoșteau peste 50 de situri aparținând culturii Gáva-Holihrad (**Vinokur, 1984, passim**).

*

*

Concluzionând, în finalul lucrării noastre, considerăm că putem alătura așezarea de la Todirești seriei de situri care au existat la est de Carpați în plin secol V d. Chr. și care au ajuns probabil să primească mai târziu impactul cu slavii migratori. De altfel, persistența așezărilor de tip *Sântana de Mureș* ulterior migrației hunice a fost de mult timp demonstrată, începând cu regretatul arheolog Ion Nestor (**1964, p. 399 și urm.**).

Rezultatele de până acum contribuie la cunoașterea mai bună a sitului todireștean, unde prima campanie arheologică a debutat în anul 1988. Prin cele peste 40 de locuințe dezvelite până acum **așezarea de la Todirești devine una dintre cele mai mari din jumătatea răsăriteană a Europei, din intervalul secolelor IV-VI d. Chr.**

Din păcate, sondajul 2013 în spatele caselor Lazăr Râpan și Petru Opincă nu a avut șansa identificării vreunei necropole. Încheiem aici, cu speranța că o dată cu identificarea și cercetarea în viitor a necropolelor așezărilor de la Todirești, numeroasele aspecte legate de cronologie și eventual și etnic vor fi mult mai bine lămurite.

BIBLIOGRAFIE:

Alaiba R.,

2011 *Banca Gară – „Șapte Case”. Ceramica modelată cu mâna, secolele III-V p. Chr., în vol. Arheologia mileniului I p. Chr., II, Interferențe culturale la Dunărea de Jos, Ploiești.*

Andronic M.,

1989 *Cacica-un nou punct neolitic de exploatare a sării, în SCIVA, 40, 2.*

1993 *Cercetări arheologice în așezarea de secol IV d.C. de la Podeni (com. Bunești, jud. Suceava), raport final, în Suceava, XX.*

1993a *Sondajul arheologic în așezarea de secol IV d. C. de la Zamostea (jud. Suceava), în Suceava, XX.*

1997 *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, supliment VI, Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, Iași.*

1997a *Cercetări arheologice în așezarea dacică de epocă romană de la Todirești (jud. Suceava), în Carpica, XXVI.*

2002 *Todirești – pozdnee poselenie kul'turnogo kompleksa Syntana de Mureș-Černjahov, în Drevnejšcie obščnosti zemledel'ceb i skotovodob severnogo Pričernomor'ja (V tys. do n. e. – V vek n. e.), Tiraspol.*

2008 *Istoria Bucovinei. I. De la începuturi până la epoca cuceririi romane a Daciei, Suceava.*

2009 *Todirești – o așezare târzie a complexului cultural Sântana de Mureș – Černjahov, în Suceava, XXXIV-XXXVI, 2007-2009.*

2012 *Un atelier meșteșugăresc din așezarea Sântana de Mureș de la Todirești (com. Todirești, jud. Suceava), în Zargidava, XI.*

2014 *Istoria Bucovinei. II. În epoca marilor migrații și până la încheierea formării Moldovei medievale, Suceava.*

Andronic M., Batariuc P. V.,

1992 *Contribuții la cunoașterea evoluției habitatului uman în zona limitrofă a orașului Suceava, în Suceava, XVII-XIX, 1990-1991-1992.*

Baran V. D., (sub red.),
1990 *Slavjane jugo-vostočnoj Evropy v predgosudarstvennyj period*,
Kiev.

Băcăuanu V., Barbu N., Pantazică M.,
1980 *Podișul Moldovei*, București.

Bichir Gh.,
1984 *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București.

Bloșiu C.,
1974 *Noi observații și ipoteze cu privire la mormântul de la Concești*, în
CI, V.

Busuioc E.,
1973 *Objet de parure du V-e siècle de notre ère, découvert à Rotopănești*
(dép. Suceava), în *Dacia*, N. S., XVIII.

Comșa M.,
1978 *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VII-X*
de la Bucov-Ploiești), București.

Crișan I. H.,
1976 *Precizări în legătură cu cronologia ceștii dacice*, în *Drobeta*, f. n.
1979 *Fibule romane din colecțiile Muzeului de Istorie a Transilvaniei*, în
AM P, III.

Davidescu M.,
1989 *Cetatea romană de la Hinova*, București.

Diaconu Gh.,
1968 *Noi contribuții la cunoașterea culturii Sîntana de Mureș-*
Cerneahov, în SCIV, 19, 3.

1973 *Über die Fibel mit halbkreisförmiger Kopfplatte und rautenförmigem Fuss aus Dazien*, în *Dacia*, N.S., nr. XVIII.

Dolinescu-Ferche S.,

1967 *Un complex din secolul al VI-lea la Sfințești*, în *SCIV*, 18, 1.

1974 *Așezări din secolele III și VI e. n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București.

Dragomir I. T.,

1966 *Descoperiri hune de la Bălteni în nord-estul Câmpiei române*, în *SCIV*, 17, 1.

Dumitrescu Vl.,

1961 *O nouă mărturie a prezenței hunilor în Muntenia. Fragmentul de diademă de aur de la Dulceanca*, în *SCIV*, 12, 1.

Emandi E. I.,

1976 *Descoperiri arheologice din secolele IV-V e.n. în Bazinul Superior al Șomuzului Mare (jud.Suceava)*, în *SCIVA*, 27, 3.

Florescu A.,

1960 *Diadema iz zolotoj plastinki epohi pereselenija narodov najdannaja v Buheeni*, în *Dacia*, N.S., 4.

Harhoiu R.,

2000 *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*, București.

Horedt K.,

1978 *Die letzten Jahrzehnte der Provinz Dakien in Siebenbürgen*, în *Apulum*, XVI.

1982 *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, București.

Ignat M.,

1983 *Descoperiri din prima jumătate a secolului V e. n. pe valea Sucevei, în SAA, Iași.*

Ioniță I.,

1966 *Contribuții cu privire la cultura Sântana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România, în ArhMold., IV.*

1971 *Elemente autohtone în cultura Sântana de Mureș – Cerneahov (sec. IV e. n.), în Carpica, IV.*

1972 *Așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Iași-Fabrica de cărămizi, în ArhMold., VII.*

1972a *Unele probleme privind populația autohtonă din Moldova în secolele II-V e. n., în Crisia, II.*

1974 *Necropola din secolul IV e.n. de la Miorcani (jud. Botoșani), în CI, V.*

1985 *Importante descoperiri arheologice din perioada de formare a poporului român în așezarea de la Iași-Nicolina, în ArhMold., X.*

Krušel'nic'ka L. I.,

1974 *Plemena kul'turi frahiskogo Gal'stata, în vol. Starodavne naselennja Prikarpat'tja i Volini, Kiev.*

László A.,

1994 *Începuturile epocii fierului la est de Carpați, în BT, VI, București.*

Mahno V. E.,

1975 *Černjahivs'ka kul'tura, în Arheologija Ukrajsn'koj RSR. red. V. I. Dovženok, III, Kiev.*

Martiniuc C.,

1955 *Geografia fizică a RPR, București.*

Matei M. D., Emandi E., Monoranu O.,

1982 *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII), Suceava.*

Măgureanu A., Ciocănel M.,
2009 *Câteva observații referitoare la descoperiri din secolul VII din zona de azi a Bucureștiului*, comunicare la Sesiunea națională de comunicări științifice *Arheologia mileniului I p. Ch.*, ed. a VIII-a, Ploiești, 20-22 aug. 2009.

Mitrea B. și Preda C.,
1966 *Necropolele din secolul al IV-lea e. n. din Muntenia*, București.

Nestor I.,
1964 *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *RRH*, III, 3.

Niculică B., Andronic M.,
2013 *Obiecte de cupru și bronz descoperite în Podișul Sucevei*, în *Semper Fidelis, In honorem magistri Mircea Ignat*, Suceava, 2013.

Palade V.,
1973 *Săpăturile de la Bogdănești-Fălciu, jud. Vaslui (1967-1968)*, în *MCA*, X.
2004 *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București.

Pop N., Iosep I., Paulencu T.,
1973 *Județul Suceava*, București.

Răchieru I. V.,
1995 *Soloneț - o așezare din Bucovina*, Timișoara.

Rusanova I. P., Timoščuk B. O.,
1984 *Kodyn - slavjanskije poselenija V-VIII vv. na r. Prut*, Moskova.

Smirnova G. I.

1957 *Poselenie pozdnebronzovogo veka i rannego železa vozle s. Magala Černovickoj oblasti* în KSIIMK, 70.

1965 *Rannegoligradskij kompleks Magaly* în KSIA, 105.

1973 *Pozdnegoligradskij mogil'nik y s. Ostrica (Magaljanskaja) na Bukovine* în ASGE, 15.

1976 *Gavsko-Goligradskij krug pamjatnikov vostočno-karpatского bassejna* în ASGE, 17.

1978 *Kul'turno-istoričeskaja stratigrafija poselenija Magala // Problemy Arheologii, II, Sbornik statej v pamjat' professora M. I. Artamonov, Leningrad.*

Stanc M. S.,

2006 *Relațiile omului cu lumea animală. Arheozoologia secolelor IV-X d. Hr. pentru zonele extracarpatice de est și sud ale României*, Iași.

Stanciu I.,

2001 *„Tronbrote” als indiz für die wanderung und die magisch-rituellen glauben und parktiker der frühen slawen*, în *Eastern review Sanktuaria i kult*, t. V, Łodz.

Teodor D. Gh.,

1981 *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e. n.*, Iași.

1984 *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e. n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București.

1991 *Creștinismul la est de Carpați, de la origini și până în secolul al XIV-lea*, Iași.

2013 *Așezarea medievală timpurie de la Suceava-Șipot*, Iași.

2015 *Dodești-Vaslui. O așezare din epoca migrațiilor*, Iași.

Teodor Dan Gh., Căpitanu V. și Mitrea I.,

1968 *Cercetările arheologice de la Mănioaia Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din secolele V-VI*, în *Carpica*, I.

Teodor S.,

1978 *Săpăturile arheologice de la Budeni-comuna Dolhasca (Suceava), în Suceava*, V.

Timoščuk B. O.,

1974 *Întâlnire cu legenda*, Ujgorod.

Tofan I.,

1993 *Valea Soloneșului. Studiu fizico-geografic*, lucrare de gradul I didactic, mss.

Turculeț I.,

1995 în I. V. Răchieru, *Soloneț - o așezare din Bucovina*, Timișoara, p. 14-31.

Ungurianu A.,

2002 *Studiul materialului arheozoologic descoperit în stațiunea arheologică de la Todirești (jud. Suceava), datată în sec. V d. Ch., în Suceava*, XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001.

Vinokur I. et alii,

1984 *Černiveckaja Oblasti. Dovidnik z arheologij Ukrainj*, Kiev.

A B R E V I E R I :

AMP - Acta Musei Porolissensis, Zalău

Apulum – Apulum, Acta Musei Apulensis, Alba Iulia

ArhMold. – Arheologia Moldovei, Iași

ASGE – Arheologičeskij sbornik (Gosudarstvennyj Ermitaž), Leningrad

BT - Bibliotheca Thracologica, București

Carpica – Carpica, Anuarului Complexului Muzeal “I. Antonescu”, Bacău

CI – Cercetări Istorice, Iași

Crisia – Crisia, Anuarul Muzeului Țării Crișurilor, Oradea

Dacia N. S. – Dacia, Revue d’archéologie et d’histoire ancienne, N. S., București

Drobeta – Drobeta, Anuarul Muzeului Regiunii Porțile de Fier, Drobeta-Turnu Severin

KSIA – Kratkie soobščeniia Instituta Arheologhij, Kiev

KSIIMK – Kratkie soobščeniia Instituta istorii material’noj kul’tury AN SSSR, Moskova

MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București

RRH – Revue Romaine d’Histoire, București

SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași

SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București

Suceava– Suceava, Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava

Zargidava – Revistă de istorie, Bacău.

ABSTRACT

The settlement from Todirești lies west of the Suceava Plateau, in the valley of Soloneț, right tributary of the Suceava River. As a result of eight digging campaigns, the relics of three dwellings and a domestic pit from Hallstatt (A-B, Gáva-Holihradý culture, Grănicești) 43 dwellings from the 4th and 6th centuries AD, a workshop and more outdoor bakestones and furnaces and pits were discovered

Unfortunately, the great number of diggings did not lead to the discovery of objects which could offer a more precise dating of the site. For this reason, the study of the ceramics remains the main technique used. Due to the constructive features of the dwellings and to the ceramics, the author intended to place the dwellings on habitation stages. The first belongs to the Sântana de Mureș culture, which includes surface dwellings and specific ceramics shaped with a potter's wheel. In this stage, the author also includes archaeological complexes which existed after the Huns invasion too, later than 400. In what concerns the dwellings, the deepening phenomenon is to be noticed, along with the use of more efficient and bigger fire facilities and of a low-quality ceramics, mostly hand-made.

The second separate habitation stage presents dwellings situated deeper into the earth and equipped with big stone furnaces. This stage ceramics acquires the characteristics of the Korčak type ceramics. In the dwelling, there is evidence of the emergence of the custom of decorating pots with finger-made indentations and of manufacturing small trays. Unfortunately, we cannot know for sure if there was here an uninterrupted habitation throughout the 4th and 6th centuries.

In what concerns the 4th century Sântana de Mureș culture before 376 AD, the author takes account of 10 dwellings for sure (hypothetically 4 more). For the period subsequent to the Huns invasion, including the following century, he considers 9 dwellings (hypothetically, 3 more). Finally, the last habitation period, around 500 AD, when he believes that the Slavs already arrived in the north of Bucovina, has 16 dwellings.

The paper also presents the archaeological survey from Todirești-Săliște, with the discovery of three Sântana de Mureș surface dwellings and

also the relics of a Hallstatt settlement (three dwellings and a pit – Todirești-sector *La Nuci*) belonging to the Gáva-Holihradý culture.

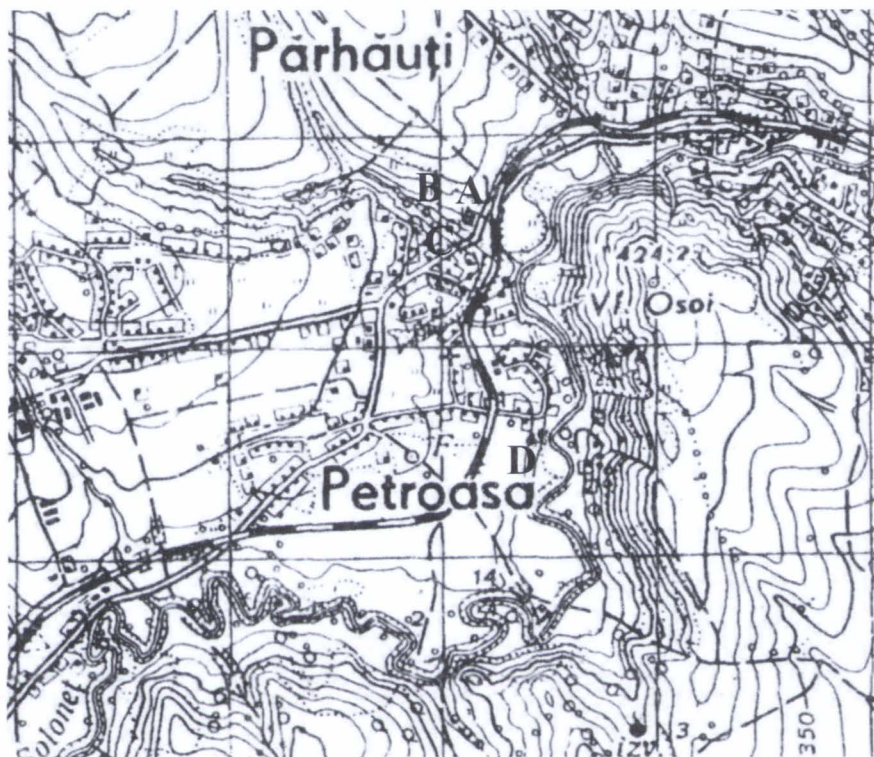
EXPLANATION OF THE CHARTS

1. Map of the surrounding area of the archaeological sites analysed (A-sector A; B-sector B, C-sector C; D-survey of Săliște site).

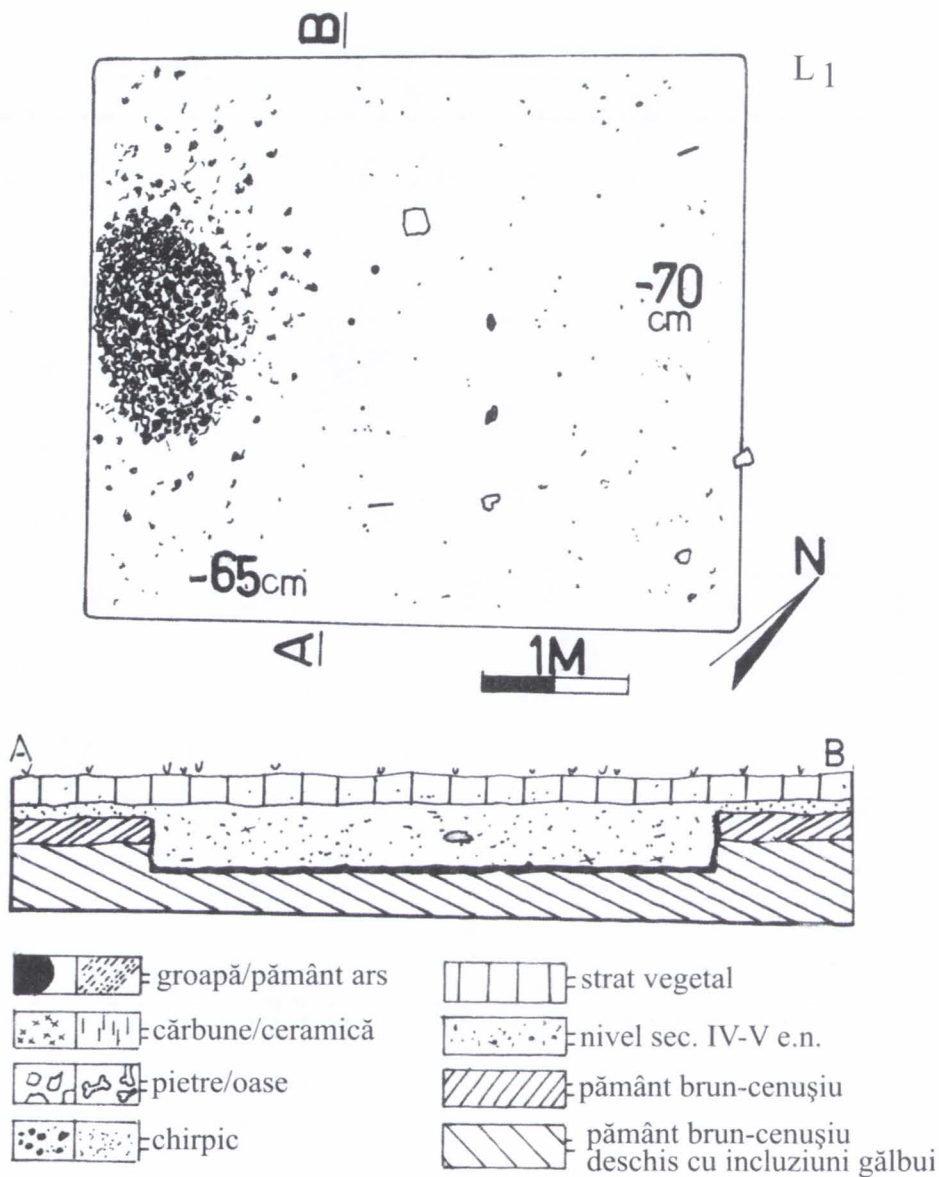
2. Plan and section of dwelling no. 1.
3. Plan and section of dwelling no. 2.
4. Plan and section of dwelling no. 3.
5. Plan and section of dwelling no. 4.
6. Plan and section of dwelling no. 5.
7. Plan and section of dwelling no. 6.
8. Plan and section of dwelling no. 7 and 8.
9. Plan and section of dwelling no. 9.
10. Plan and section of dwelling no. 10.
11. Plan and section of dwelling no. 14.
12. Plan and section of dwelling no. 15.
13. Plan and section of dwelling no. 16 and 18.
14. Plan and section of dwelling no. 19.
15. *Hypothetical restoration (M. Andronic) of dwelling no. 19.*
16. Plan of dwelling no. 20 and 23.
17. Plan and section of dwelling no. 21.
18. Plan and section of dwelling no. 22.
19. Plan and section of dwelling no. 24.
20. Plan and section of dwelling no. 26 and 27.
21. Plan and section of dwelling no. 31.
22. Plan of dwelling no. 32 and 34.
23. Plan and section of dwelling no. 37 and 38.

24. Plan and section of the workshop.
25. Plan and section of pits no. 8 and no. 9.
26. Plan and section of pits no. 10 and no. 11.
27. Plan of the outdoor furnace no. II.
28. Ceramics from dwelling no. 11 and from workshop (5-7).
29. Ceramics from dwellings no. 2(6-14), 3(3-5), and 5(1-2).
30. Ceramics from dwelling no. 4.
31. Ceramics from dwellings no. 5(11-12, 15), 7(1-8) and 8(9-10, 13-14).
32. Ceramics from dwellings no. 6(9) and 7.
33. Ceramics from dwelling no. 8 and *passim* (20).
34. Ceramics from dwelling no. 9.
35. Ceramics from dwelling no. 10 and baked clay.
36. Ceramics from dwellings no. 19(2-4), 21(5-6) and 37(1).
37. Ceramics from dwelling no. 30.
38. Ceramics from dwellings no. 11(9), 22(10), 23(7,8), 39(3), pits no. 2(11), outdoor furnace no. II(4) and sector Săliște (1-2, 5-6).
39. Ceramics from dwellings no. 1(1-5, 10-17), 41(6-8, 18) and out of dwellings (9).
40. Ceramics from dwelling no. 29 and from workshop (4).
41. Ceramics from dwelling no. 40 and out of dwellings (1).
42. Ceramics from dwellings no. 40(5-9) and 41(1-4).
43. Pieces made of metal, stone and baked clay from dwellings 1(7), 2(1,9), 7(12), 10(3), 11(5), 19(11), 30(4,6), 37(8) and workshop (2, 10).
44. Bronze fibula (L 4) and iron bell.
45. A - plan of the archaeological survey from Todirești-Săliște; B - plan of dwelling no. 1 (Săliște).
46. Plan of surface dwellings no. 12 and 28 (Hallstatt); ceramics from L (dwelling) no. 46.
47. Hallstatt ceramics from dwellings no. 12 and 28.
48. Hallstatt ceramics from dwellings no. 12 and 28 and bronze chisel (?) from pit no. 7 (14).
49. 1- bakestone of dwelling no. 2; 2 - colleagues Nicolae Tel'nov

- and Alexandru Levinschi (Chişinău – Rep. of Moldavia) at digging; 3 - furnace of dwelling no. 19 (the author's photographs).
50. General plan of the excavation – sector A.
51. Plan of the excavation – sector A, 1988-1989, 1992-1993 (L 12 and L 28 dwellings Hallstatt; blue – dwellings Sântana de Mureş; yellow – belated dwellings Sântana de Mureş; red – dwellings around 500 AD.
52. Plan of the excavation 2013 and sector B (1994-1995; 1998).
53. Satellite photograph of Todireşti microzone (Google Earth).
54. The Soloneţ drainage basin with settlements belonging to Hallstatt (yellow rectangle; after M. Andronic, 1997).
55. The Soloneţ drainage basin with settlements belonging to the Sântana de Mureş culture (yellow rectangle; after Andronic, 1997).
56. 1 - bakestone of dwelling no. 3, 2 – bakestone no. II (out of dwellings), 3 – the superposition between L 7 and L 8, stage of research, 4 - the furnace from dwelling no. 19; 5 - dwelling no. 19; 6 – dwelling no. 5, stage of research.
57. A - the dwelling no. 40; C, D - the outdoor furnace no. II, and pot – L 22 (the author's photographs).
58. Dwelling no. 46 dug partially. Hallstatt ceramics from dwellings.
59. Statistical table for ceramics.
60. Statistical table for ceramics.
61. Researching dwelling no. 40, the author. Kind regards to the colleagues, present and future.

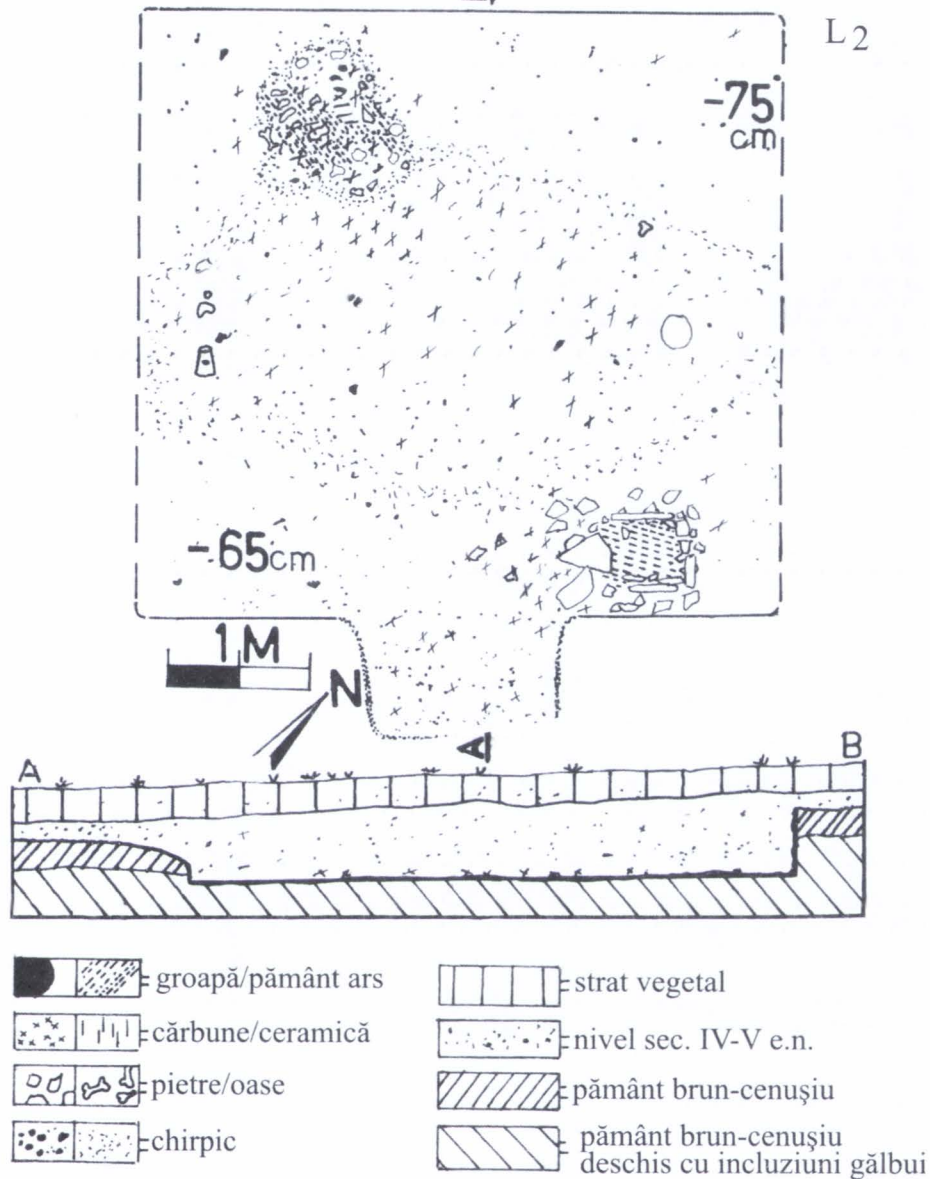
Pl. 1 : Microzona siturilor cercetate: A, B, C, D.

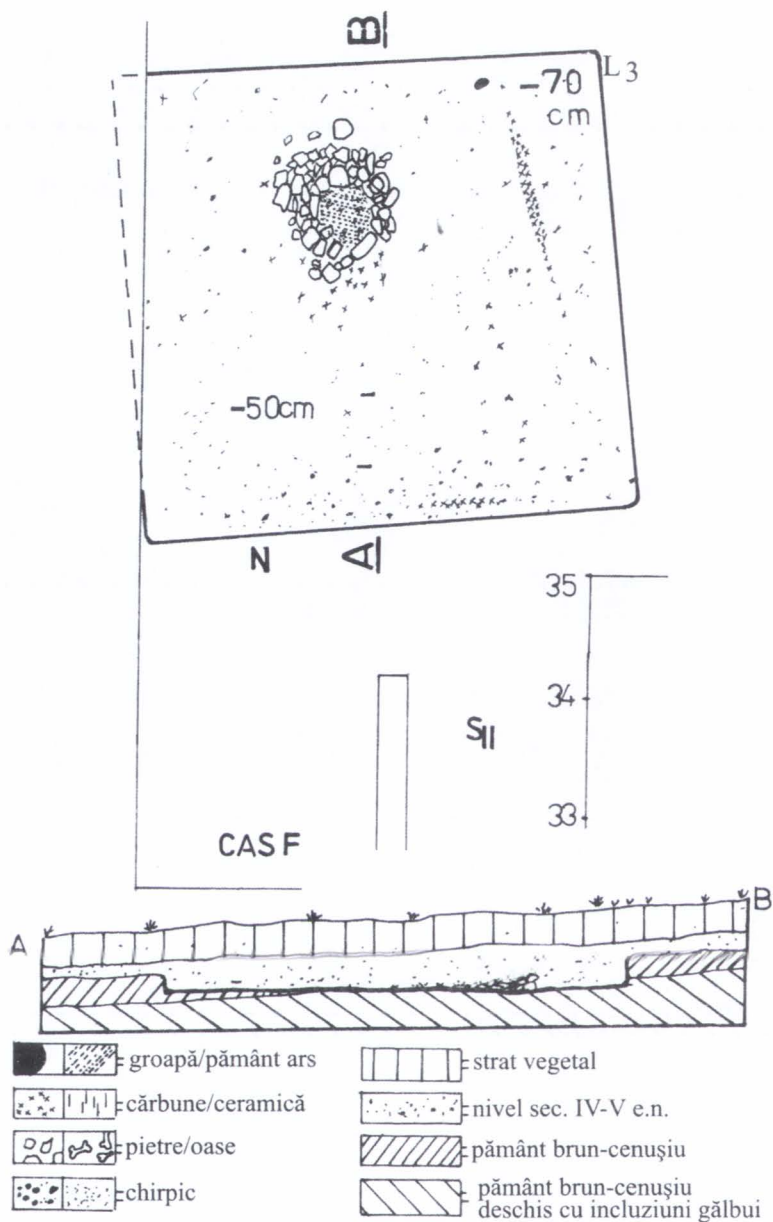
Pl. 2 : Planul și profilul locuinței nr. 1.

mi

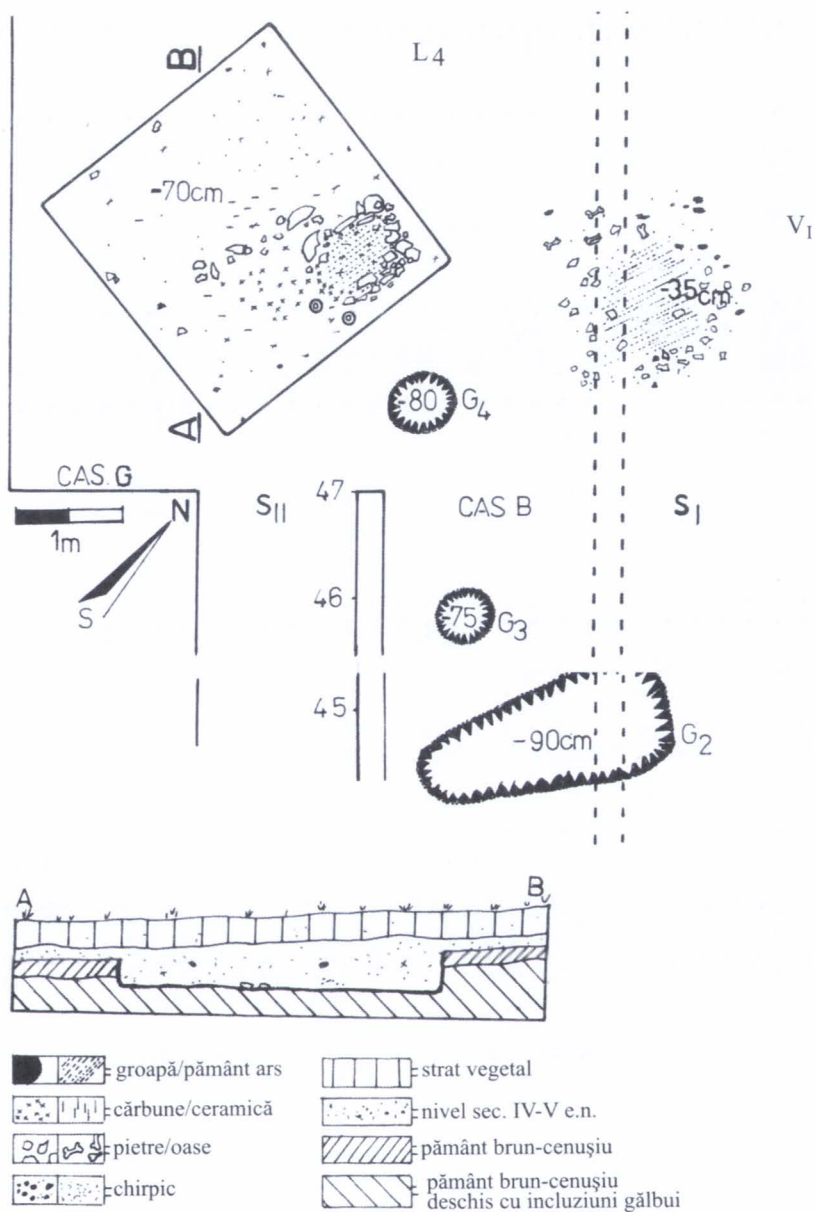
L2

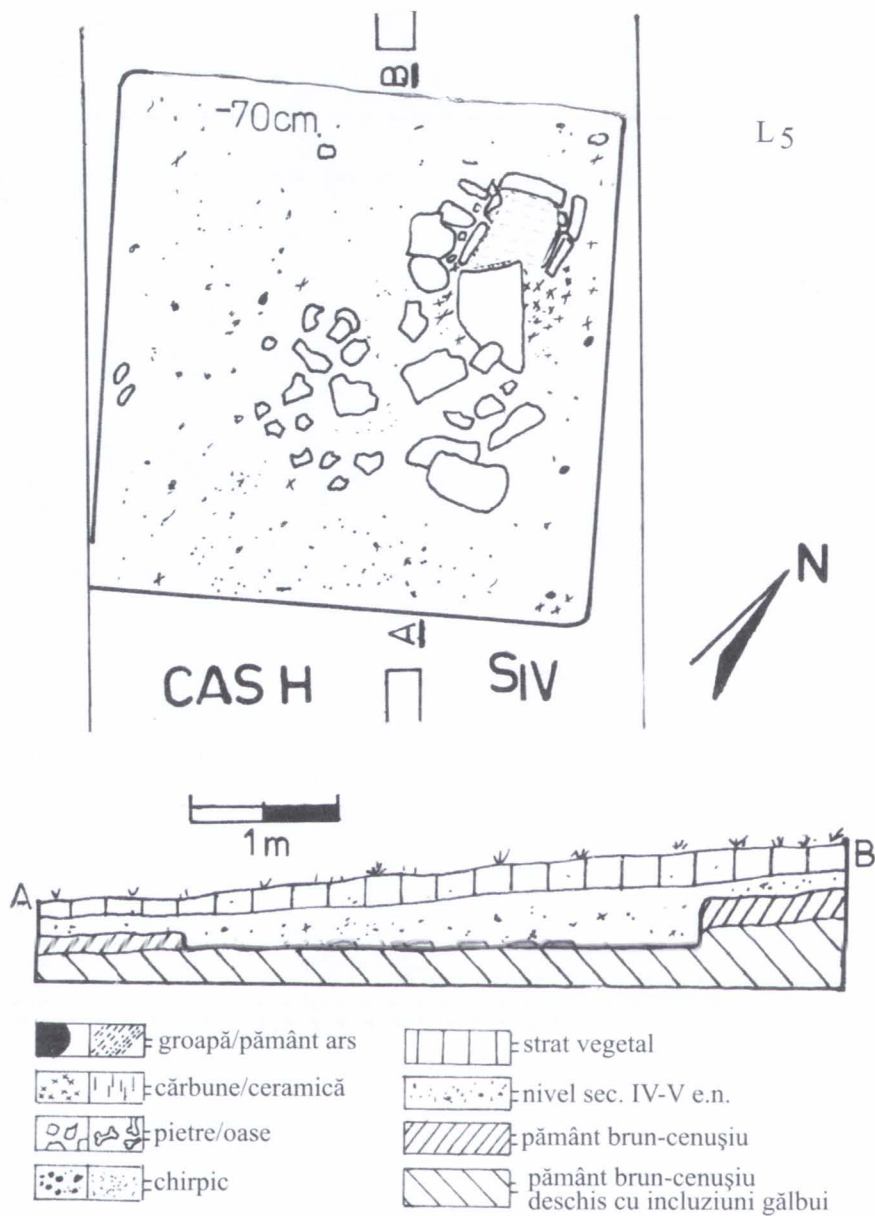
Pl. 3: Planul și profilul locuinței nr. 2.

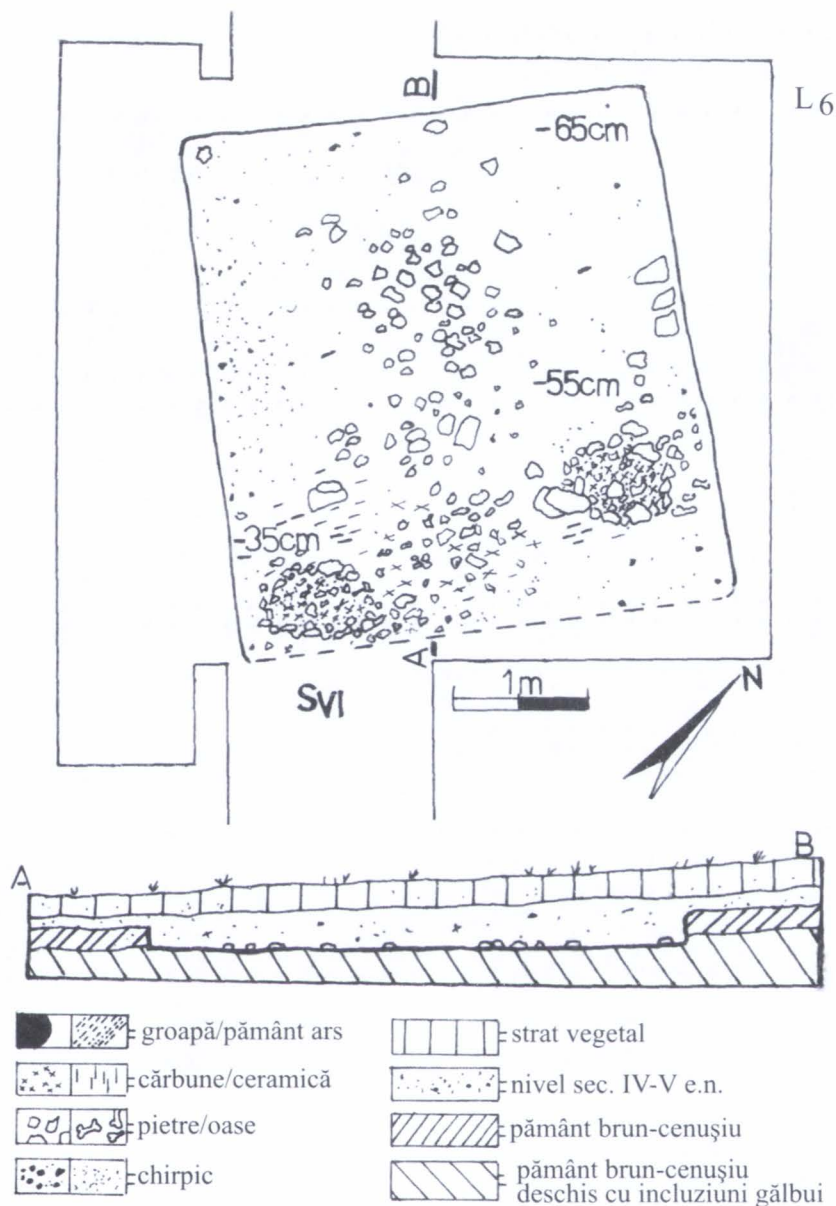
Pl. 4: Planul și profilul locuinței nr. 3.

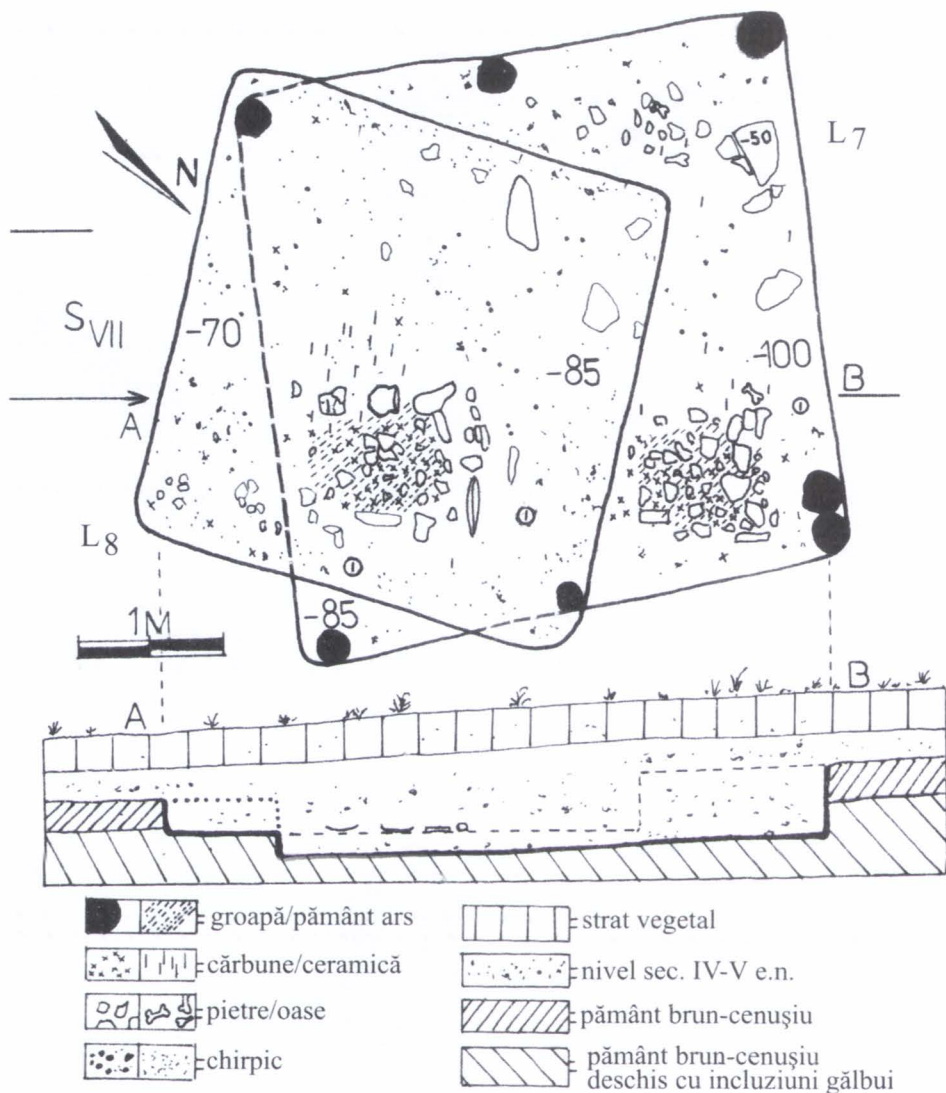
Pl. 5: Planul și profilul locuinței nr. 4.

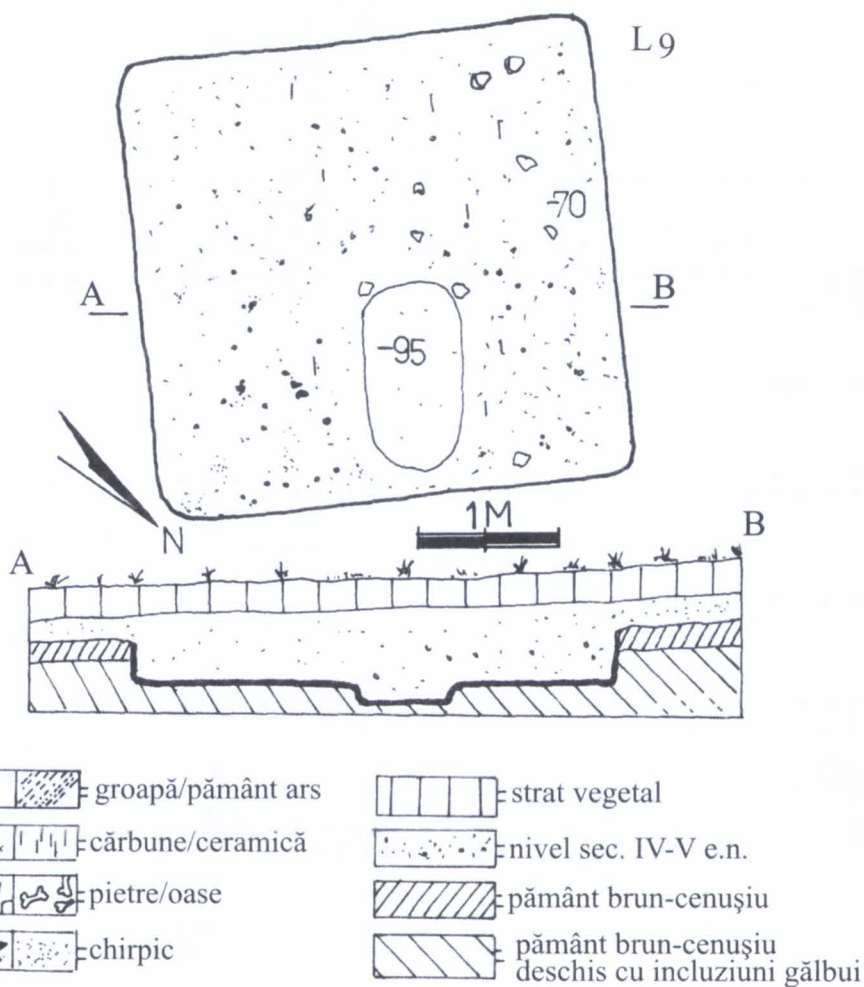
Pl. 6: Planul și profilul locuinței nr. 5.

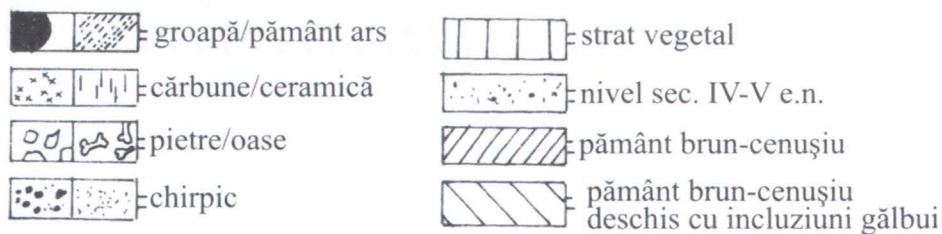
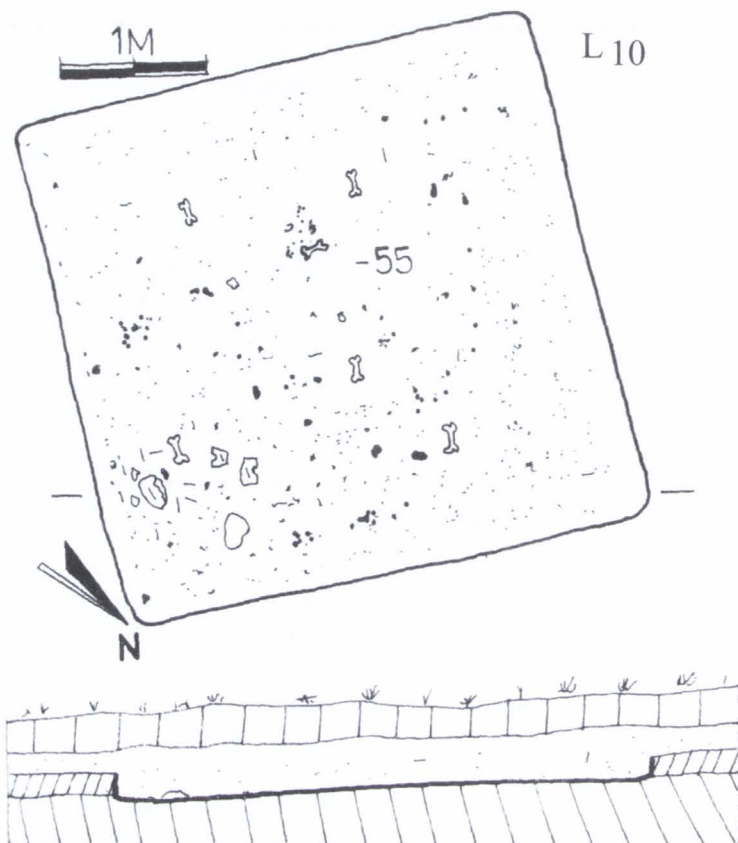
Pl. 7: Planul și profilul locuinței nr. 6.

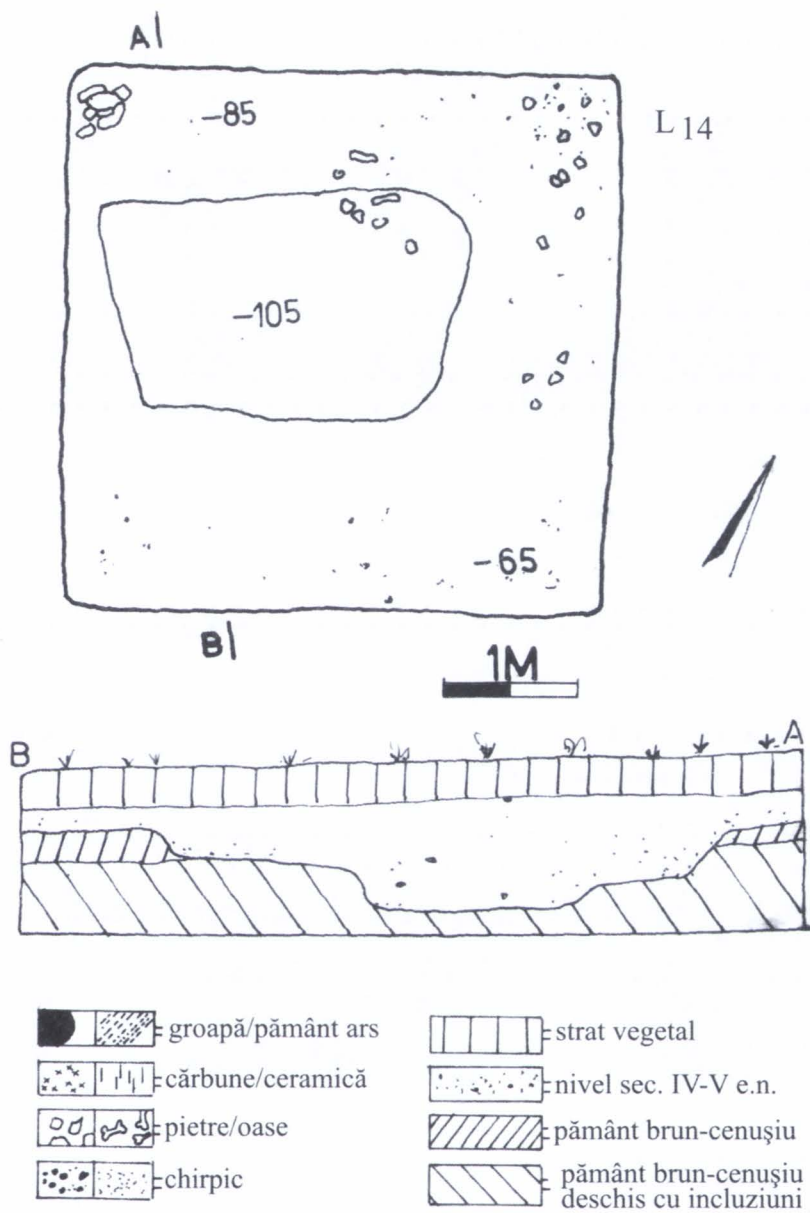
Pl. 8: Planul și profilul locuințelor nr. 7 și 8.

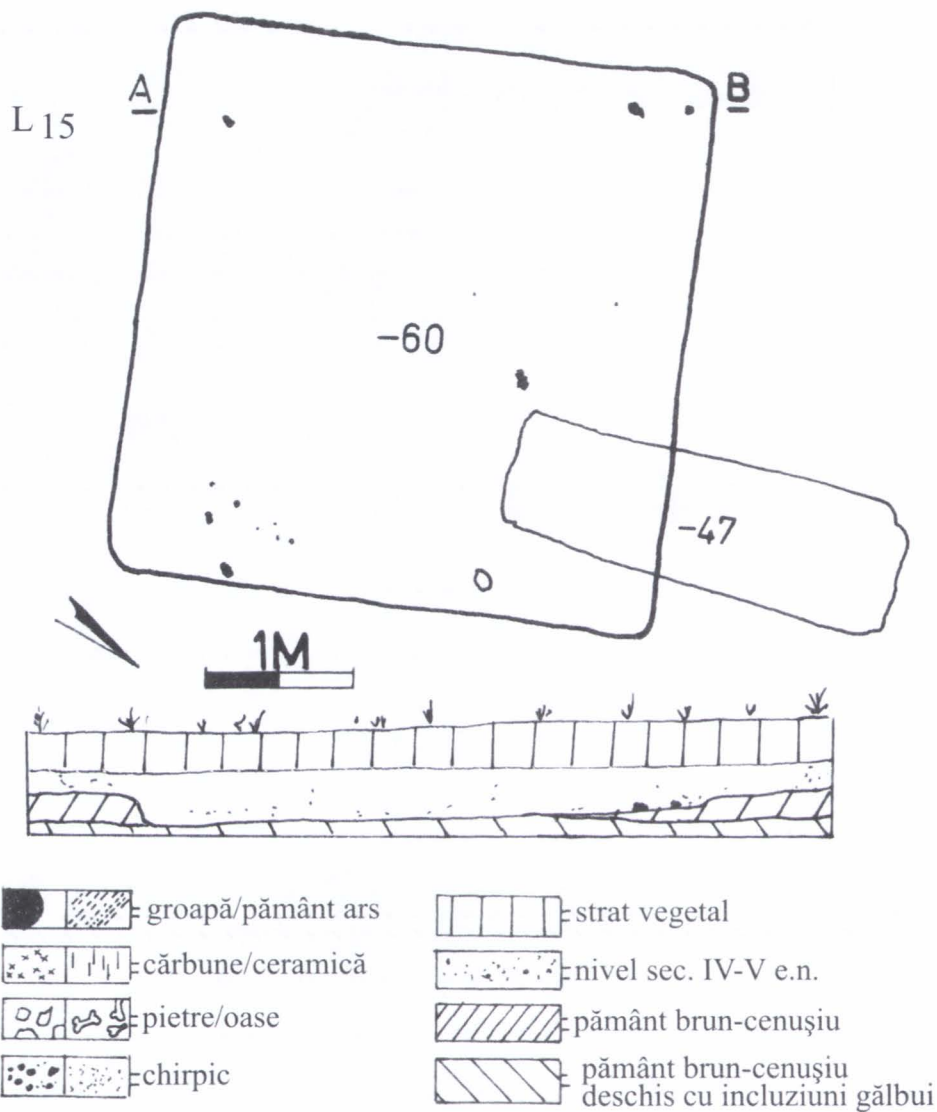
Pl. 9: Planul și profilul locuinței nr. 9.

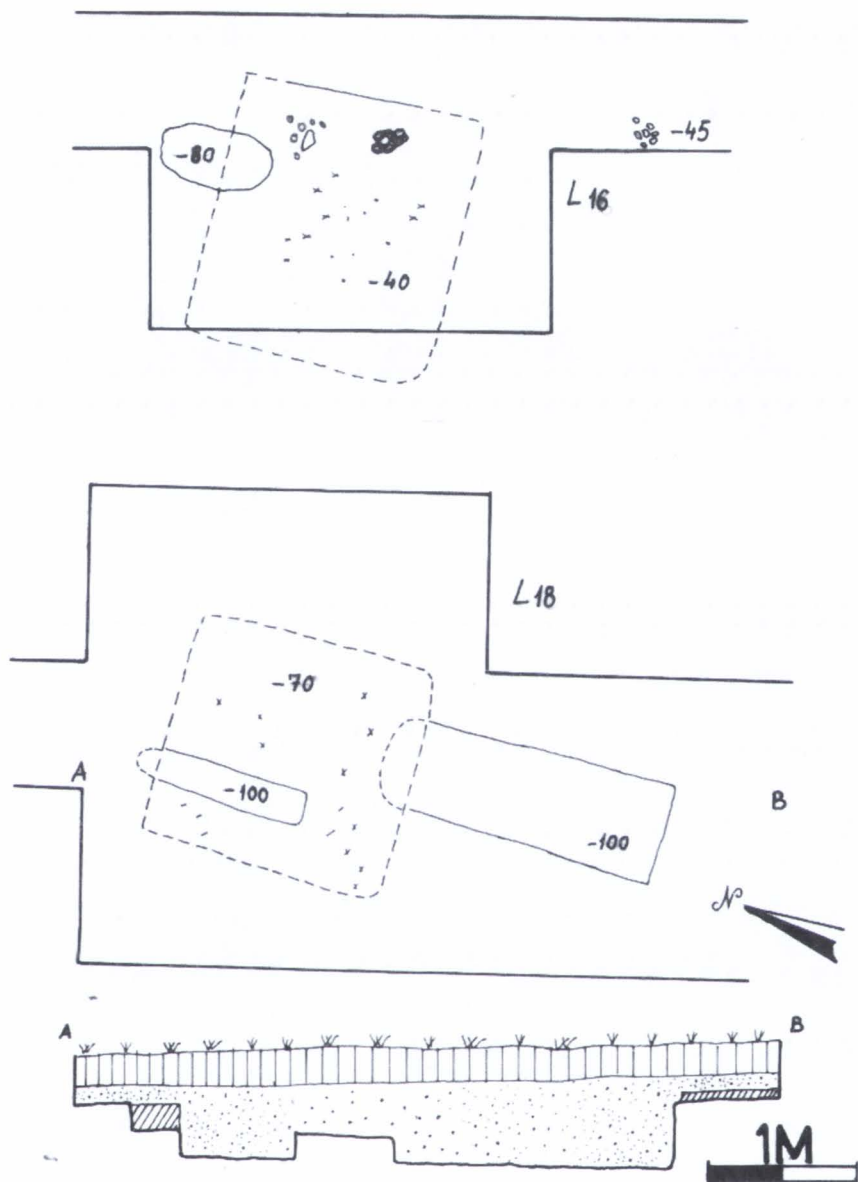
Pl. 10: Planul și profilul locuinței nr. 10.

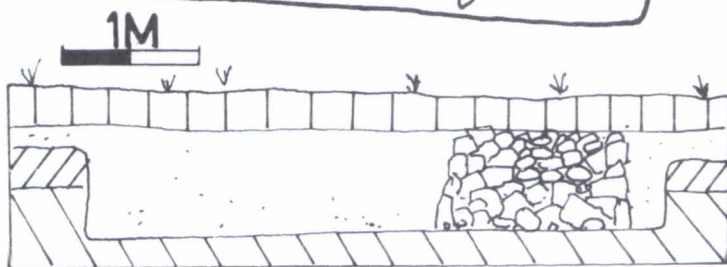
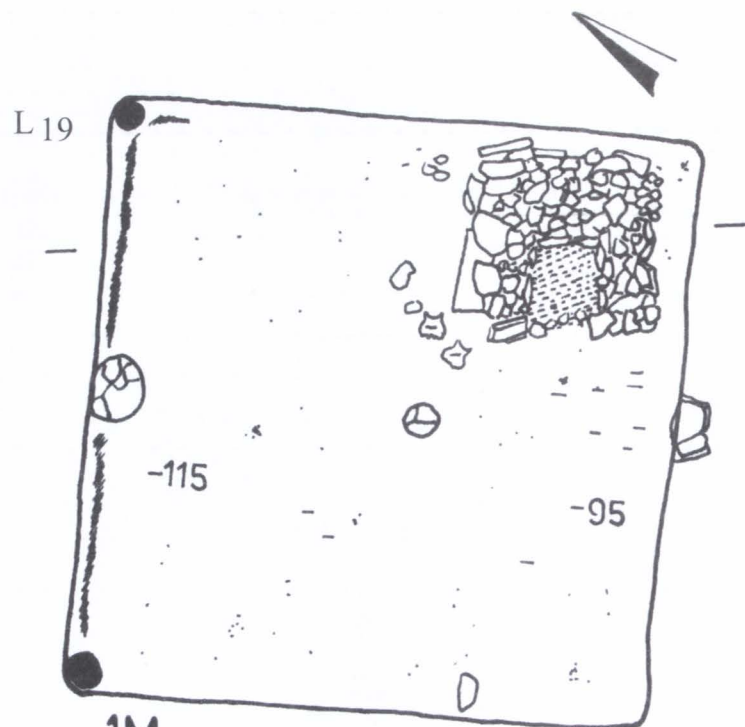
Pl. 11: Planul și profilul locuinței nr. 14.

Pl. 12: Planul și profilul locuinței nr. 15.

Pl. 13: Planurile și profilul (L18) locuințelor nr. 16 și 18.

  = groapă/pământ ars

  = cărbune/ceramică

  = pietre/oase

  = chirpic

  = strat vegetal

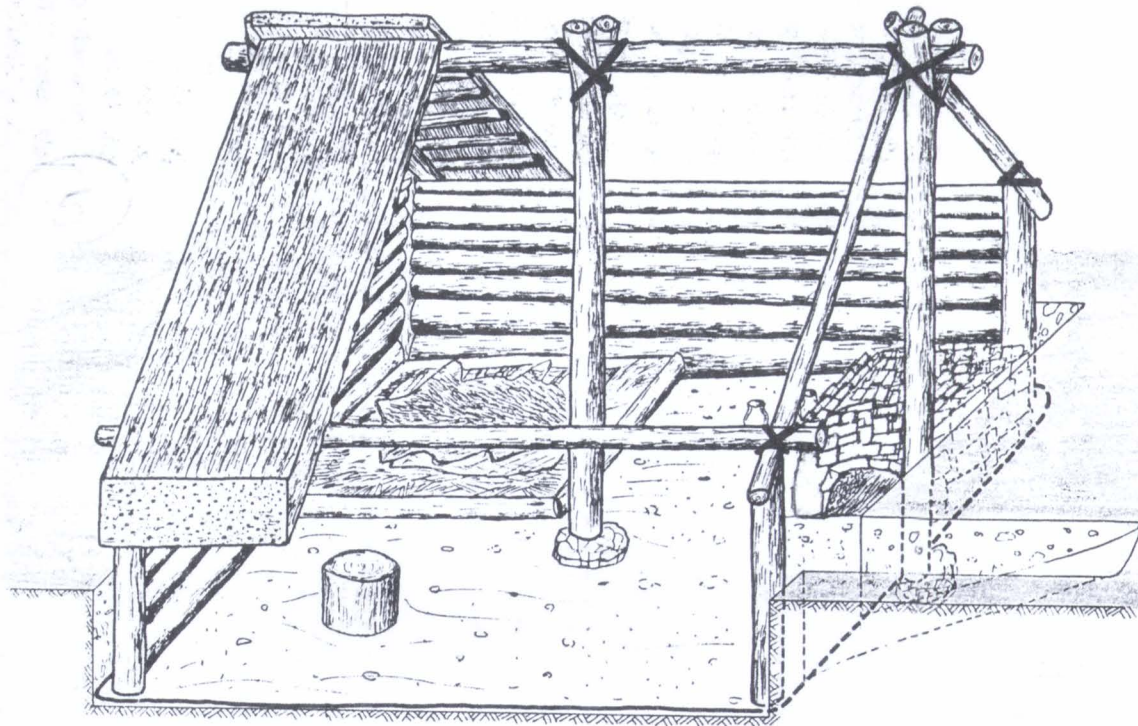
  = nivel sec. IV-V e.n.

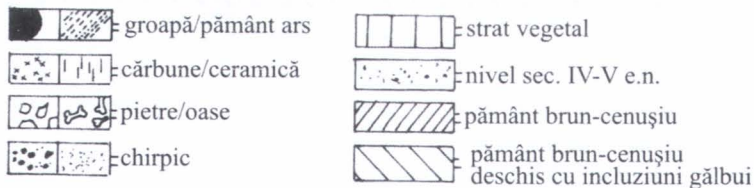
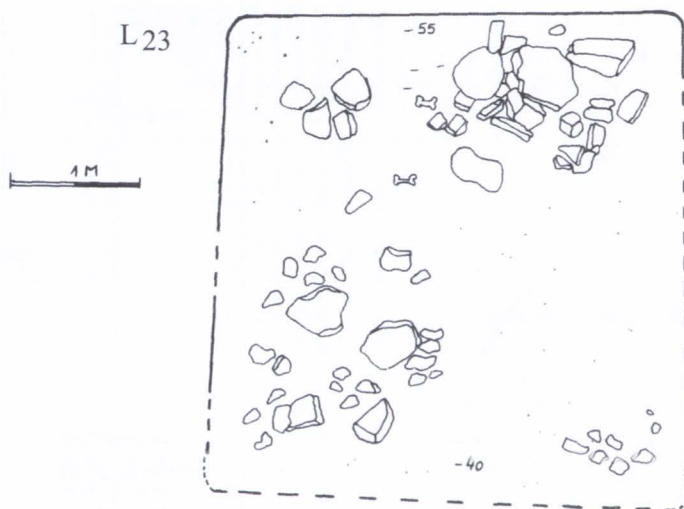
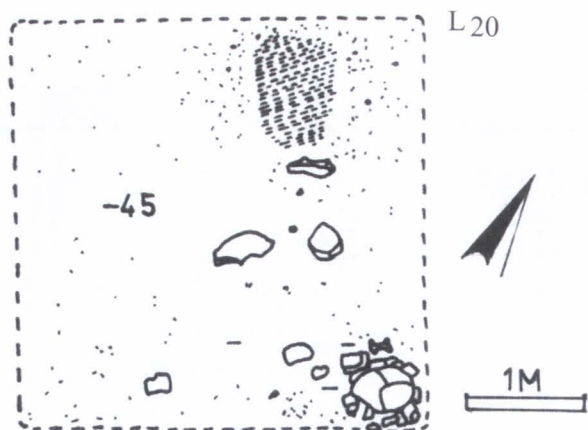
  = pământ brun-cenușiu

  = pământ brun-cenușiu deschis cu incluziuni gălbui

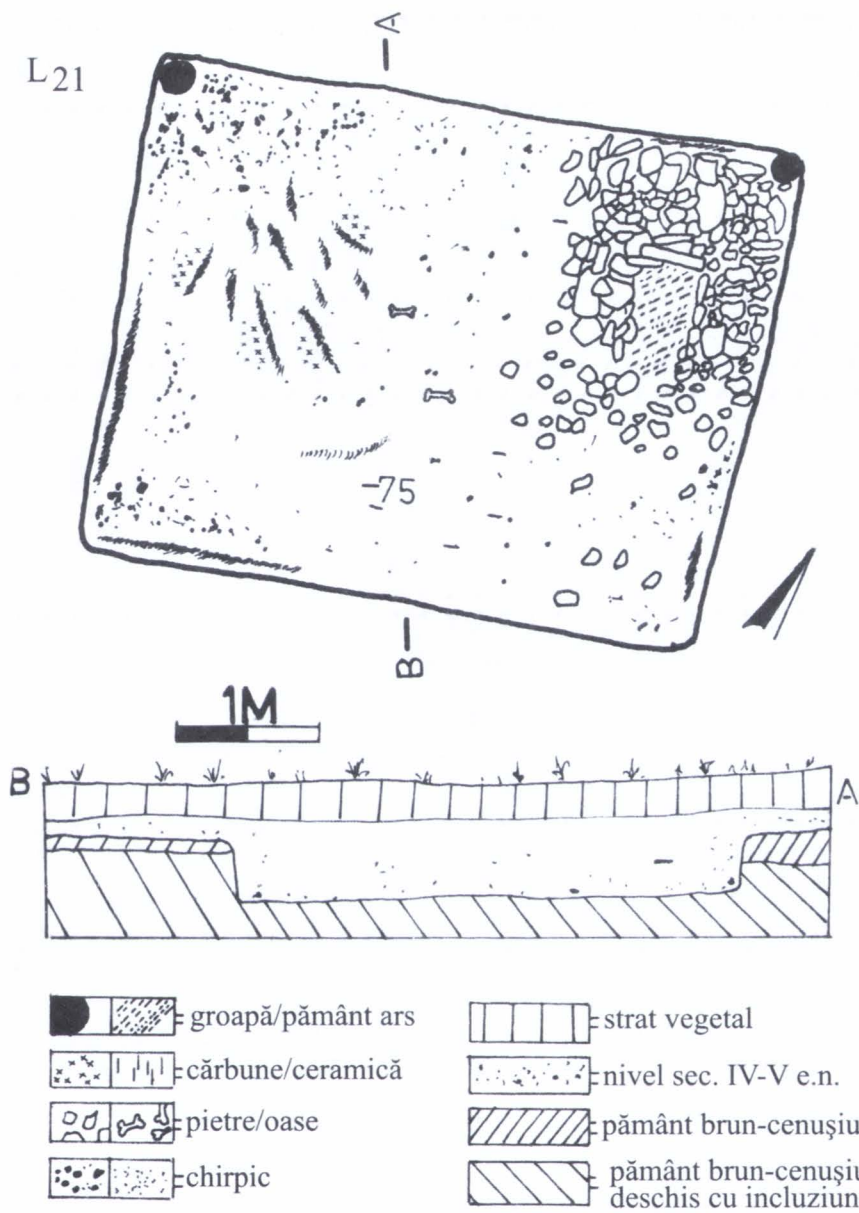
Pl. 14: Planul și profilul locuinței nr. 19.

Pl. 15: Reconstituirea ipotetică (M. Andronic) a locuinței nr. 19.

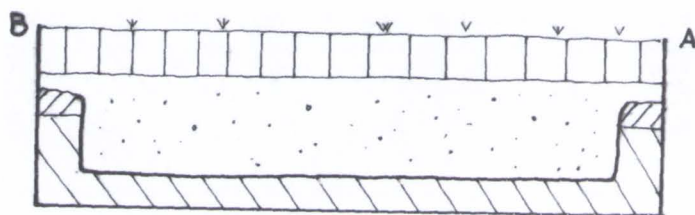
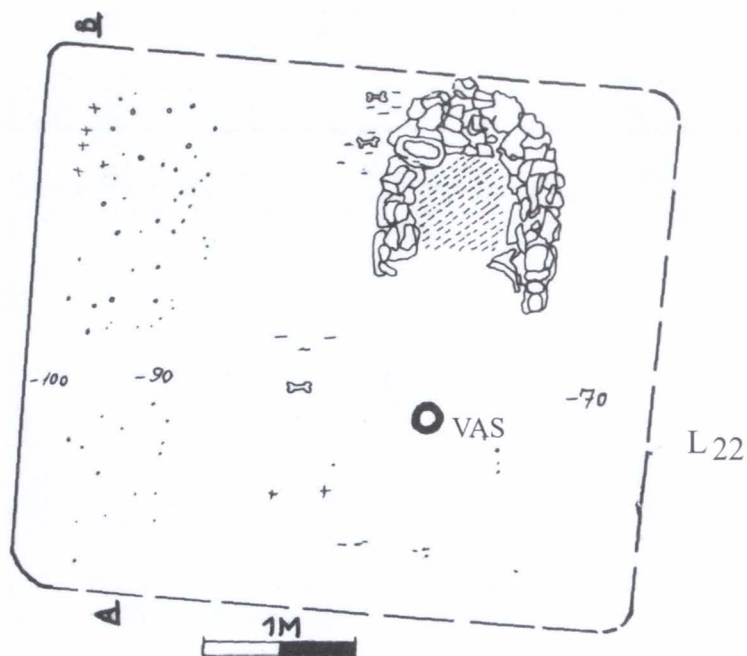

Pl. 16: Planurile locuințelor nr. 20 și 23.

Pl. 17: Planul și profilul locuinței nr. 21.

 groapă/pământ ars

 cărbune/ceramică

 pietre/oase

 chirpic

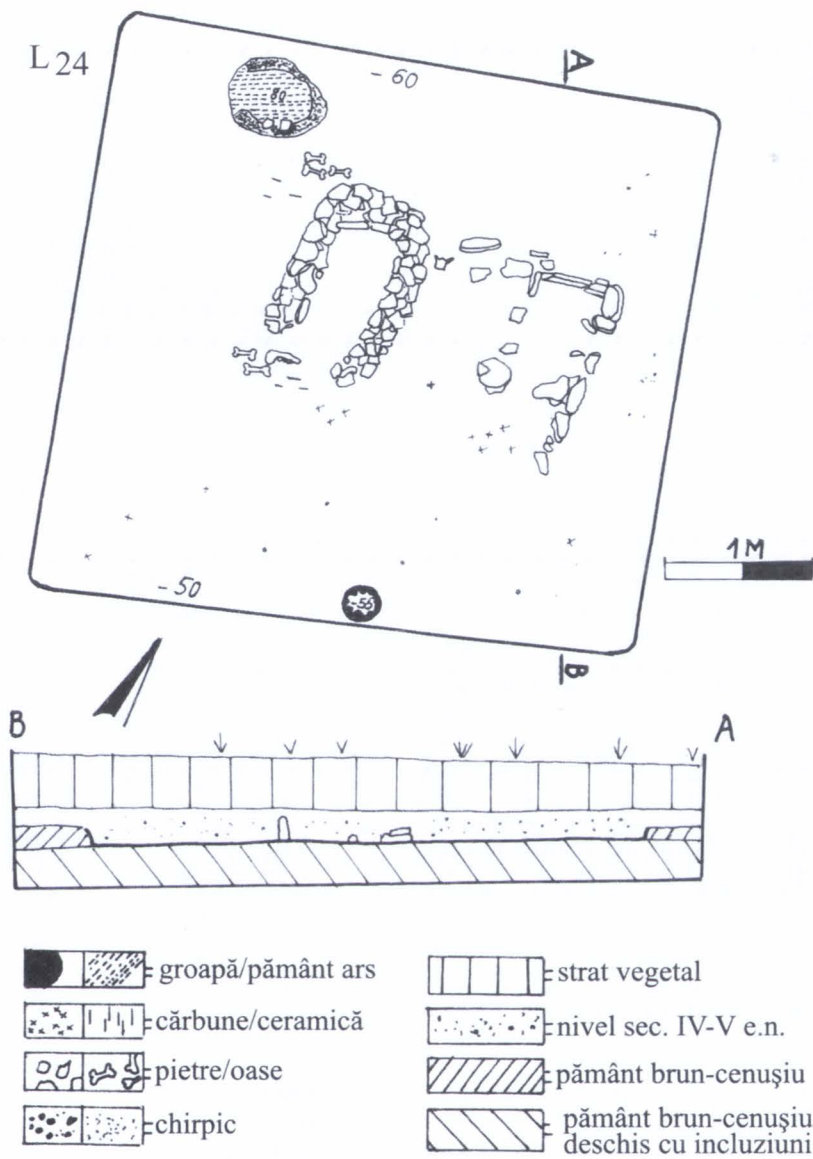
 strat vegetal

 nivel sec. IV-V e.n.

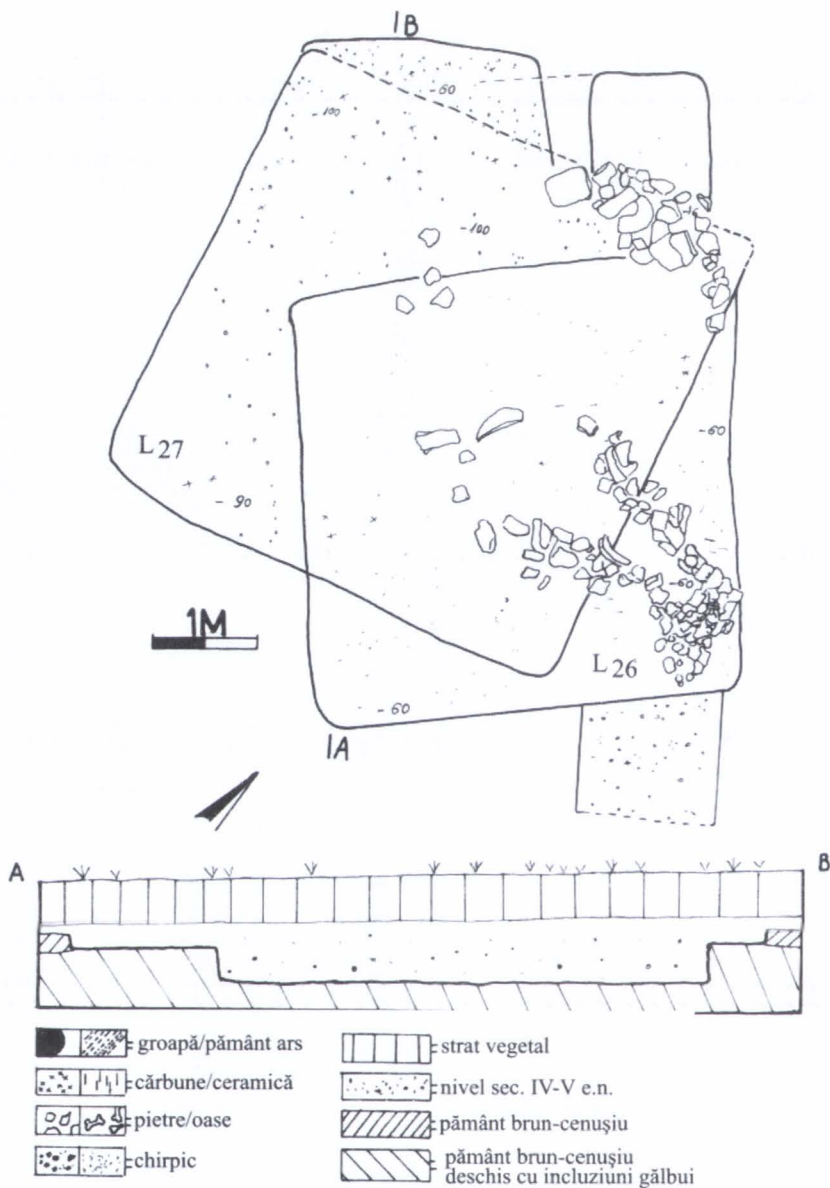
 pământ brun-cenușiu

 pământ brun-cenușiu deschis cu incluziuni gălbui

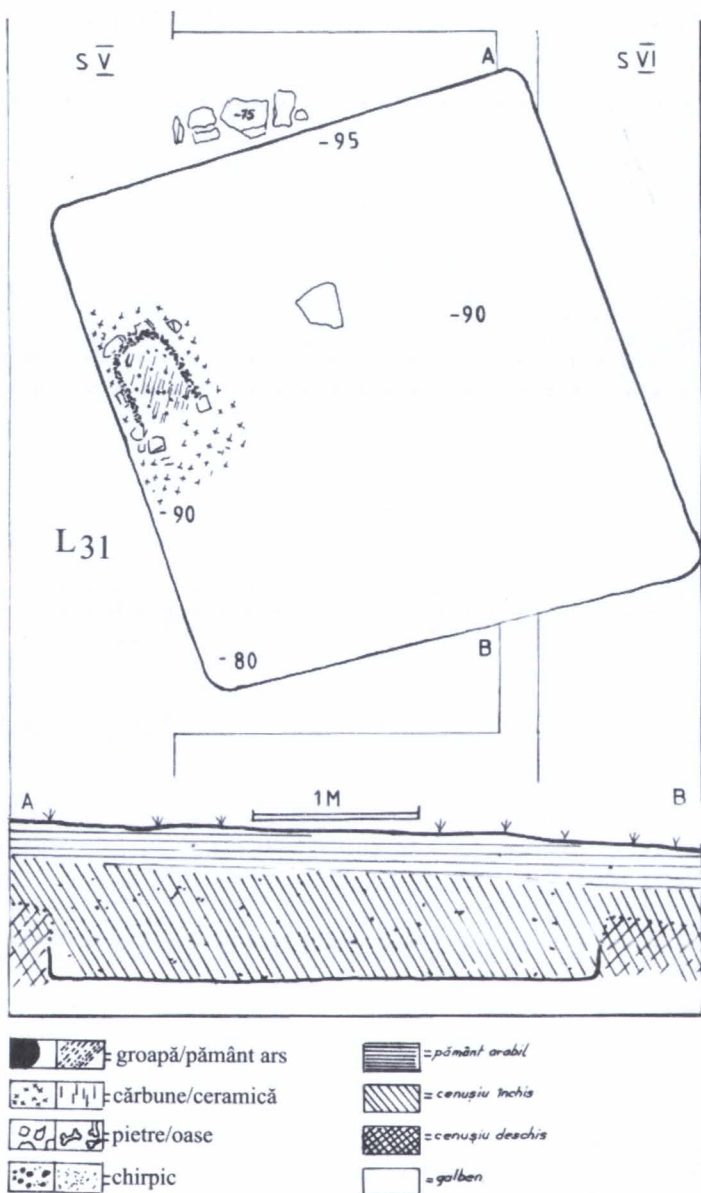
Pl. 18: Planul și profilul locuinței nr. 22.

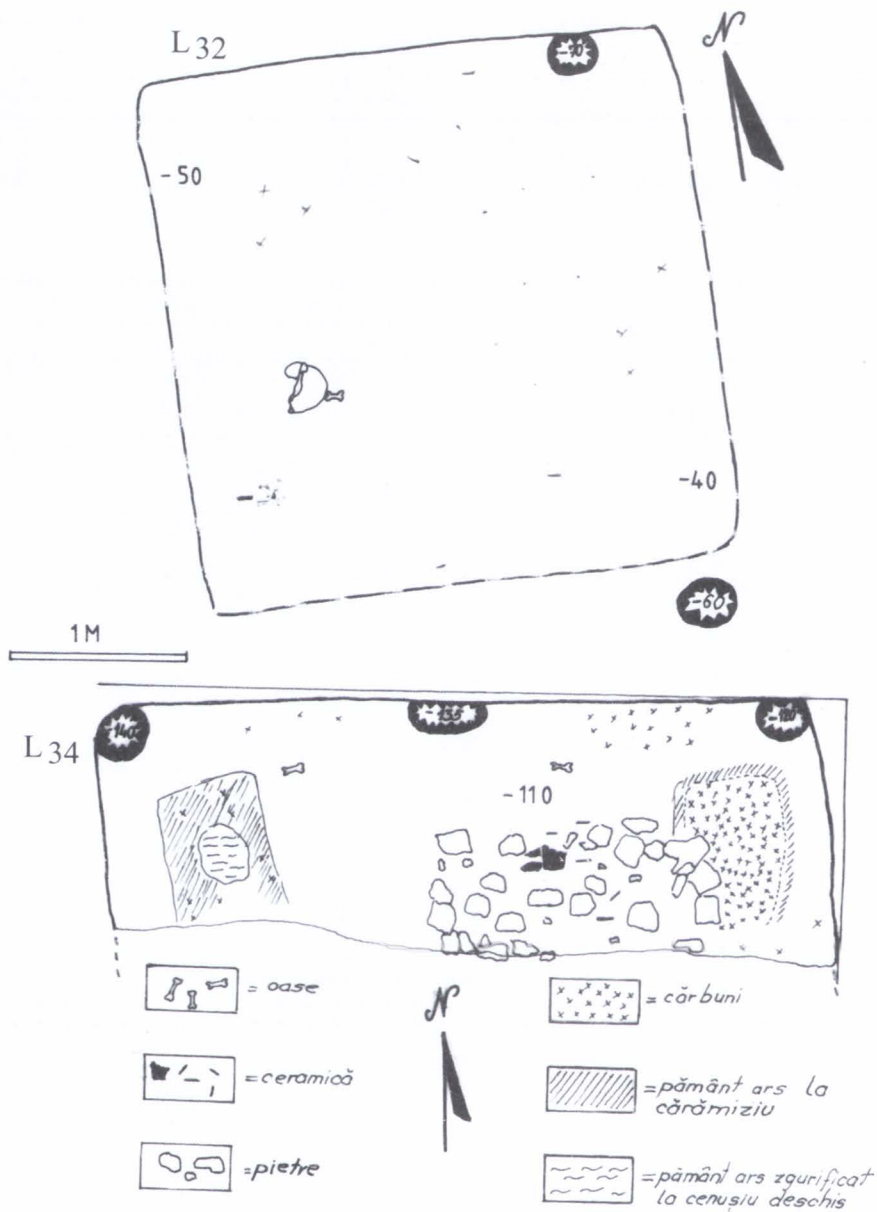
Pl. 19: Planul și profilul locuinței nr. 24.

Pl. 20: Planul și profilul locuințelor nr. 26 și 27.

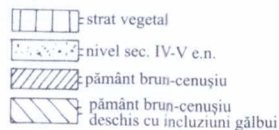
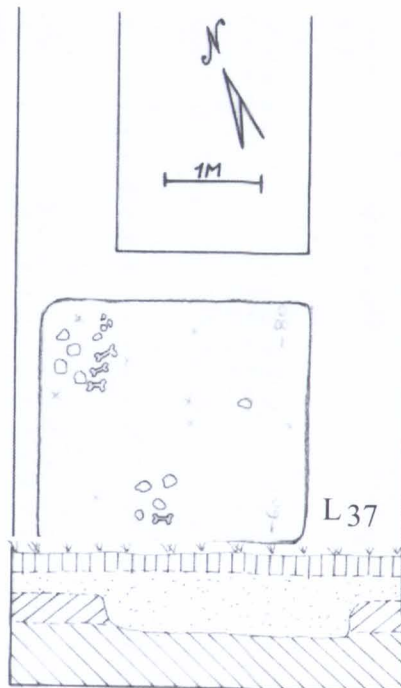
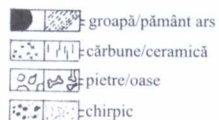
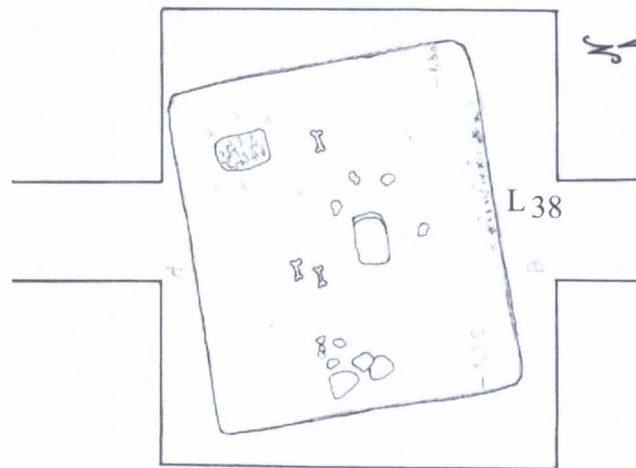

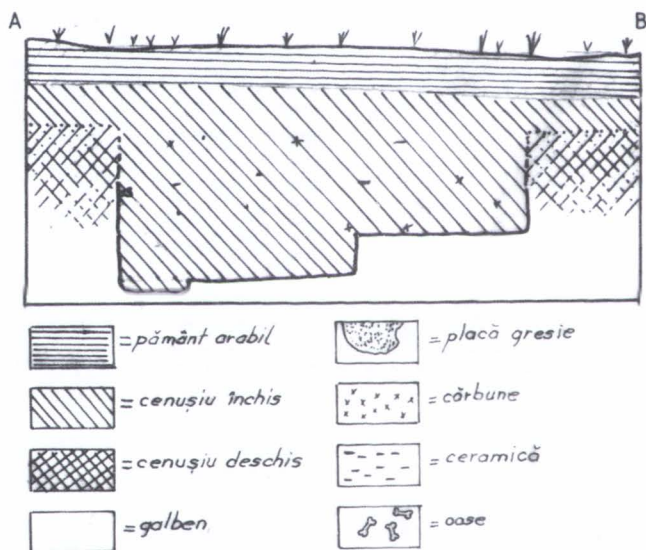
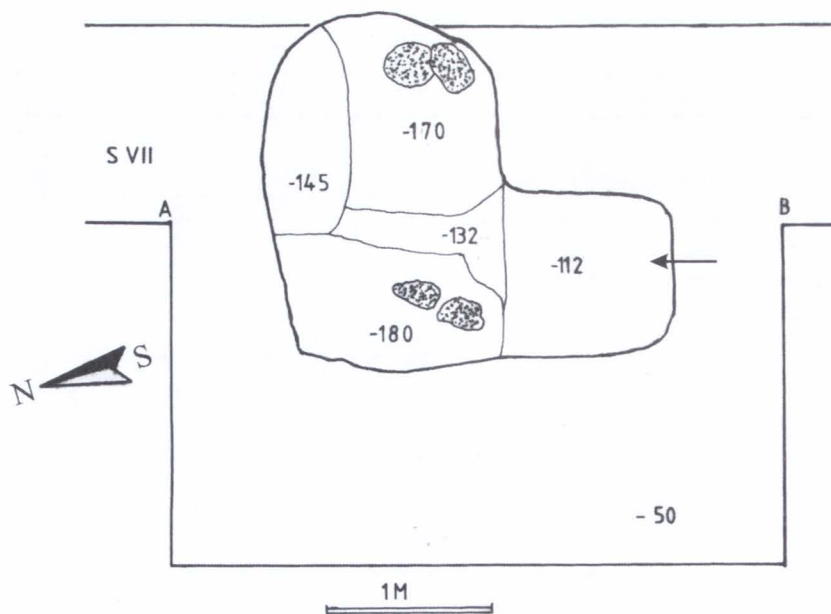
Pl. 21: Planul și profilul locuinței nr. 31.

Pl. 22: Planurile locuințelor nr. 32 și 34.

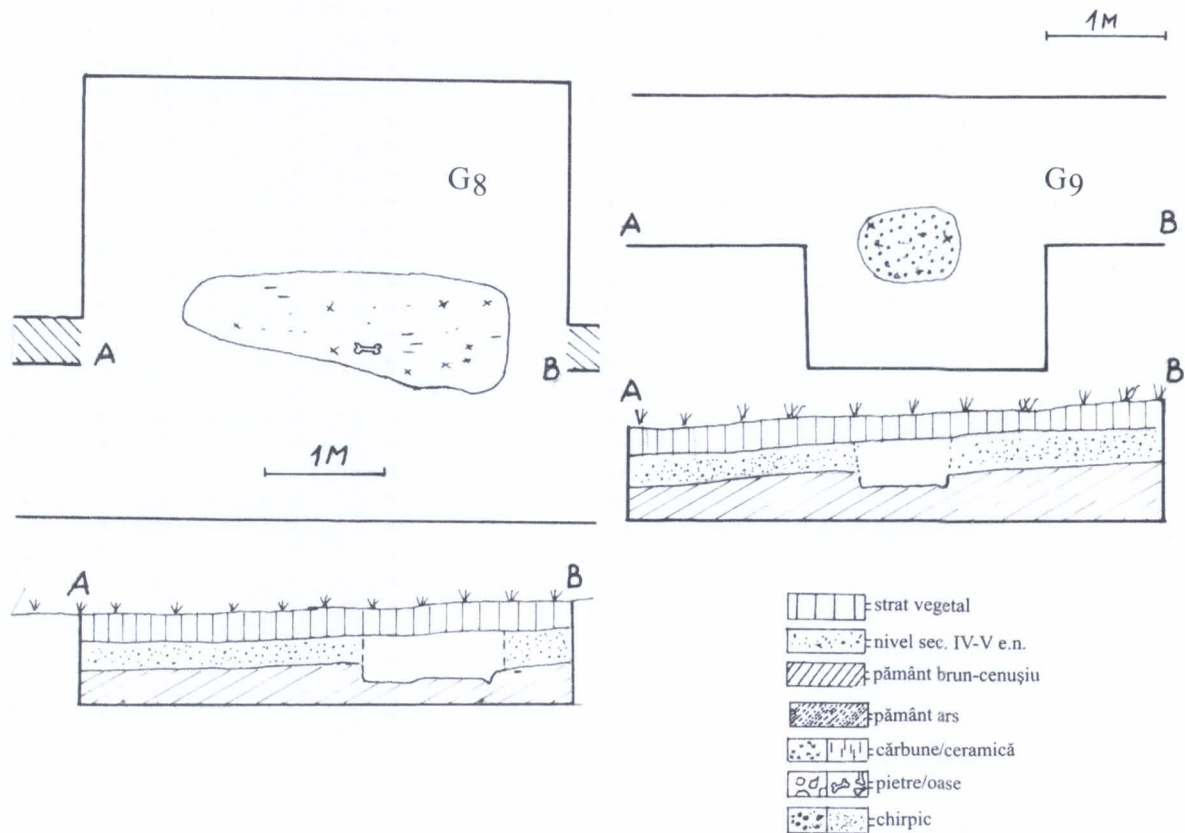
Pl. 23: Planurile și profilele locuințelor nr. 37 și 38.

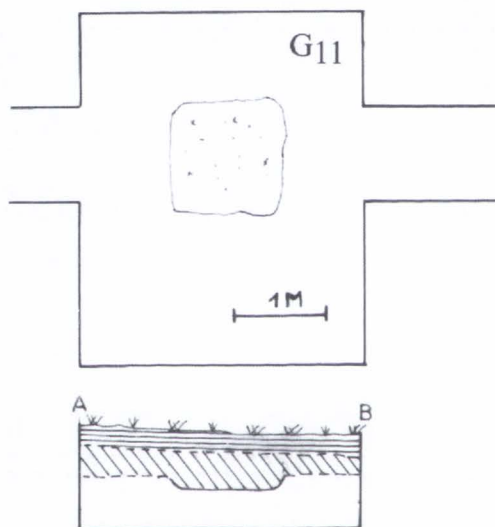
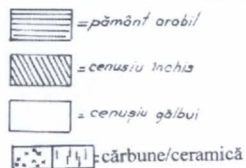
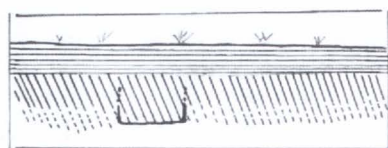
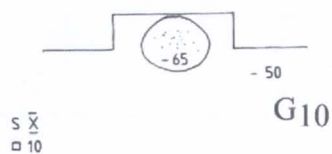

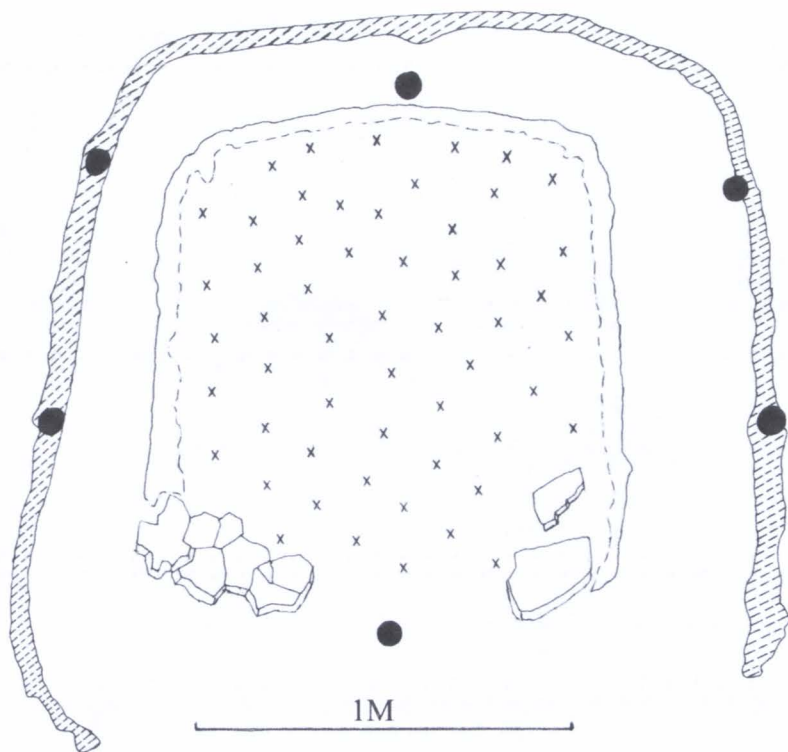
Pl. 24: Planul și profilul atelierului.

Pl. 25: Planul și profilul gropilor nr. 8 și 9.

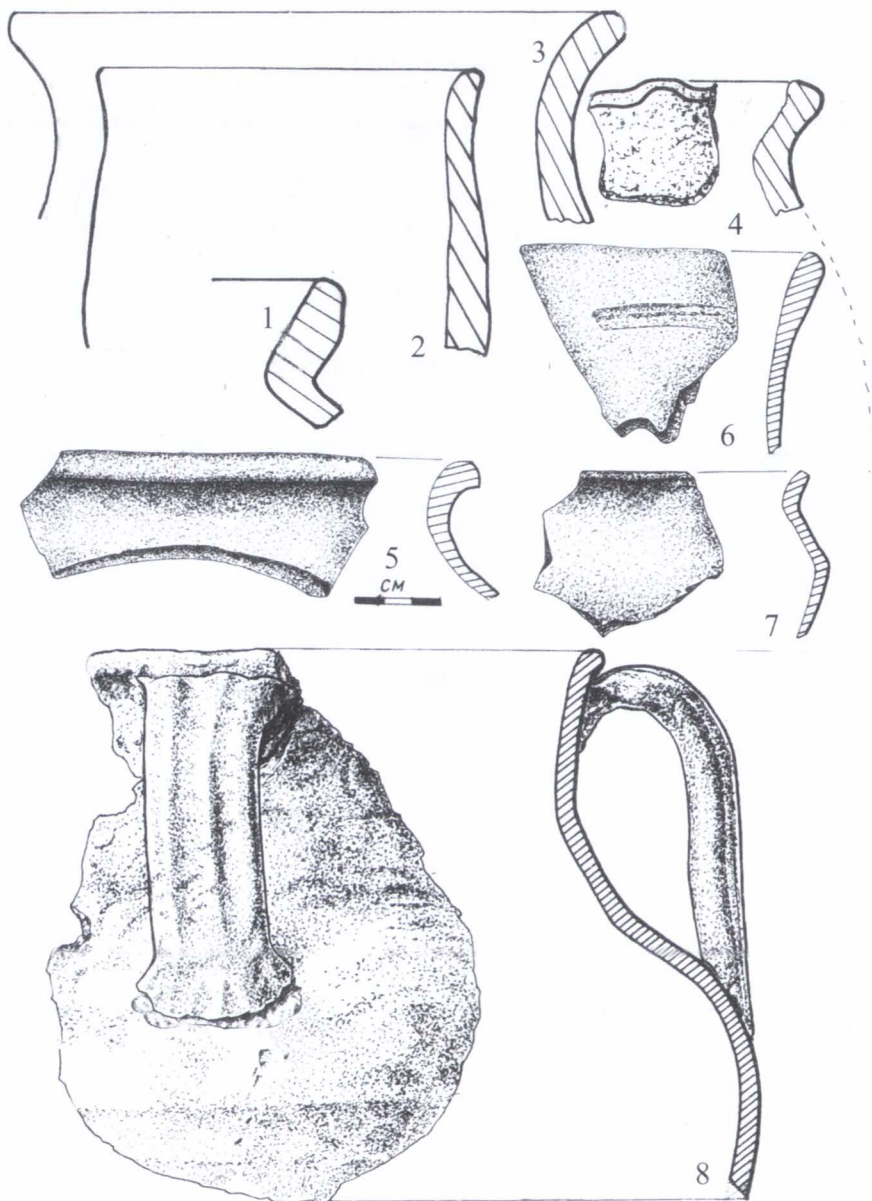
Pl. 26: Planul și profilul gropilor nr. 10 și 11.

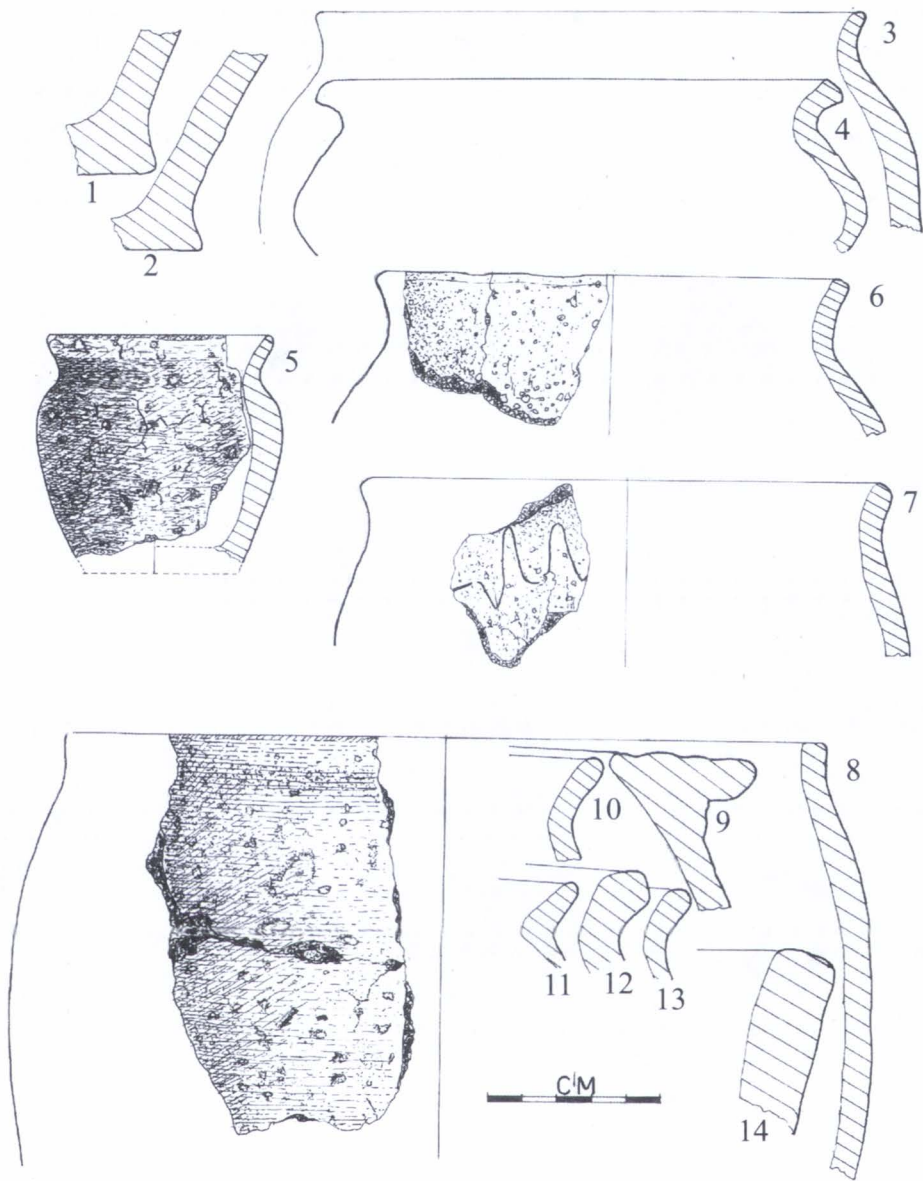
● = groapă de țăruiș
 // = lut galben

x x = cărbuni și lut ars
 □ = pietre

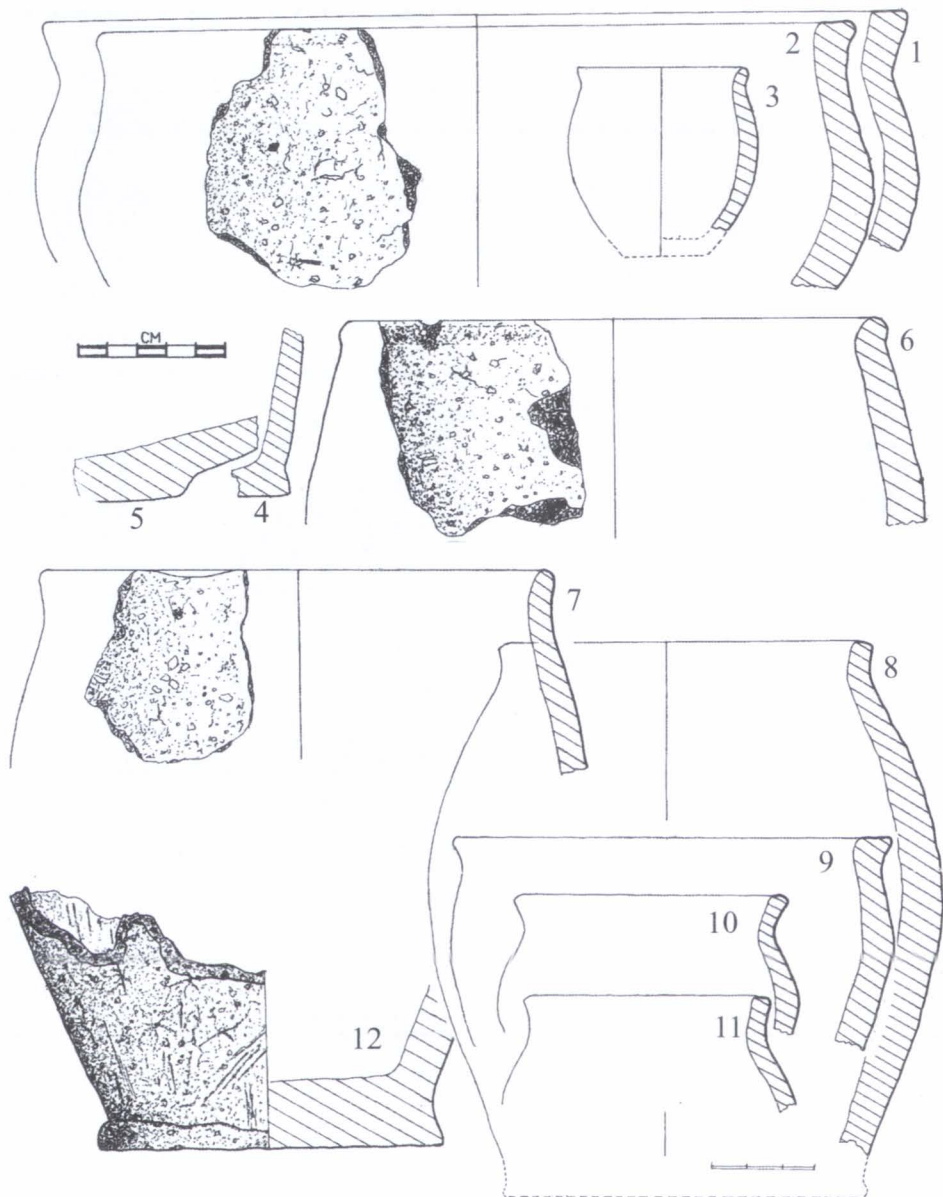
Pl. 27: Planul cuptorului exterior nr. II.

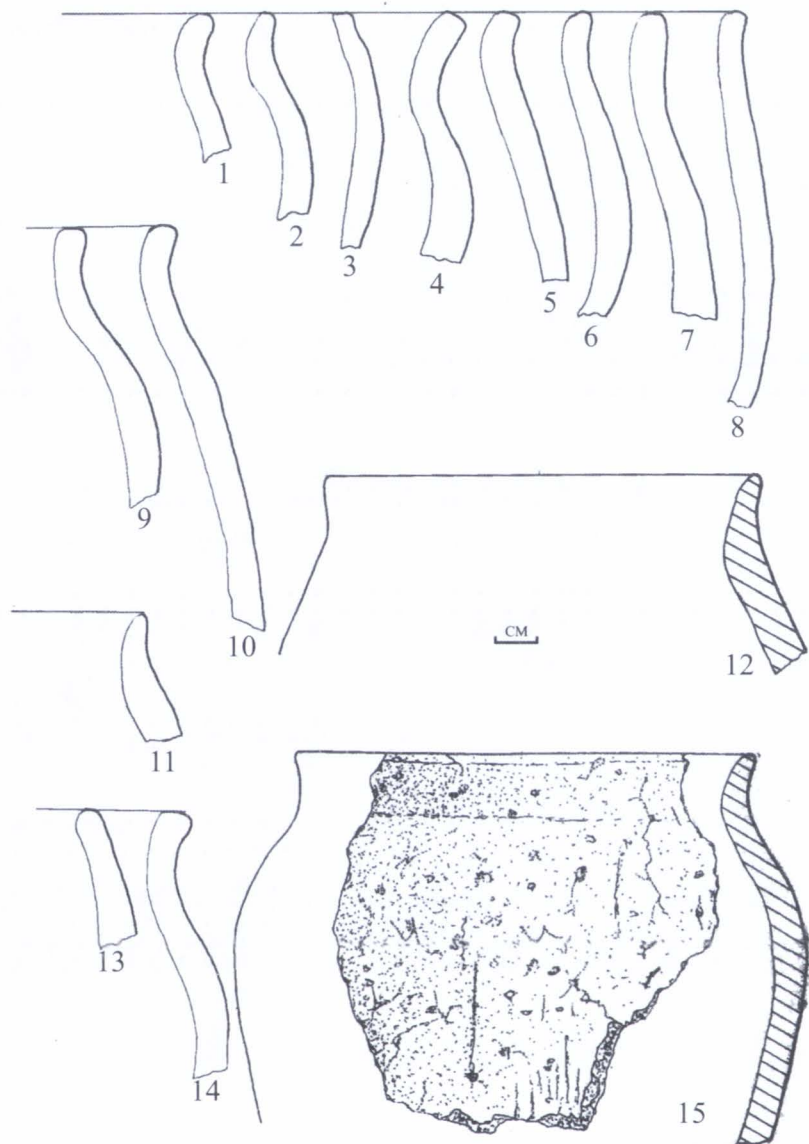
Pl. 28: Ceramică din locuința nr. 11 și din atelier (5-7).

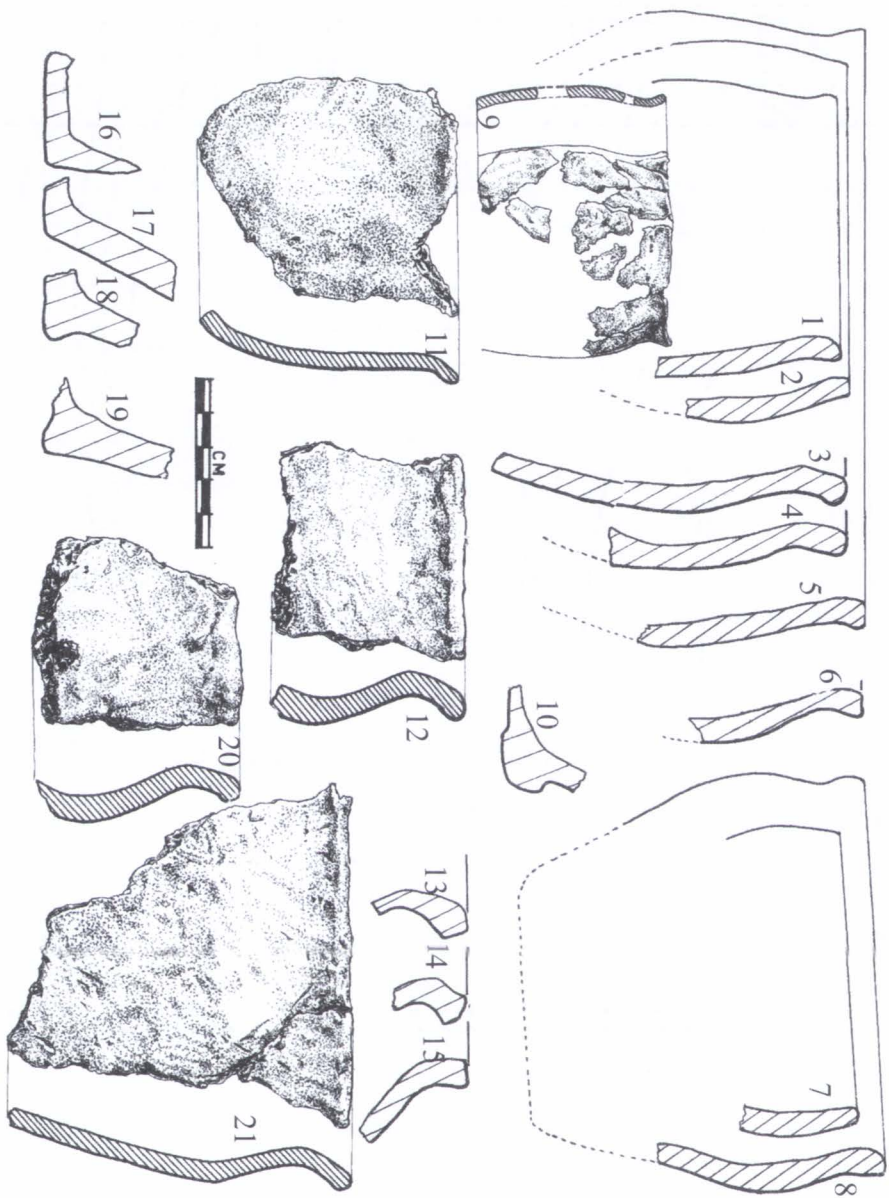
Pl. 29: Ceramică din locuințele nr. 2(6-14), 3(3-5) și 5(1-2).

Pl. 30: Ceramică din locuința nr. 4.

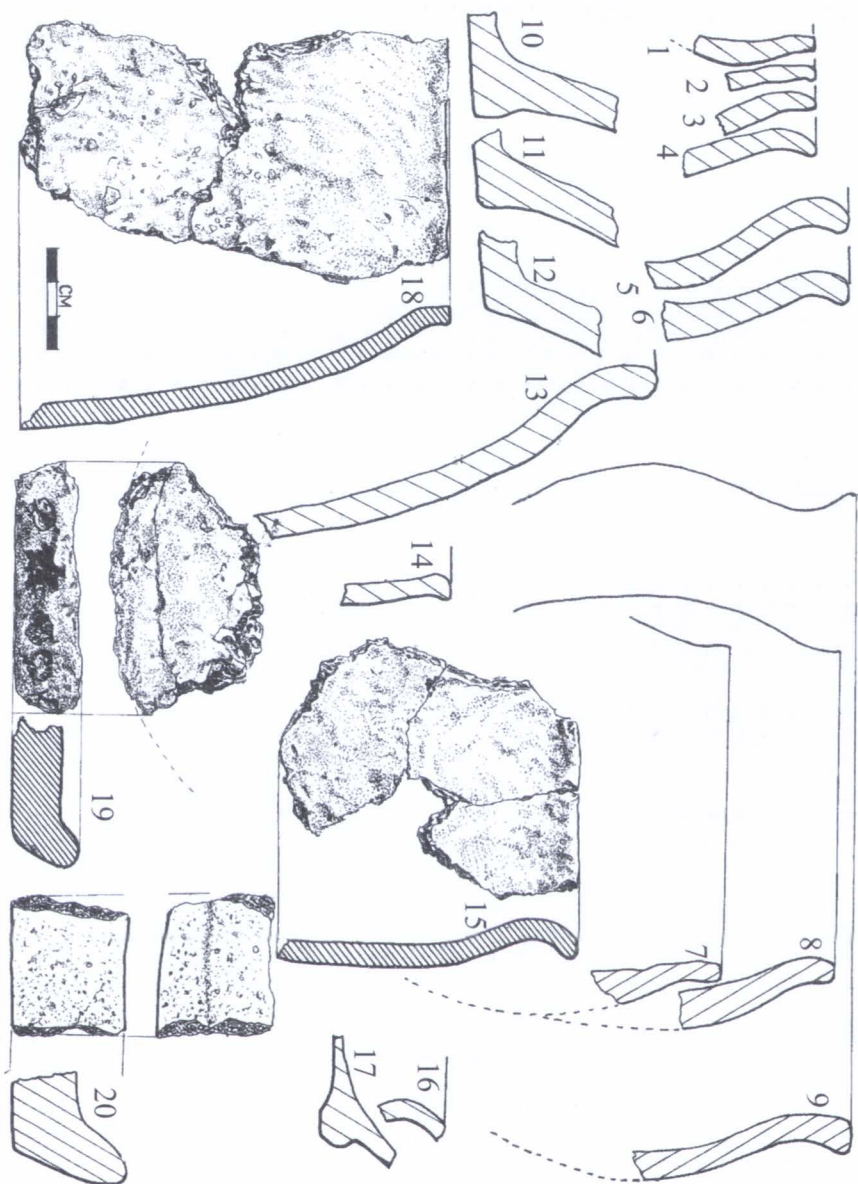

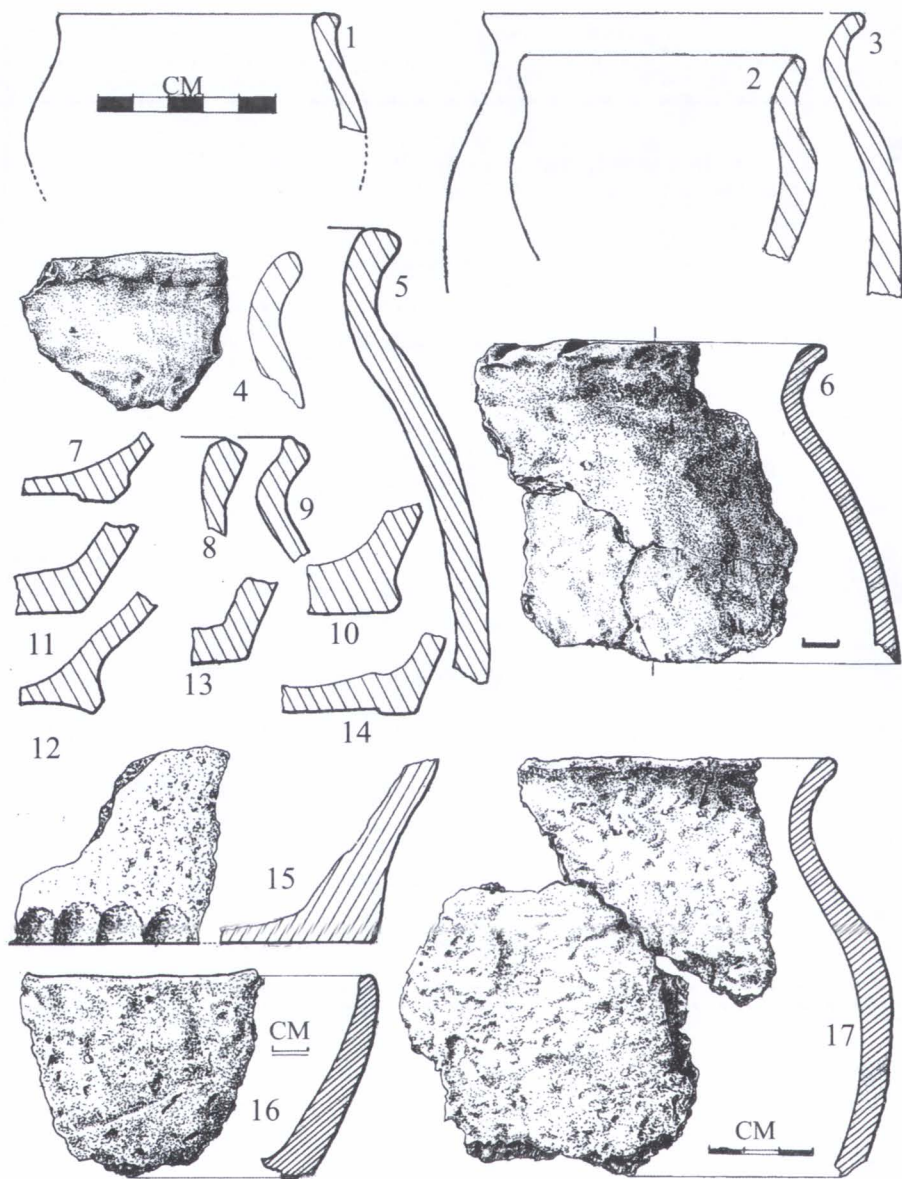
Pl. 31: Ceramică din locuințele nr. 5(11-12, 15), 7(1-8) și 8(9-10, 13-14).

Pl. 32: Ceramică din locuințele nr. 6(9) și 7.

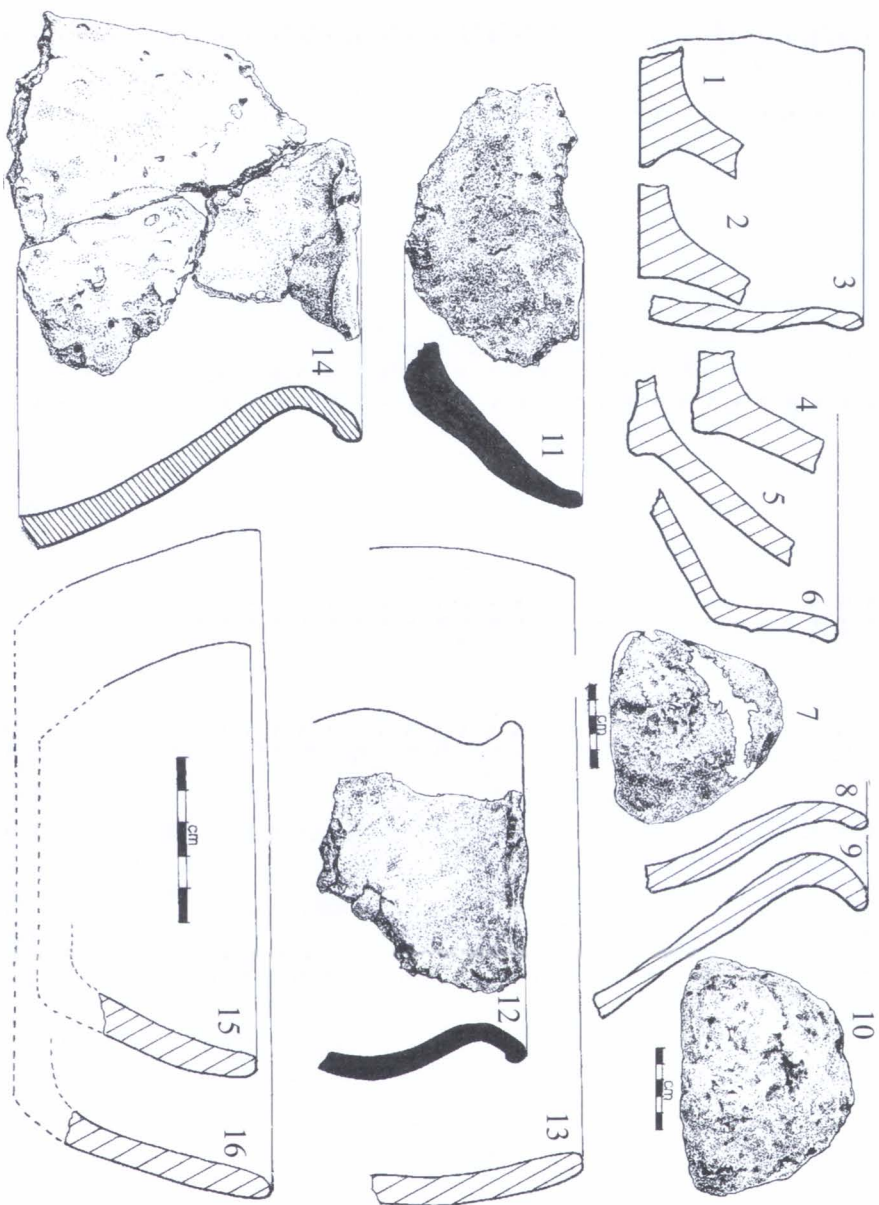
Pl. 33: Ceramică din locuința nr. 8 și *passim* (20).

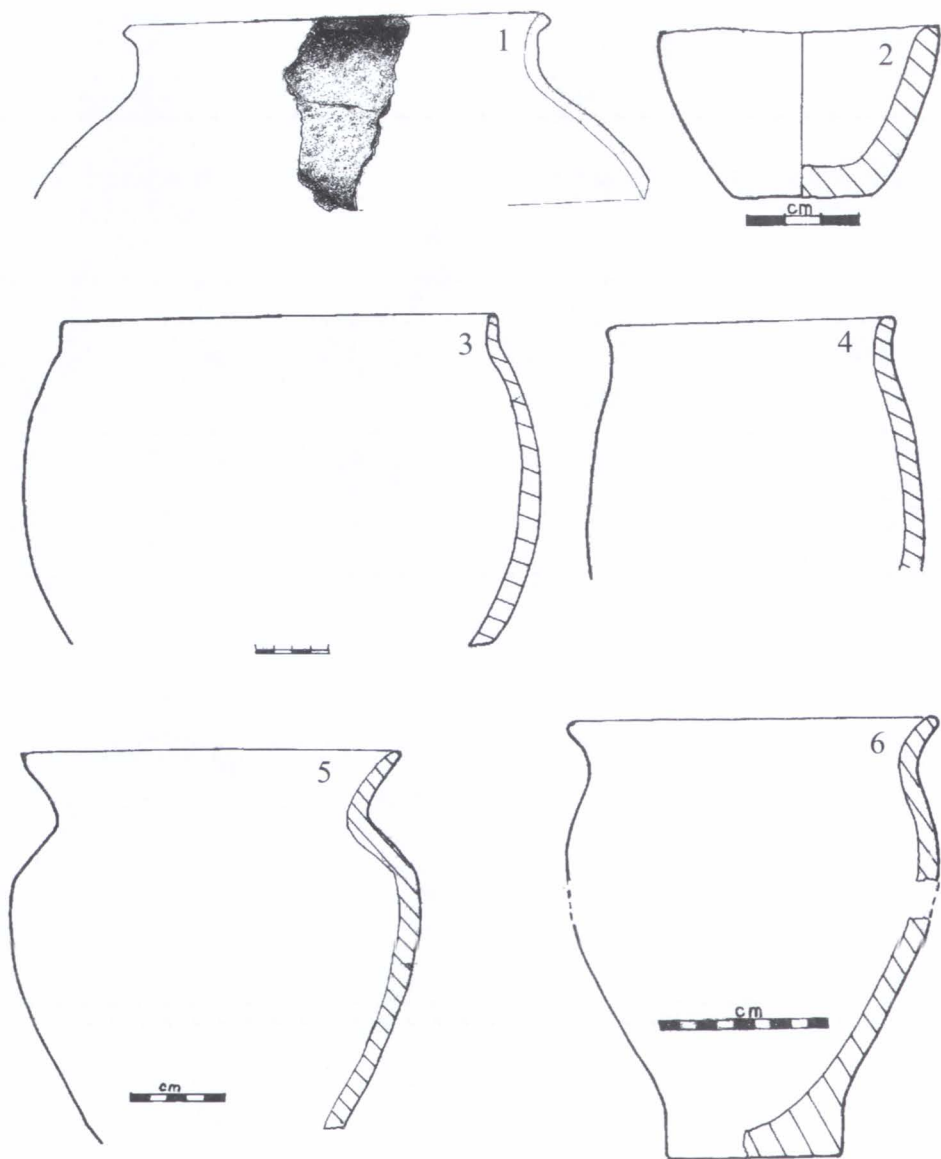

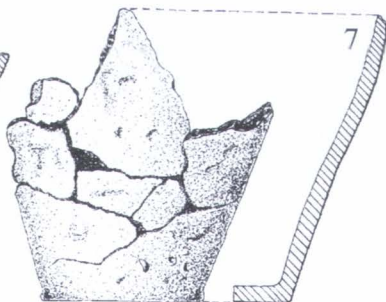
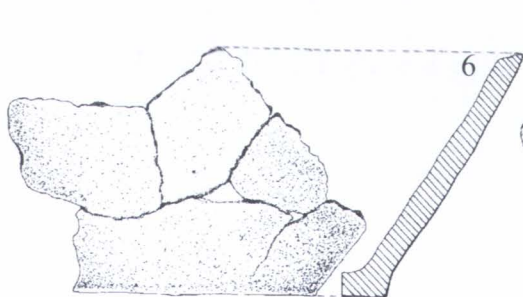
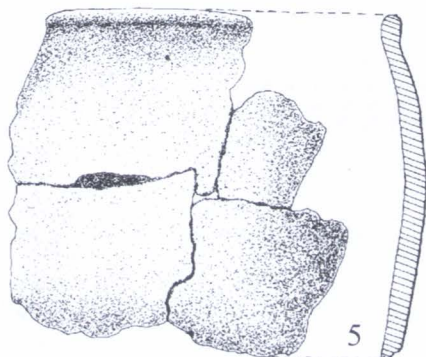
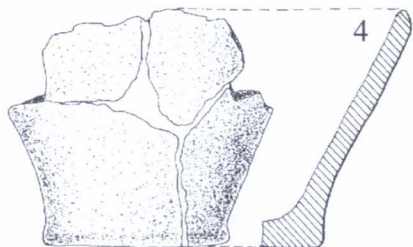
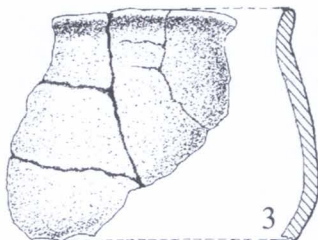
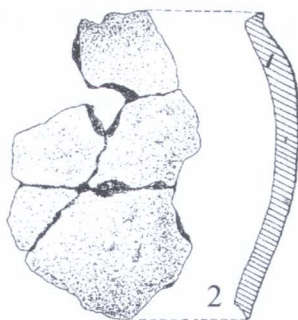
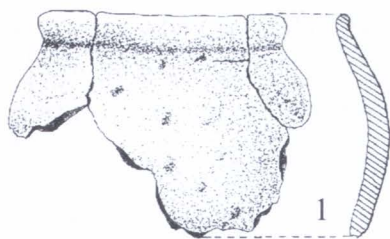
Pl. 34: Ceramică din locuința nr. 9.

Pl. 35: Ceramică din locuința nr. 10 și piese din lut.

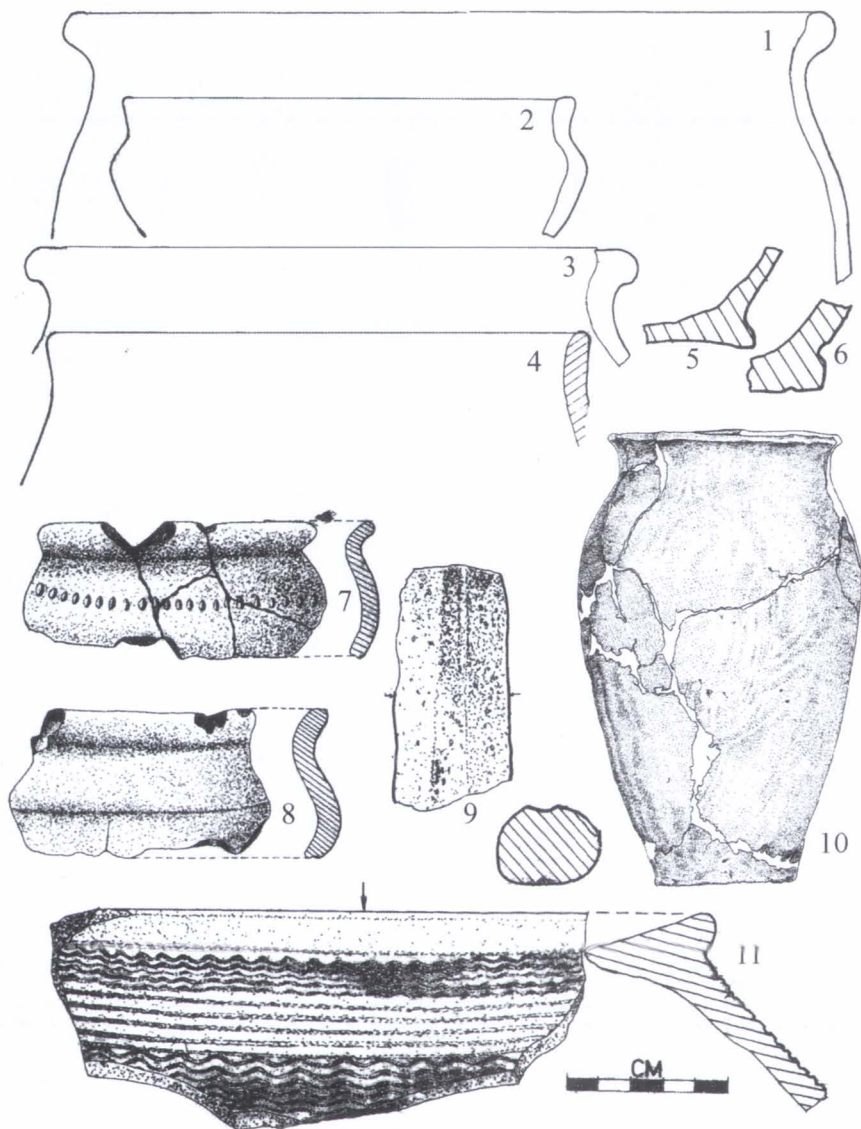

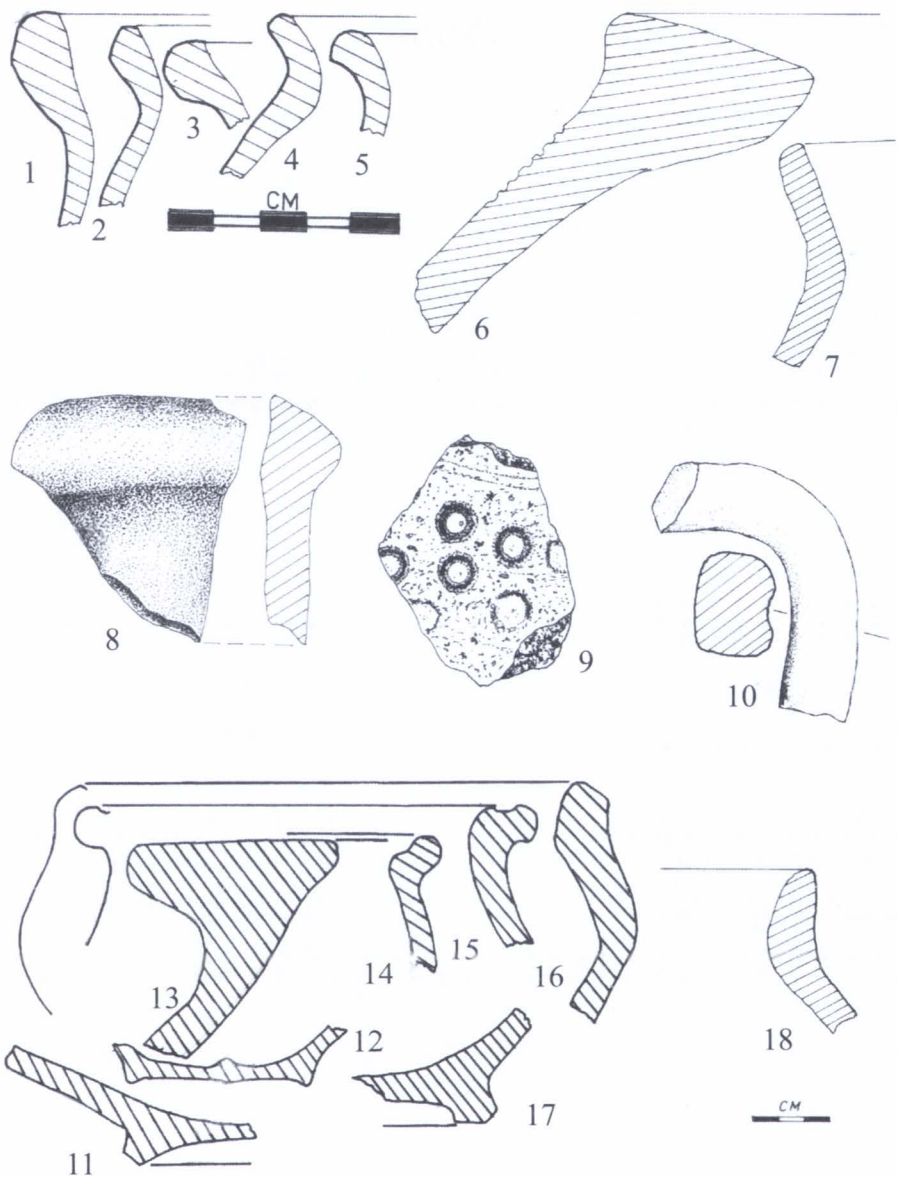
Pl. 36: Ceramică din locuințele nr. 19(2-4), 21(5-6) și 37(1).

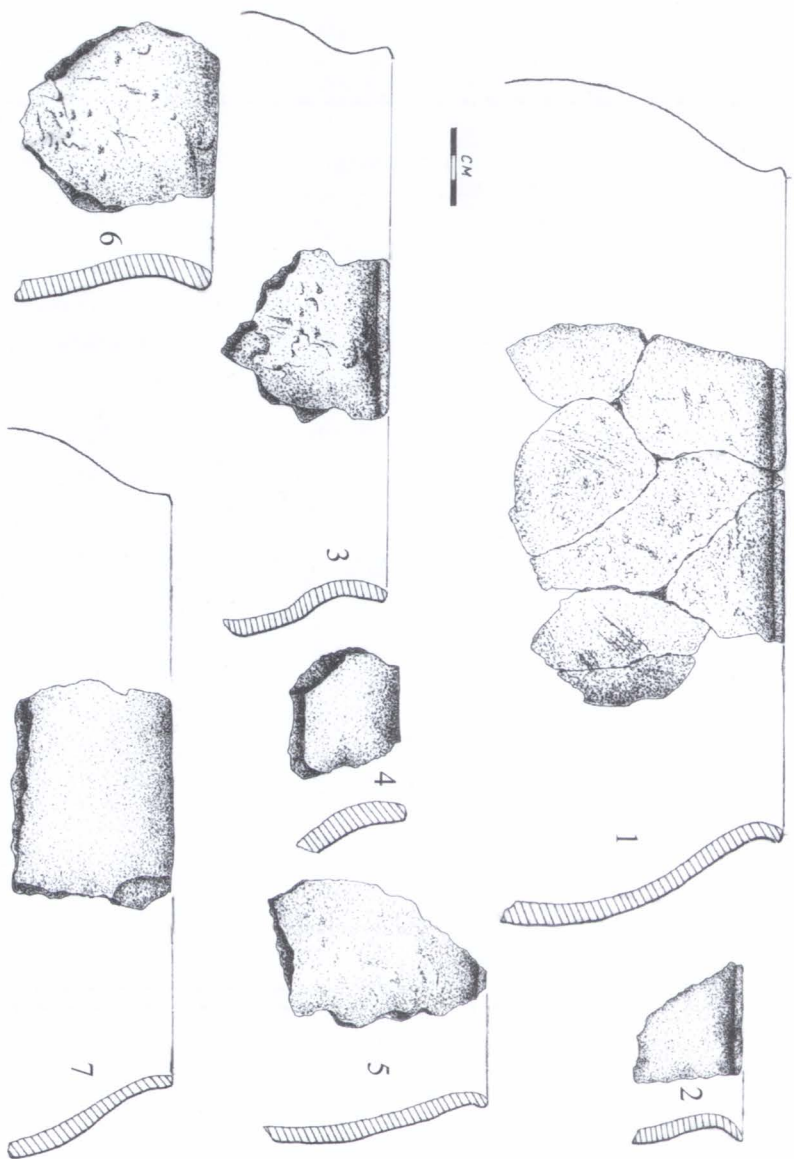
Pl. 37: Ceramică din locuința nr. 30.

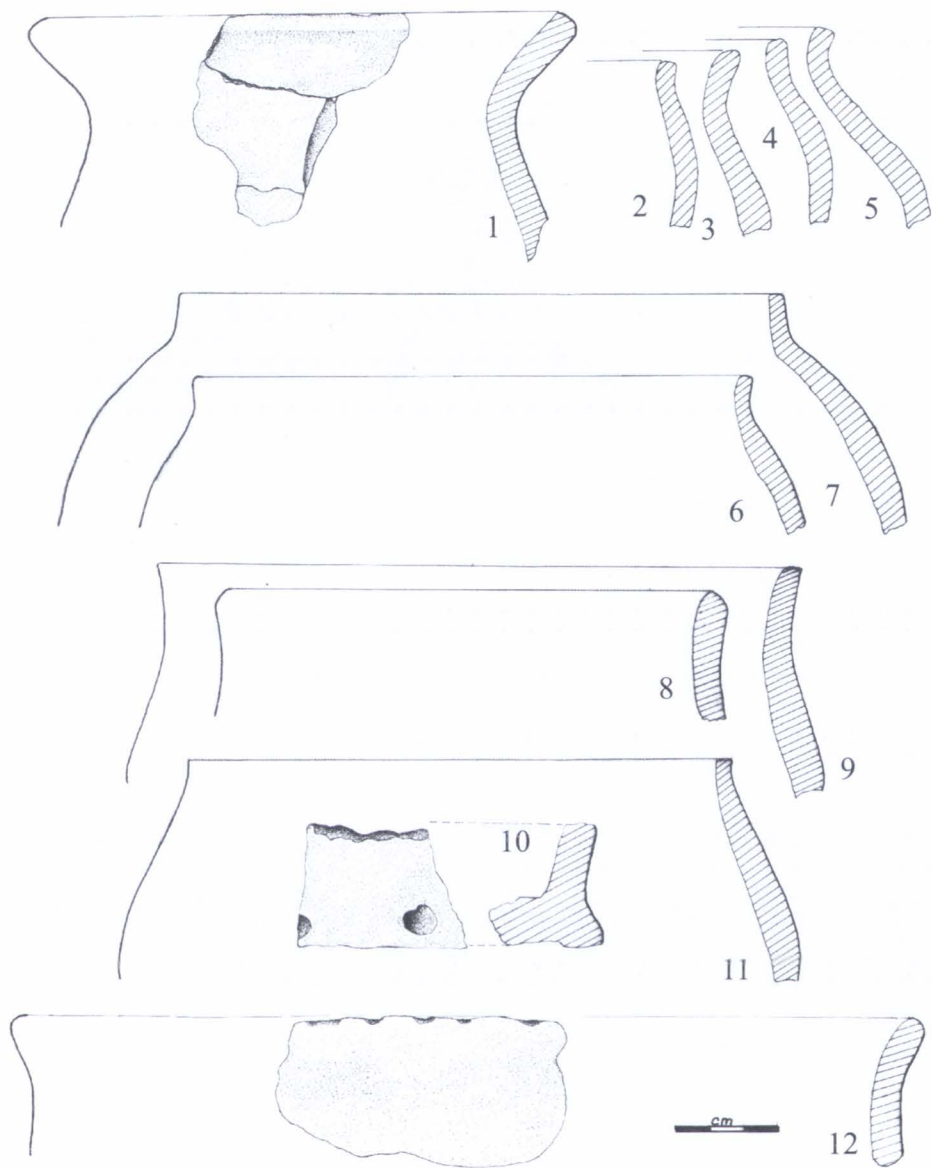
Pl. 38: Ceramică din locuințele nr. 11 (9), 22 (10), 23 (7,8), 39 (3), din G 2 (11), din cuptorul exterior nr. II (4) și din Săliște (1-2, 5-6).

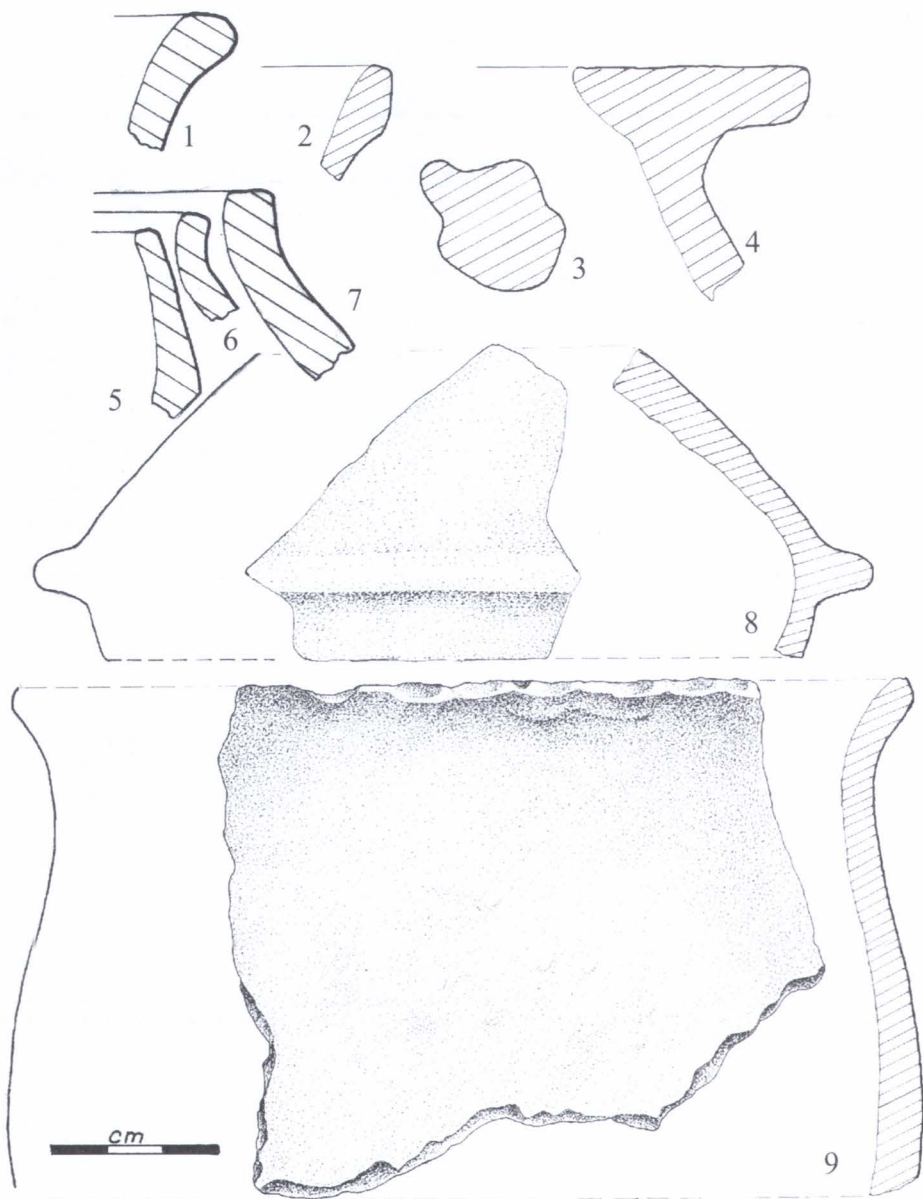
Pl. 39: Ceramică din locuințele nr. 1 (1-5, 10-17), 41 (6-8, 18) și din afara complexelor (9).

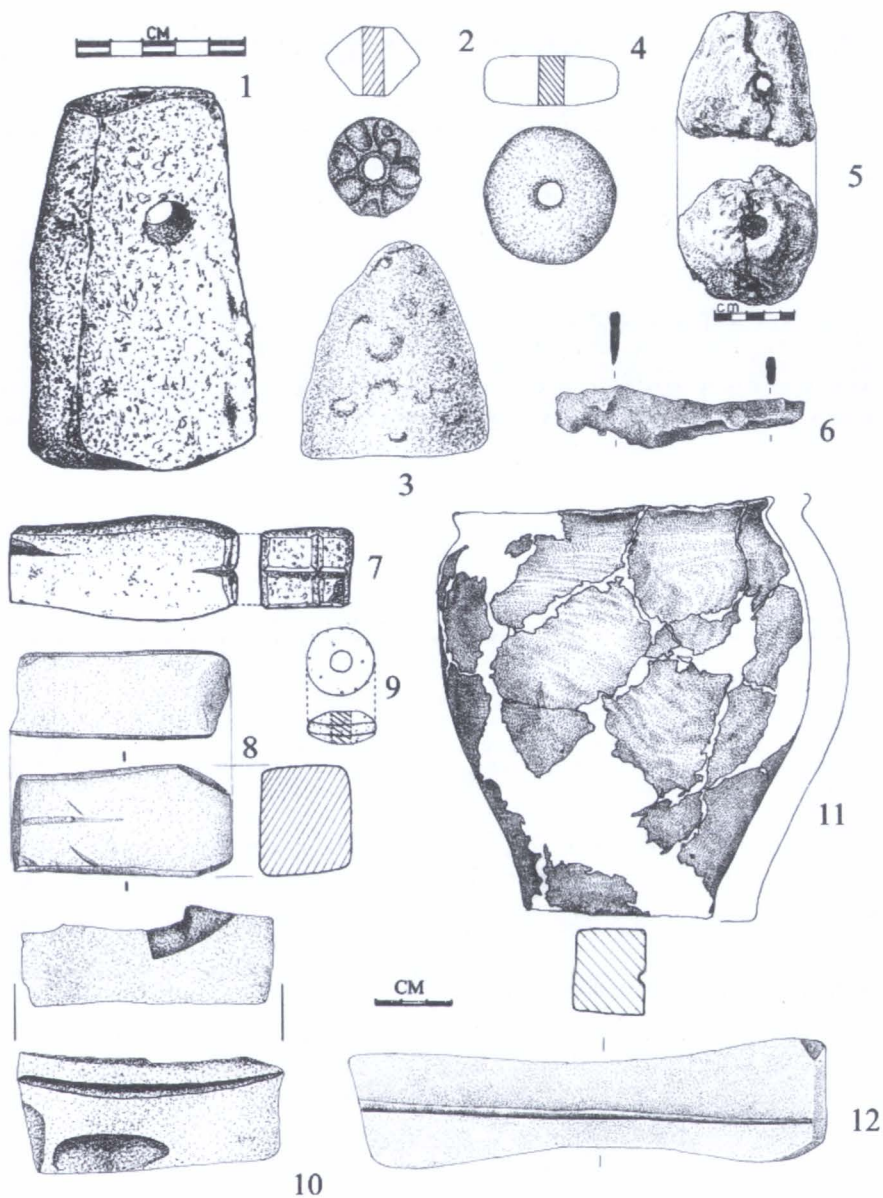
Pl. 40: Ceramică din locuința nr. 29 și din atelier (4).

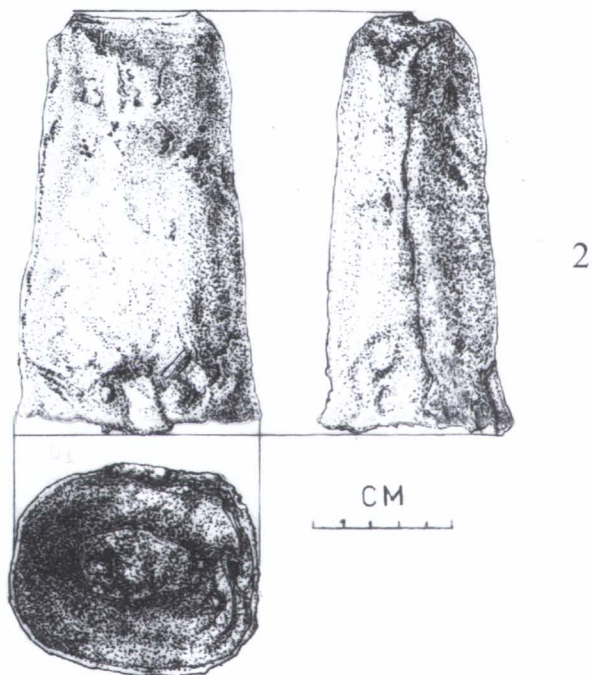
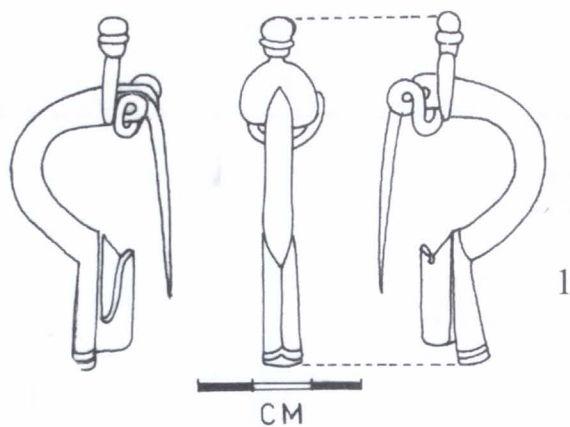
Pl. 41: Ceramică din locuința nr. 40 și din afara complexelor (1).

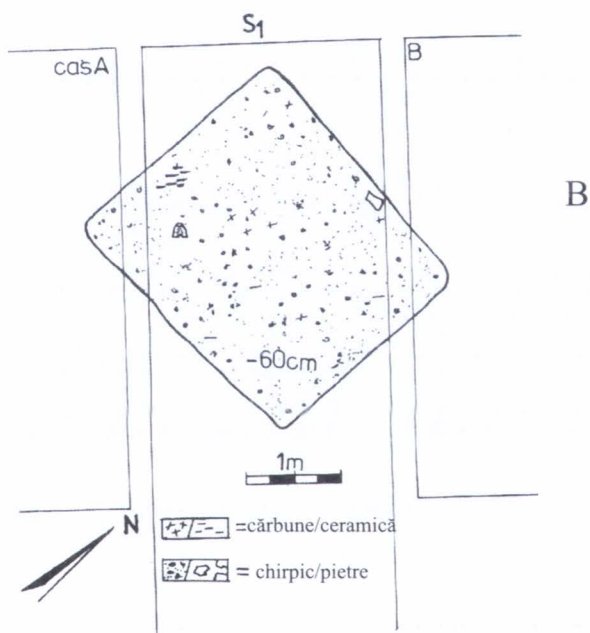
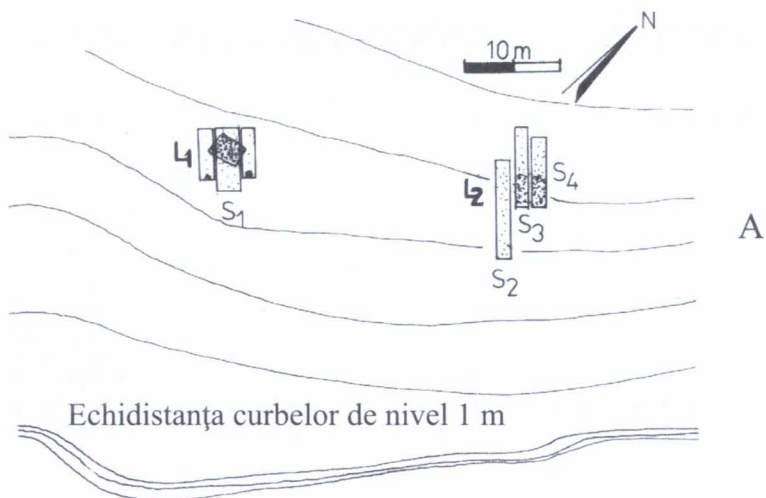
Pl. 42: Ceramică din locuințele nr. 40 (5-9) și 41 (1-4).

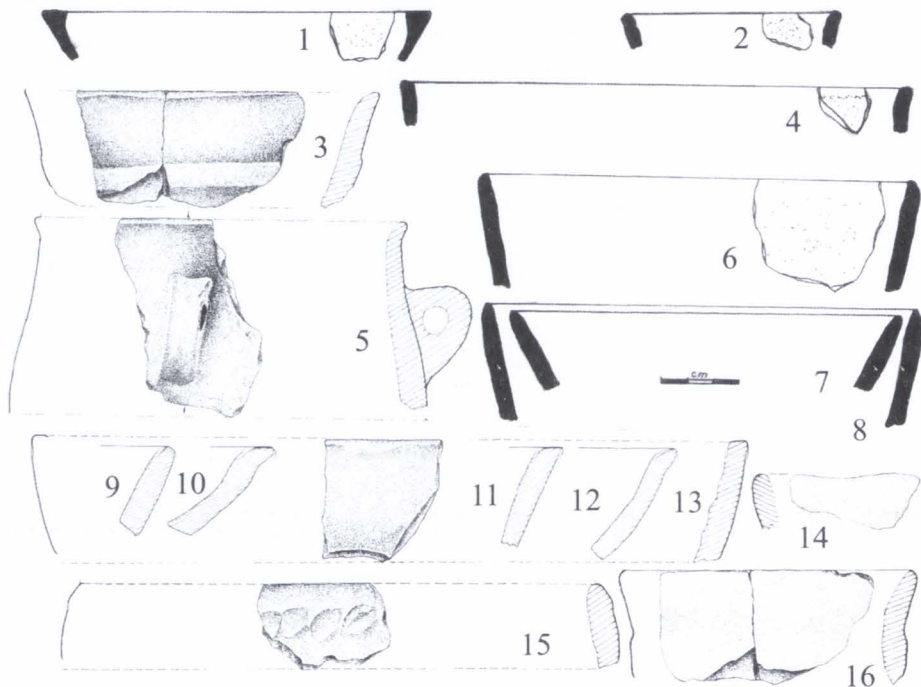
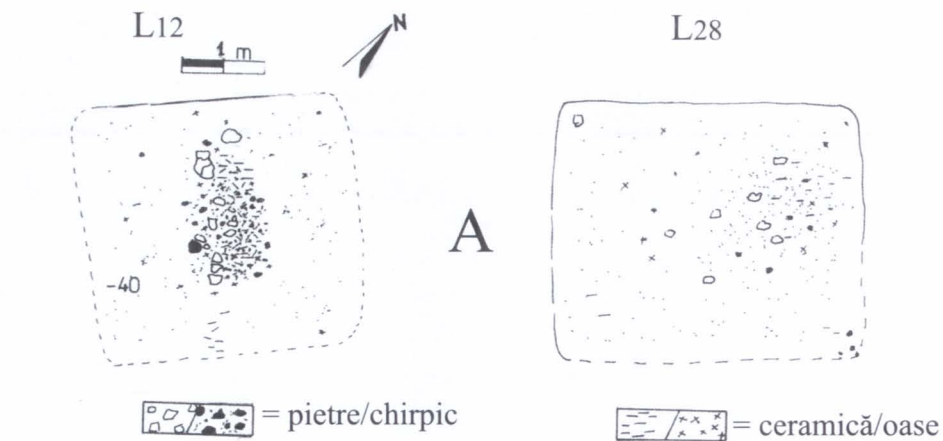
Pl. 43: Piese din locuința nr. 1 (7), 2 (1,9), 7 (12), 10 (3), 11 (5), 19 (11), 30 (4,6), 37 (8) și din atelier (2,10).

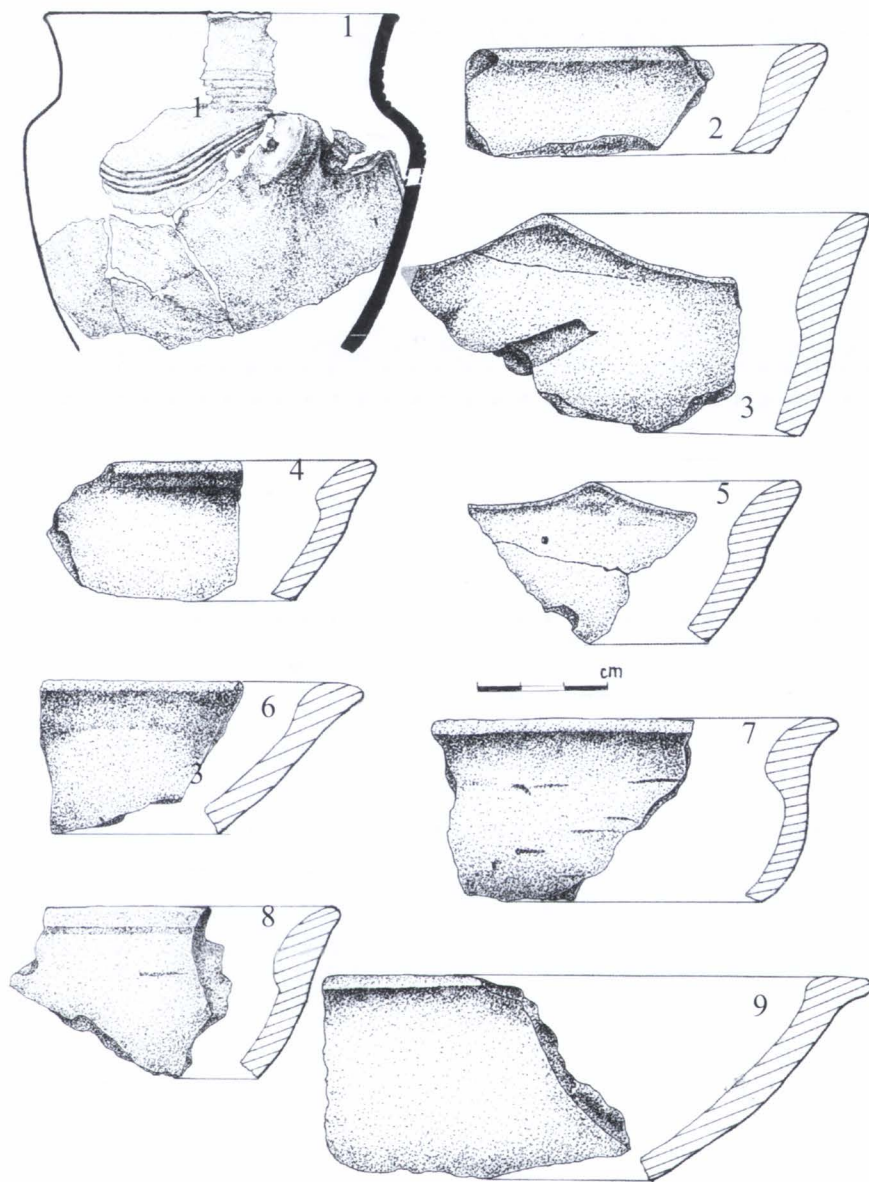
Pl. 44: Piese din locuința nr. 4(1) și din vechiul nivel de călcare.

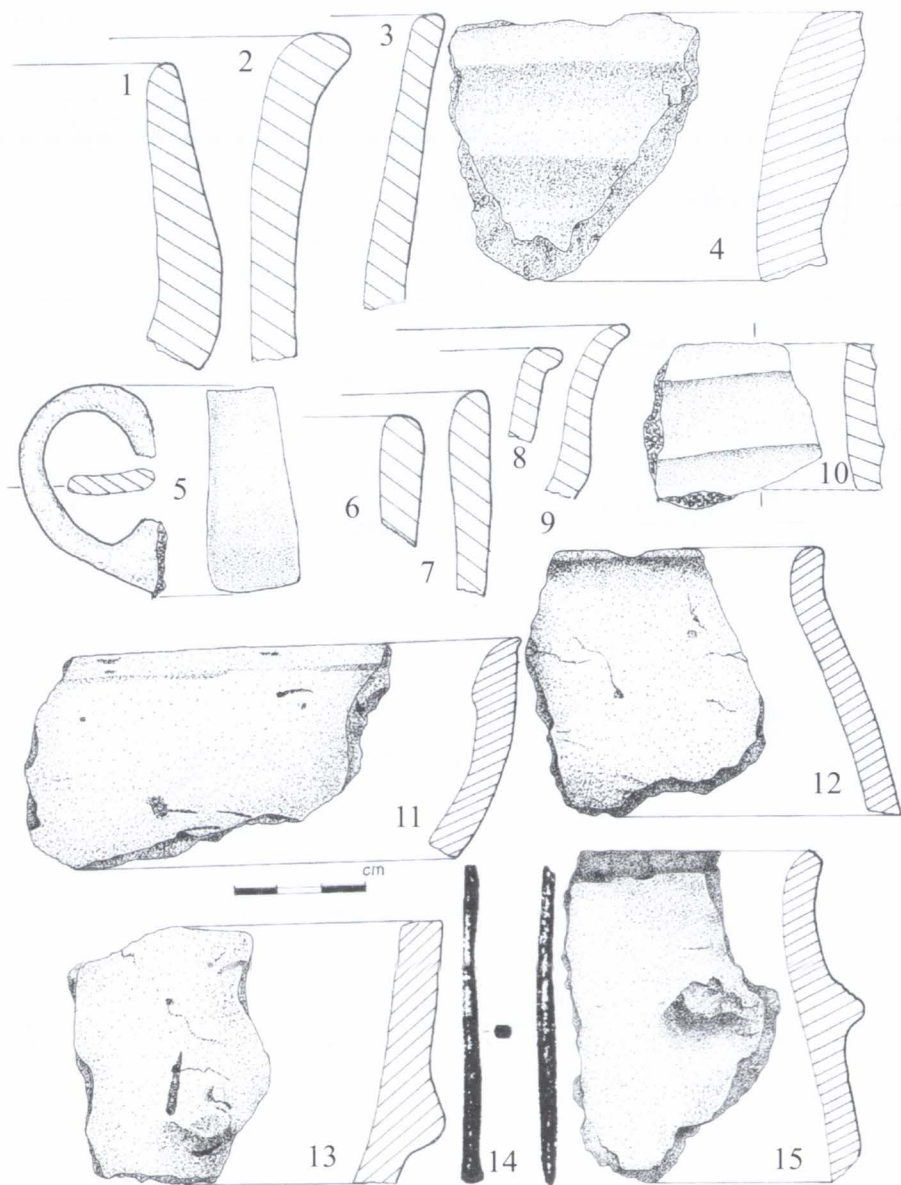
Pl. 45 A - planul parțial al sondajului din Săliște;
B - planul locuinței de suprafață nr. 1.

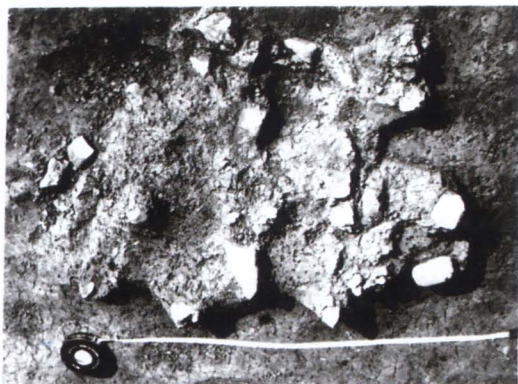
Pl. 46: Planurile locuințelor de suprafață nr. 12 și 28; ceramică descoperită în L 46.

Pl. 47: Ceramică din Hallstatt din L12 și L28.

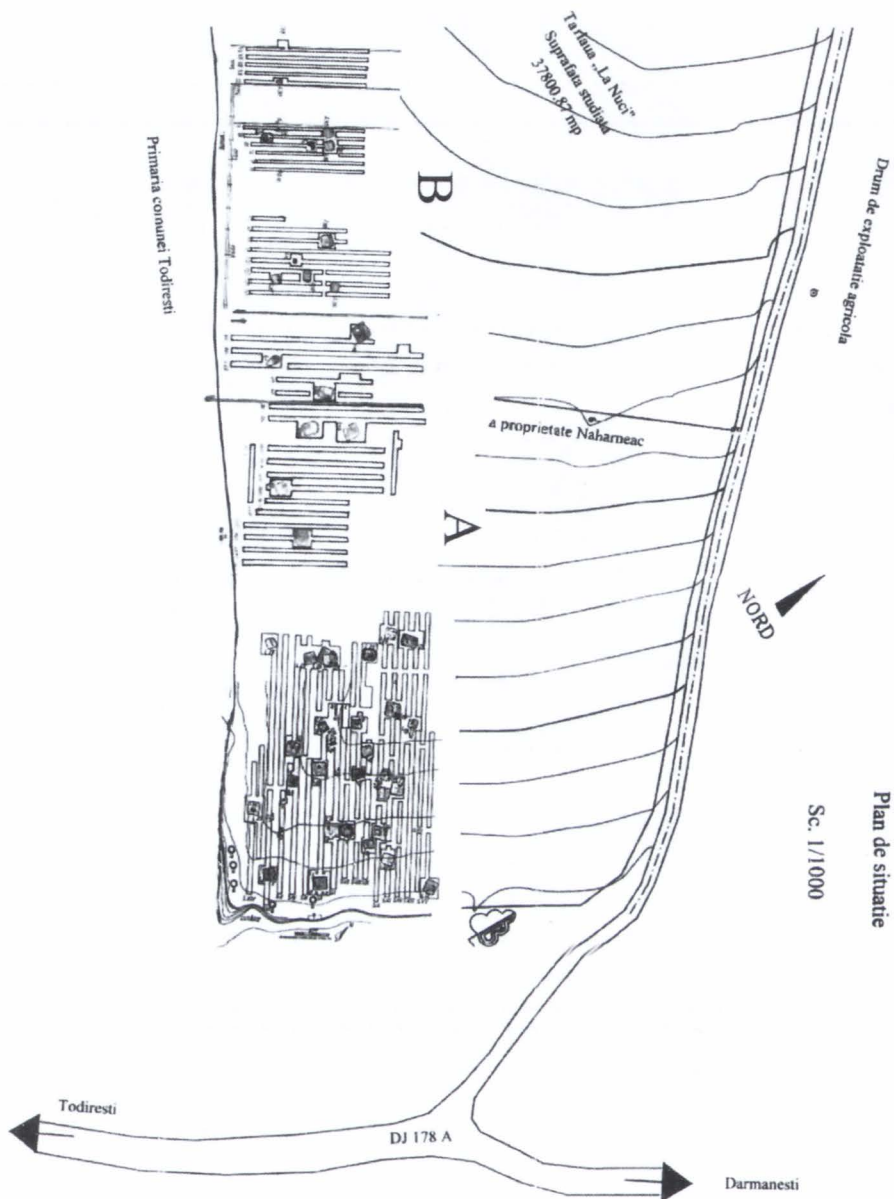
Pl. 48: Ceramică din Hallstatt din L12 și L28 și dăltiță (?) din bronz din G7 (14).

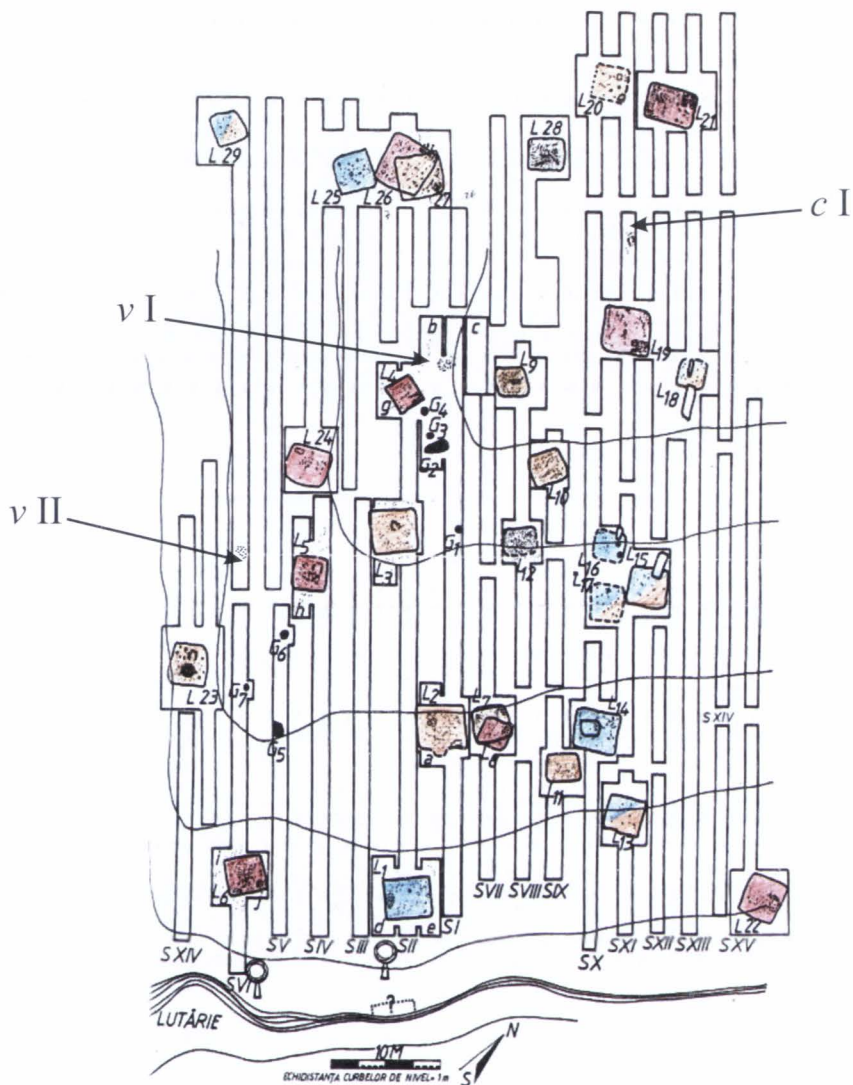
3

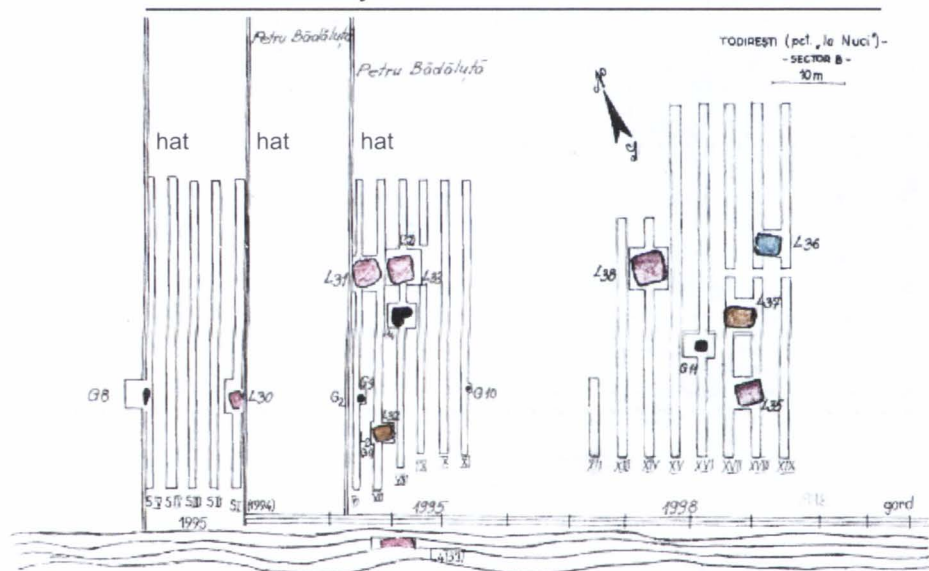
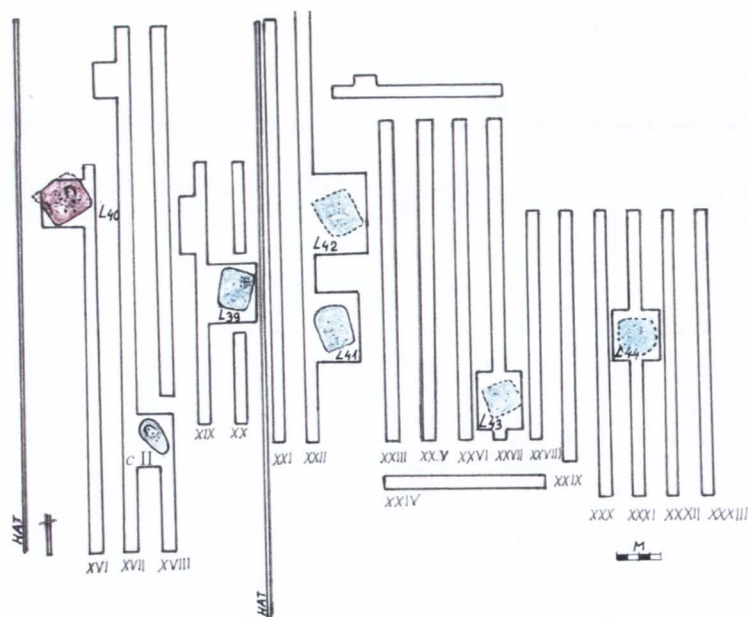
Pl. 49: 1-Vatra locuinței nr. 2; 2-Nicolae Tel'nov și Alexandru Levinschi lucrând în L19; 3-cuptorul din L19 (foto autorul).

Pl. 50: Planul de săpătură sectoarele A și B - 1988-1989, 1992-1995, 1998, 2013.

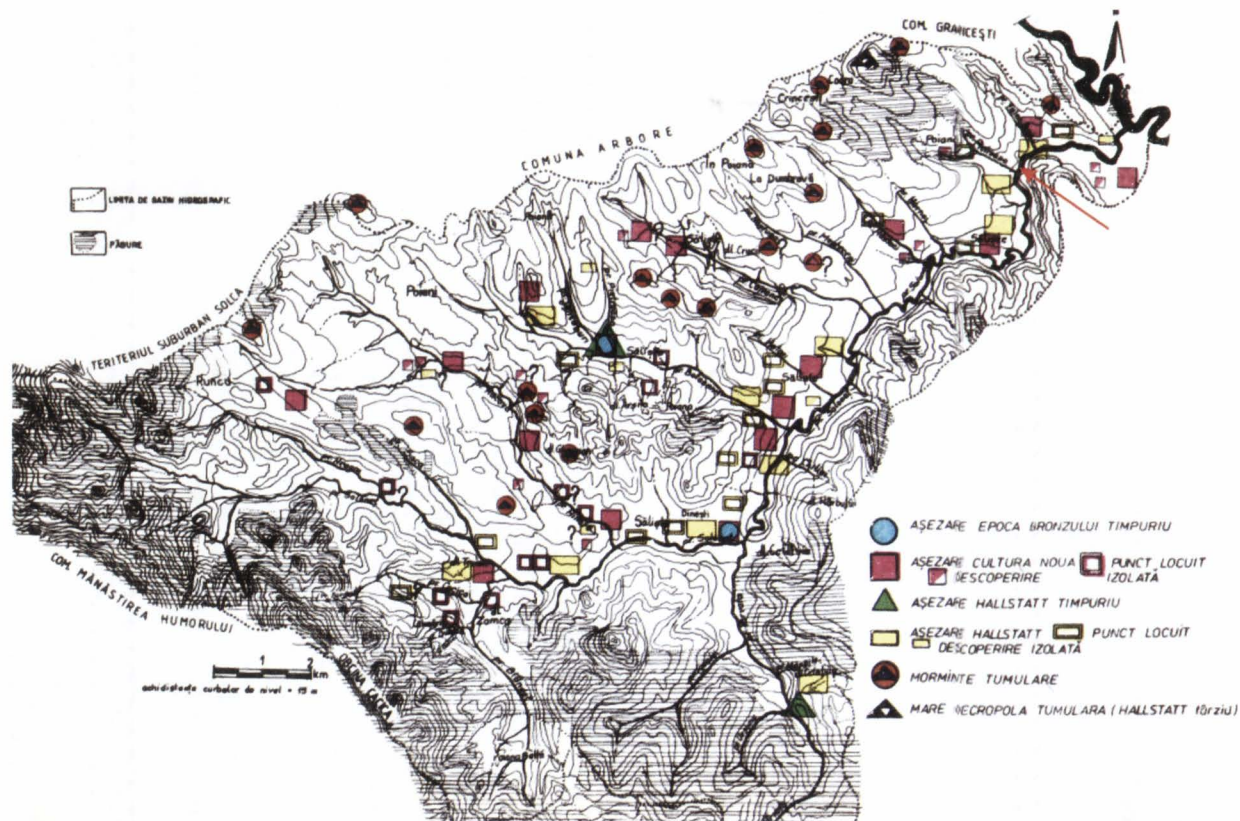
Pl. 51: Planul săpăturii în sectorul A-1988-1989, 1992-1993 (L12 și L28 Hallstatt; albastru-locuințe etapa I; galben-Sântana de Mureș tardiv; roșu-secol VI).

Pl. 52: Planul de săpătură 2013 (sector A) și jos planul de săpătură sector B (1994-1995, 1998).

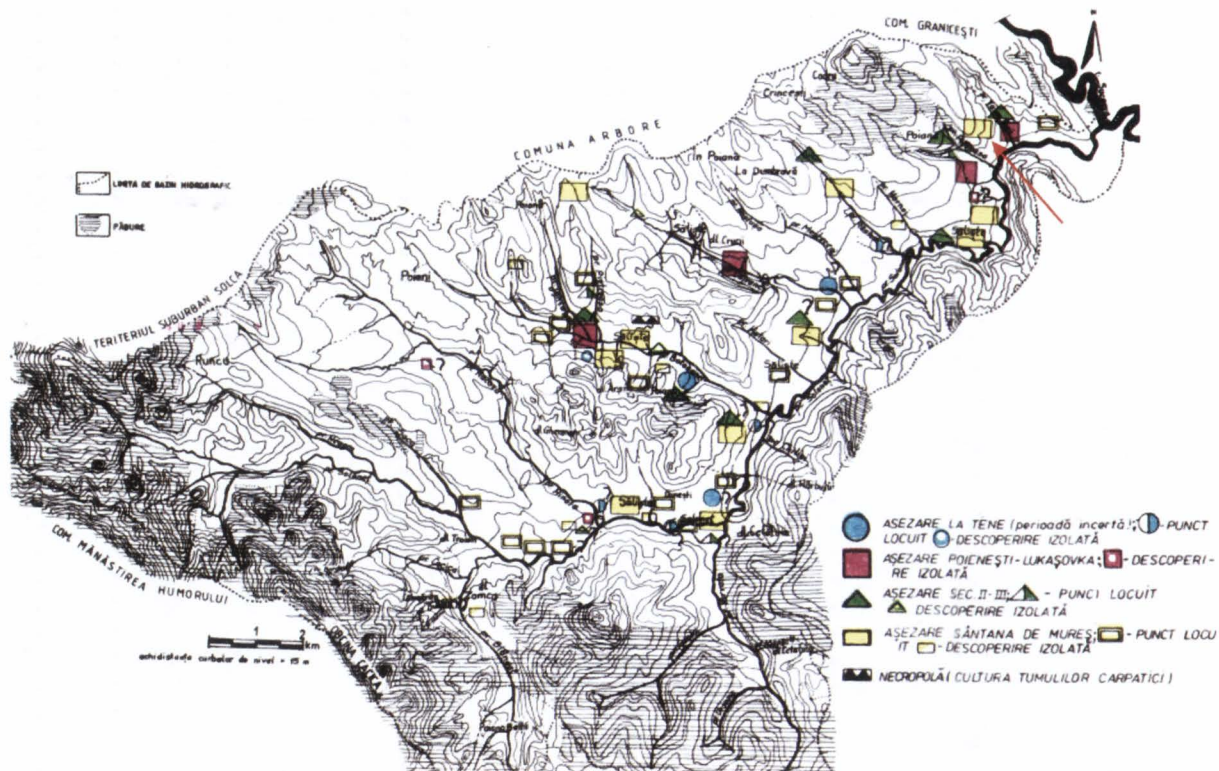
Pl. 53: Microzona cercetărilor, după Google Earth.

Pl. 54: Orizontul de locuire din Hallstatt în bazinul hidrografic al Solonețului (după M. Andronic, 1997). Săgeata indică amplasarea sitului cercetat arheologic.

Pl. 55: Orizontul de locuire din secolele IV-V d.Chr. în bazinul hidrografic al Solonețului (după M. Andronic, 1997). Săgeata indică amplasarea sitului cercetat arheologic.

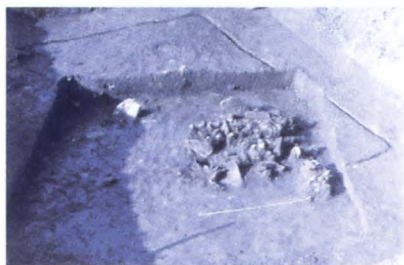

1

2

4

5

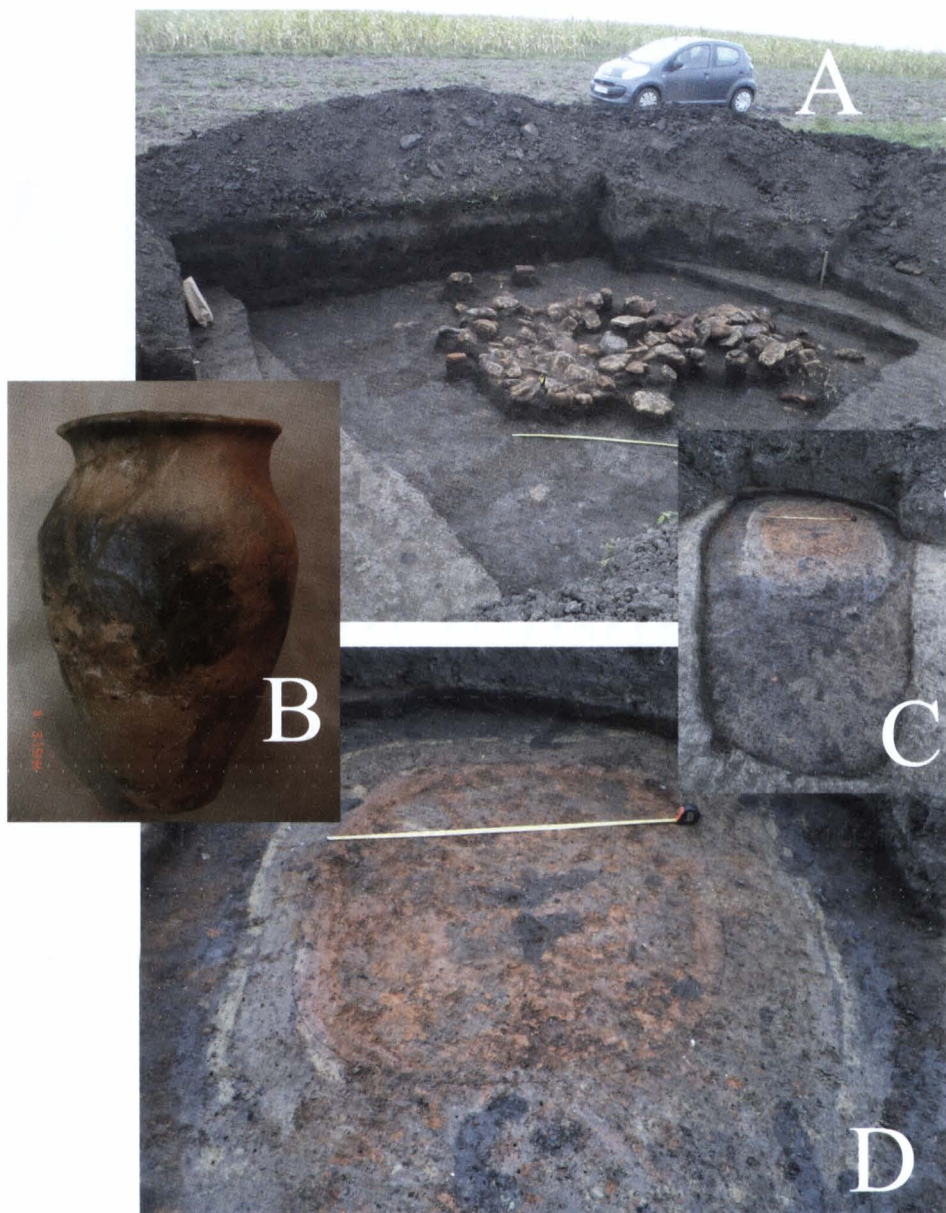

3

6

Pl. 56: 1-vatra locuinței nr. 3; 2-cuptor exterior nr. II; 3-suprapunerea dintre L7 și L8, etapă de lucru; 4-cuptorul din L19; 5-locuința nr. 19; 6-prefigurarea locuinței nr. 5, etapă de lucru.

Pl. 57: A - locuința nr. 40; B - vasul descoperit în L22; C-D cuptorul exterior nr. II.

Pl. 58: Locuința nr. 46 săpată parțial în sectorul C și ceramică din Hallstatt.

Pl. 59: Tabel statistic privind ceramica descoperită în campania 1988.

Locuința nr. %	CERAMICĂ PRODUSĂ LOCAL – SĂPĂTURI 1988								CERAMICĂ DE IMPORT	TOTAL GENERAL	
	LUCRATĂ CU ROATA					LUCRATĂ EXCLUSIV CU MÂNA					
	ZGRUNȚUROASĂ		FINĂ		TOTAL	cu cioburi pisate	cu c.p. și nisip fin	cu c.p. și mici pietricele			TOTAL
	cenușie	cărămizie	cenușie	cărămizie							
L1 %	31	4	3	-	38	8	-	-	8	1	47
	74,46		6,38		80,84	17	-	-	17	2,12	100
L2 %	30	8	5	1	44	25	1	7	33	-	77
	49,35		7,79		57,14	32,46	1,29	9,06	42,84	-	100
L3 %	16	-	5	1	22	19	5	2	26	-	48
	33,33		12,50		45,83	39,58	10,41	4,16	54,15	-	100
L4 %	1	1	-	-	2	35	9	-	44		46
	4,34		-		4,34	76,08	19,56	-	95,64	-	100
L5 %	4	-	1	-	5	11	1	-	12	-	17
	23,52		5,88		29,40	64,70	5,88	-	70,58	-	100
L6 %	6	1	1	-	8	23	2	-	25	-	33
	21,21		3,03		24,24	69,69	6,06	-	75,75	-	100
G2 %	9	3	5	1	18	20	9	8	37	1	56
	21,42		10,71		32,13	35,71	16,07	14,28	66,06	1,78	100
Strat %	80	17	18	6	121	53	-	-	53	2	176
	55,11		13,63		68,74	30,11	-	-	30,11	1,13	100
TOTAL 1988 %	177	34	38	9	258	194	27	17	238	4	500
	42,20		9,40		51,60	38,80	5,40	3,40	47,60	0,80	100

Locuința nr. %	CERAMICĂ PRODUSĂ LOCAL – SĂPĂTURI 1989								CERAMICĂ DE IMPORT	TOTAL GENERAL	
	LUCRATĂ CU ROATA					LUCRATĂ EXCLUSIV CU MÂNA					
	ZGRUNȚUROASĂ		FINĂ		TOTAL	cu cioburi pisate	cu c.p. și nisip fin	cu c.p. și mici pietricele			TOTAL
	cenușie	căramizie	cenușie	căramizie							
L7 %	79	17	12	5	113	123	5	3	131	-	244
	39,34		6,97		46,31	50,40	2,05	1,23	53,68	-	100
L8 %	21	-	6	-	27	108	8	1	117	-	144
	14,58		4,17		18,75	75,00	5,55	0,69	81,25	-	100
L9 %	30	1	14	1	46	72	13	16	101	-	147
	21,09		10,20		31,30	48,97	8,84	10,88	68,70	-	100
L10 %	25	2	15	3	45	98	14	42	154	-	199
	13,56		9,05		22,61	49,25	7,04	21,10	77,38	-	100
L11 %	34	5	11	-	50	20	3	3	26	1	77
	50,65		14,28		64,93	25,97	3,89	3,89	33,76	1,30	100
Strat %	33	2	13	1	49	36	-	-	36	-	85
	41,17		16,47		57,64	42,35	-	-	42,35	-	100
TOTAL 1989 %	222	27	71	10	330	457	43	65	565	1	896
	27,79		9,04		36,83	51,00	4,79	7,25	63,05	0,11	100

Pl. 60: Tabel statistic privind ceramica descoperită în campania 1989.

Autorul în timpul cercetării locuinței nr. 40 (2013). Un cald salut colegilor prezenți și viitori.

De același autor (istoric, arheolog, scriitor, doctor în științe, laureat al Academiei Române, decorat al Președinției României cu Ordinul Meritul Cultural în Grad de Cavaler):

1. Gânduri postume, versuri, proză poetică și grafică artistică, Suceava, 1990;
2. Bucovina – pământ românesc 1918-1993 (Suceava, 1993);
3. Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Iași, ed. Dosoftei, 1997), carte premiata de Fundația Culturală a Bucovinei (1998);
4. Județul Suceava, ghid turistic (Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 1998);
5. Huțulii – o minoritate din Bucovina (Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 1998), redactor și coautor;
6. Pagini de istorie locală – Societatea Culturală „Ștefan cel Mare” – Bucovina, un deceniu în slujba Bucovinei (Suceava, 2000);
7. Pârtești de Jos, 1415-2000 (sub red. dr. Ioan Ieșcu), coautor, Suceava, 2000;
8. Toate drumurile duc la...Putna. Ghidul turistic complet și practic al Moldovei lui Ștefan cel Mare și Sfânt (autor prefată, copertă, redactor și coautor), Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2001;
9. Contribuții cultural-ortodoxe la afirmarea unității naționale la români în evul mediu (Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2002);
10. Teritoriul nord-est carpatic în cea de-a doua jumătate a primului mileniu creștin (ed. Istros, Suceava, 2005) - carte premiata de Academia Română (2007);
11. Poiana – o așezare din secolele VIII-IX d. Chr. (Suceava, 2005);
12. În umbra marilor imperii ucișe. Romanul soldatului austriac bucovinean în văltoarele primului război mondial și în prizonierat în Italia și Siberia (Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2005), carte premiata de Fundația Culturală a Bucovinei (2006);
13. Europa necunoscută – comori din Bucovina/ Unbekanntes Europa – Schätze aus der Bukowina, Suceava, ed. Lidana, 2007, coautor;
14. Istoria Bucovinei. Vol. I, De la începuturi până la epoca cuceririi romane a Daciei, ed. Istros și Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, Suceava, 2008;
15. Suceava între trecut și prezent, Suceava, 2009, coautor, ed. Mușatinii;
16. Un sat din Bucovina numit...Cacica, ed. Istros, Suceava, 2009, finanțare europeană;
17. Bogdan al II-lea, părinte al celui mai mare român, Ștefan cel Mare și Sfânt, Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2011;
18. Todirești – un sat din Bucovina. Istorie, oameni și locuri, Suceava, coautor, Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2014;
19. Viața...ca un vis, poezie, Suceava, 2014;
20. Istoria Bucovinei, II, În epoca marilor migrații și până la încheierea formării Moldovei medievale, Suceava, Soc. Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2014.